

İsmail Ankaravî Dede

Minhacü'l Fukara adlı eserden

Merâtib-i sülûk (Sülûkun mertebeleri) ve Yüz Mertebe

Bu kısım on bâb üzere meydana getirilmiştir.
Ve her bâb onar dereceye şâmildir.

1. DERECE: YAKAZA (Uyanık Olma Hali)

Hak Teâlâ bir hadis-i kudsi'sinde Davud (as)'a hitaben şöyle buyurdu:

"Ey Davud! Uyanık ol... Din kardeşine karşı yumuşak davran. Sana, benim isteğim doğrultusunda itaat etmeyene ve seninle muvafık olmayana dost ol ma. Çünkü o senin düşmanıdır."

Buradaki yakazadan (uyanıklıktan) murad, gaflet uykusundan kurtulmaktır. Ve cehaletten beri olmaktır.

Salike evvela lâzım olan şey; gaflet uykusundan uyanması ve Hak için, onun rızası doğrultusunda kıyama kalkmasıdır. Nitekim Allah-u Teâlâ Habibine hitaben şöyle buyurmuştur:

"Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de: 'Size birtek öğüdüm var. İkişer ikişer ve teker teker Allah'a yönelin. Sonra düşünün. Arkadaşınızda delilikten hiç bir eser yoktur. O, şiddetli bir azabın gelip çatmasından önce sizi uyaran bir peygamberden başka birşey değildir.'" (Sebe, 46)

Şurası hiç şüphesiz ki, insan, fitratı icabı gaflet uykusuna ve bunun muktezası olarak da cehalete daha fazla meyyaldir.

Canımız Hak ile uyanık olmazsa

uyanıklık bizim için iki dağ arasındaki boğaz ve geçit gibidir.

Resulullah efendimiz(sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardı: "insanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar." Yani, insanlar ekseriya gaflet uykusudadırlar. Ve dinin emirlerini her dem uyanık olarak huzur-u kalb ile yeri ne getiremezler. Bir kimsenin kalbi ve ruhu uyanık ve bilgili olursa, o zahiren (görünürde) uyuşa bile, o ehl-i tahkikin nazarında uyanıktır. Ve ona uyuyor denilmez. Zira onun uyuması, Hz. Peygamberin uyuması gibidir. Nitekim Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Benim gözlerim uyusa bile kalbim ve ru hum Rabbimden haberdar ve uyanıktır." Ruhun ve kalbin bîdar (uyanık) olması ve bu uyanıklığın istikrarlı olarak devam etmesi için bir üstad'a ihtiyaç vardır. Onun va'z ve nasihatleri talip olan salikin ruhî melekelerini geliştirir. Bu gelişmelerle beraber kalbî inkişaflar zuhur eder. Bu zuhurlar saliki daima uyanık tu tar. Bu sayede, salik, hangi derecede ve makamda olduğunu anlamakta güçlük çekmez. Hangi mertebede olduğunu müşahade etmesi onun aynı zamanda ne ye ihtiyacı olduğunu ve eksikliğini nasıl kapatması gerektiğini ihsas eder. Uyanıklığın en makbulü, sâlikin nefesine ait fesâid ve mâsiyetleri görmesi ve onları izâle etmeye çalışması hususundaki uyanıklığıdır. Ve akabinde tevbe ve istiğfara koşabilme isteğidir.

2. DERECE: Tевbe

"Ey iman edenler! Allah'a samimiyetle tevbe edin. Belki Rabbiniz kötülüklerinizi siler." (Tahrim; 8) Tевbe demek meşâyihe göre Allah'ın hükmüne muhalefet etmekten rücu' etmektir. Buradaki rücu'dan kasıt kalbin Allah'a asi olmaktan vazgeçip ona boyun eğmesi demektir. İşte buna göre bir kimse; kalben fık-ı fücordan vazgeçmeyip lisan ile tevbe ederse, onun tevbesi kezzapların (yalancıların) tevbesidir. Ve asla kabul edilmez. Ali (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Yalancıların yaptıkları tevbe, dillerinin ucuyla yaptıkları tevbedir." Arapça "Tevbete'n—Nasûha" ifadesi terkip olarak "samimi tevbe" manasına gelir ve âyet-i kerimede de aynen bu şekliyle geçer. Nasuh (samimi) kelimesi, mânâyı kuvvetlendirmek üzere, mübalağa sigasında kullanılmıştır. Yani "halis, samimi ve içtenliğinde asla şüphe olmayan" demektir. Nitekim, halk arasında kullanılan bir terkipte "ase-lü'n-nasîh" denir. Bunun mânâsı; "süzme bal" demektir. Buradaki nasîh kelimesi "süzme, saf, şeffaf ve içinde herhangi bir iştah kaçıracı kırıntı veya pis birikintinin bulunmadığı bal" mânâsına gelir. İşte teşbihi tevbeyle

birleştirecek olursak, samimi olarak yapılan tövbe, saf bal gibi süzme, şeffaf ve kirsiz demektir. Bal nasıl ki içindeki bal mumundan arındırılıp saf hale getiriliyorsa, tevbe de içinden riya ve çirkefliklerin temizlenmesiyle nasuh (samimi) hale getirilir. Yani, halis, sadık ve tertemiz olması nasuh tevbenin en önemli hususiyetleridir.

Muaz ibn i Cebel, Resulullah(sav) efendimize şöyle sordular; "Tevbe-i nasuh nedir ya Resulullah?" Resulullah efendimiz cevaben; "Tevbe; Allah'a tevbe edenin, tevbe ettikten sonra, sütün memeden çıktuktan sonra, bir daha ona dönemeyeceği gibi, günahlara dönmemesidir."

Nitekim Hz. Mevlânâ beşinci ciltte bu hadis-i şerifi tefsir ederek şöyle buyuruyor:

"Tevbe üç kısımdır. Birincisi, tevbe-i avam. İkincisi tevbe-i havas. Üçüncüsü tevbe-i ehass-ı havas'dır. Zünnûn hazretleri şöyle buyurdular: 'Avamın tevbesi, zulmetten kurtulmak içindir. Havasın tevbesi, gafletten kurtulmak içindir. Ehass-ı Havas'ın tevbesi ise, herşeyi Allah'tan bilip, her türlü yaptığı şeyden kendini yok saymak ve Allah'ı müşahede etmek içindir.' Zira, ehass-ı havas olan kimseler, hayratı, hasenatı, ibadetleri ve taâtleri kendilerinden bilmezler. Ve ortada kendilerini görmezler. Çünkü onların şuhudundan nazar itibarıyla, vücudlarını görmek ve birşeyi kendilerinden bilmek büyük günahdır. Resulullah(sav) bu mevzua münasip olarak şöyle buyurmuştur: "Senin vücudun (varlığını senden bilmen) hiç bir günahla kıyas edilemeyecek derecede büyük günahdır." işte bu ehass-ı havas (havasın da havas'ı) olan kimseler yapmış oldukları tevbe de Allah'tan bilirler. "

Nuri hazretleri şöyle demiştir:

"Ariflerin tevbesi, bütün masivadan Allah'a sığınmaktır." Belki de asıl tevbe, tevbeden tevbe etmektir. Revim'in dediği gibi; "Asıl tevbe, tevbeden tevbe etmektir."

Ve Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde şöyle buyuruyor:

Yok olanın yolu başka yoldur.
Çünkü akli başında olmak da başka bir günahdır.
Haberlerin haber vericisine bîhaber.
Tövben günahından beter.
Ey geçen hallerden tevbe etmek isteyen!
Bu tevbe etmekten ne vakit tövbe edeceksin? Söyle.
Kâh zir nağmesini kible edinirsin,
kâh ağlayıp inlemeyi öper durursun.

Ekmele-i Kamilin olanların tevbesi budur: Mazi (geçmiş zaman) bunların katında zikrolunmaz. Ve gelecek zamana nazar kılınmaz. Buldukları zamanda ise bir an olsun tevbeden geri kalmazlar. Bunlar ibn-i vaktirler. Yani vakte uyarlar. Geçmiş zamanın tevbesi ile meşgul olmak zamanı zayi etmektir derler.

Onlara göre aslında vaktin hükmü, bütün masivadan tevbe edip, taib olanın vücudundan da tevbe etmesidir. Hal böyle olunca, fani olanların duası ve tevbe ederek Allah'a yönelmeleri, ebrar (seçkin) olanların tevbesi gibi değildir. Zira kendini akıllı olarak gören ve tevbe de kendinden bilenlerin bu zanları bile başlıbaşına bir günahdır. Akıllılığın gereklerinden ve daha doğru bir ifadeyle söylenecek olursa vehimlerinden biri de kişinin yapmış olduğu hayır ve hase natı kendine maletmesi ve sırf kendinden bilmesidir. Bunların yoluna vücut sahibi olanlar gidemez.

Şeyh hazretleri Fütuhat'ının yetmişbeşinci babında yer alan "Tövbenin Terki" kısmında şöyle buyuruyor:

Ben ne zaman Hakk'a muhalif oldum ki tevbe edeceğim
Onun içindir ki tevbe de terkeyledim
Zira terk-i tevbe Hakk'ı müşahedeye delildir
Sen tevbe edenlere de ki; siz mahcup oldunuz
Vürûdla olan hakayığın idrakinden.

Ey Talip olan kimse, şunu iyi bil ki; salık olan kimse "Nerede olursanız olun, o sizinle beraberdir" hükmünce ve "Allah herşeyi kudretiyle ihata eder" takdir-i ilahisince, her an Allah'la beraber olduğunu hissetmeli ve bilmelidir.

"Biz ona sizden daha yakınızdır. Fakat siz görmezsiniz" (Vakıa; 85.) âyet-i kerimesindeki sırrı anlamalı ve idrak etmelidir. Bunu idrak eden tevbe eylemez. Ancak ve ancak bu yakınlığı idrak edemeyenler tevbe eyleyler. Bir isteği veya ihtiyacı için söz tasarrufunda bulunmaz. Zira sarf eden de, edilen de mevcut olan Haktadırlar.

İşte salık olan bu sıfatlarla muttasıf olarak Allah'a rücu ederse hakikati müşahede eder. Yoksa tevbe nevinden gayretkeşliğini bir cemaate isbat etmek için gayret sarfederse onun tevbesi riyadan başka birşey değildir. Ve vücud-u isbat içindir. Hakikatte en güzel tevbe müşahedeye erer ermez tevbeyi terketmektir. Bu mertebe ehl-i şuhud mertebesidir. Ehl-i vücûd'un mertebesi değildir. Beşeriyet menzilesinde ve tabiat makamında kalanlara ruhsat olsun diye bu mevzuu izah etmiş değiliz. Zira bu gibi hasletler (tövbeyi terkederek tevbe etmek) kemâl ehline aittir. Bu, hüccet ittihaz edilerek nefsanî istekler muvace hesinde kullanılmamalıdır. Zira bakiyye-i nefis bir insanda mevcut iken bu delilleri alarak kendisine teşmil eylemesi büyük vebaldır. Ama bir kimse ki şimdiki kadar izah ettiğimiz mertebelere ve müşahedelere ermişse o zaman bu delillerin hepsi o kimseye helaldir. Yeter ki hakkıyla tevbe etsin ve yaptığı tevbesine riâyet etmenin ne olduğunu bilsin...

3.DERECE: İnabet

"Size azap gelmeden önce Rabbinize yönelin ve ona teslim olun. Sonra yardım olunmazsınız." (Zümer; 54)

İnabet, lügatte rücû demektir. Daha açık ifadeyle, Allah'a yönelip tevbe etmektir. Ancak tevbe ile inabet arasında fark vardır. Tövbe, Allah'a isyan ve muhalefet ettikten sonra Allah'a yönelmek ve af dilemektir. İnabet ise, bir kulun Allah'a isyan etmese bile normal haliyle de O'na tevbe ederek yönelmesidir. Nitekim Osman Mağribî hazretleri dahi bu mevzua muvafık olarak şöyle buyurmuştur: "Bir kimsenin masiyetten ötürü Allah'a yönelmesi tevbedir. Ve ona taib denir, münib denmez. Münib ise; bütünüyle Rabb'ına yönelen demektir." Ama Ebu Ali Dekkâk hazretleri tevbeyi üç mertebeye ayırmıştır. Ve bu mertebelerde inabeti, tevbenin orta dereceli olanı diye tarif etmiştir. Ve Şeyhu'l-İslâm hazretleri Menazil-i Sairin'de buyuruyor ki, "İnabet üç şeyden müteşekkildir. Hakk'a rücû eylemek ve bundan taat ve ıslah olmayı gaye edinmektir. Çünkü tevbe, günah ve masiyetten Allah'a sığınmaktır. Ahdine vefa eylemektir. Tövbesinde vermiş olduğu söze sadık kalmaktır." "Topluca Allah'a tevbe ediniz ey mü'minler!" emrine icabet etmekle, amelini ve taatini ıslah etmiş sayılmaz. Ve bu haliyle de Hakka rücû etmiş sayılmaz.

Tövbe etmenin şartı üçtür. Evvela günahlardan pişman olmak ve onlardan dolayı tevbe etmek gerekir. Farz ve vacip ibadetlerinden kılmayıp da fevt ettiği ibadetleri varsa onları eda etmek lazımdır. Hakka rücû etmek ve ahdine vefa göstermek ise üç şeyle mümkündür. Birincisi, günahlardan alınan lezzeti terketmek lazımdır, ikincisi, günahkârlara karşı tavır almak ve günahlarından dolayı onları ihtar edercesine tahkirle bakmak gerekir. Üçüncüsü, günahkârlara Hakk'tan mağfîret dilemek ve kendisinin onlardan daha günahkar olduğunu kabul etme tevazuunu elden bırakmamaktır.

Buna benzer olarak hâlen tevbe etmek de üç esasa dayanır: Birincisi, "Allah sizi yarattı, ancak siz bunu bilmezsiniz" âyetine binaen tek fiil sahibinin Allah olduğunu kabul etmekle hâl tevbesi gerçekleşir, ikincisi, tevbe edenin Allah karşısında fakrını ve acziyetini ifade eden bir hal içerisine girmesidir. Üçüncüsü, ise "Ölmeden evvel ölünüz" sırrına matuf olarak inabın sırrını anlamasıdır.

4. DERECE: Muhasebe

Resulullah efendimiz (a.s.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: "Hesaba çekilmeden evvel, kendinizi hesaba çekiniz. Kıyamet günü amelleriniz tartılmadan, amellerinizi tartınız. Ve ölmeden önce ölünüz." Amellerinizi, aklınızın ve şeriate ait ölçülerin yardımıyla tartınız. Zira bir âyet-i kerimede; "O gün, sevap tartısı ağır gelen, razı olacağı bir hayat içindedir. Sevap tartısı hafif gelen ise, kucağına sığınacağı anası, bir uçurumdur." (Karia, 6, 7, 8, 9) buyurulmaktadır. Ahirete memnun ve mesrur gitmenin yolu, bu dünyada insanın kendisini hesaba çekmesidir.

Şeyh hazretleri Fütuhât'ın otuzüçüncü babında şöyle buyuruyor:

"Bizim şeyhlerimiz, Hz. Peygamberin; 'hesaba çekilmeden evvel, nefislerinizi hesaba çekiniz' emrine imtisâlen, konuştuıkları ve işledikleri bütün amellerden kendilerini hesaba çekerlerdi. Hatta söyledikleri sözleri ve yaptıkları işleri bir deftere kaydederlerdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra evlerine çekilip kendilerini muhasebe ederlerdi. Ve defterlerini hazır hale getirirler di. Deftere yazmış oldukları amellerini okuyarak muhasebe ederler, şayet yaptıkları işlerde mâsiyet mevcut ise tevbe istiğfar ederler, yok şayet şükür gerektirecek bir husus var ise şükrederlerdi. O gün bu muhasebeyi yapmadan uyumazlardı."

Ve Şeyh hazretleri devamem şöyle dedi:

"Ben bütün bu sıfatları kendisinde taşıyan iki kimseyle karşılaştım. Biri Abdullah bin Mücahid, diğeri ise Abdullah bin Kasım idi. Bunlar bu makama sahip idiler. Ve bunlar tevbe edenlerin kutbuydu âdeta."

Ey Hak talibi olan kimse, işte hakikî muhasebe edenler, bu itınayı ve ihtimamı göstermişlerdir. En büyük sermayesi olan ömrünü boş işlerle dolduran ne büyük zarardadır bir düşün... Onun sonu hüsrandır. Hakk'ın huzurunda rezil olmaktır.

Nitekim, Hasan bin Ali'den, Hz. Aişe (anha)'dan ve Hasan-ı Basrî'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah efendimiz(a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, iki günü birbirine eşitse zarardadır. Kimin günü dününe göre, kötülükle geçiyorsa o mahrum olanlardandır. Kimin günü de ziyadesiz geçerse o apaçık bir noksanlık içerisindedir. Bu haliyle ölüm ona daha hayırlıdır."

Ahmed dedi ki:

İki günü bir olan kimse aldanmıştır ve şüpheye kapılmıştır.

Yakînsiz kimse aptallık içinde yaşar.

Boş torba gibi içi havayla dolu olur.

Bu kapıyı reddeden Cehennem'e doğru gider;

yangın ve izdi rap içinde kalır.

İbnü'l-Ata hazretleri şöyle dedi:

"Allah'ın dahil olmadığı hiç bir vakit ve saniye yoktur. Öyleyse her vakit yeniden Allah'ı müşahede et."

Allah'ı müşahede etmenin yolu zahirî ve bâtinî ibadetleri yerine getirmekle olur. Zahirî ibadetler; namaz, oruç vs. Bâtinî ibadetler ise münacaat, tevcihât ve tecelliyât ve varidattır. Her vakit için bir ibadet vaz'edilmiştir. Ve ibadetlerin vaktinde eda edilmesi, hassasiyetle yapılması gereken bir husustur. Şayet bir ibadeti zamanında yapamamışsan, onu diğeri bir vakitte kaza etmen lazımdır. Nakledildiğine göre birgün Cüneyd hazretleri hüznü bir vaziyetteydi. Müridlerden biri onun mahzun olmasının sebebini merak ederek niçin hüznü olduğunu sordu. Cüneyd hazretleri cevaben şöyle buyurdu: "Evrad vaktim geçti onun için hüznüüyüm." Arkadaşı ona şöyle dedi: "O halde kaza et." Cüneyd hazretleri, "Nasıl kaza edebilirim. Her vaktin tasarrufu ve faidesi o vakte aittir." Cüneyd hazretlerinin bu sözü ibadeti ve virdi zamanında eda etmenin hassaslığını ve geçmiş zamandan daha ehemmiyetli olduğunu ifade eder. Zamanında eda edilmeyen vird kamil olanlarda ciddi bir eksiklik husule getirir. Çünkü virdi olmayanın evradı olmaz, ibn-i Ata hazretleri şöyle buyuruyor:

"Virdi hakir görüp onu bırakmak, dalavere ve sahtekârlıktan başka birşey değildir. Veya virdi birtakım hilelerde kullanmak istidractır. İstidracc ise hile yoluyla insanlara bir kısım hayali göz boyama hadiseleri sergilemektir. Zahirdeki bu muvaffakiyet gibi gözükem göz boyamacılık ekseriyeti virden yüz çevirtir. Ve ibadetlerde tembelliğe yol açar. İstidracc sayesinde kemale erdiğini zannedenler ibadet ve taati de bırakırlar."

Mevlânâ hazretleri Mesnevî'sinde şöyle buyurmuştur:

Kendisini her konakta

sofra başına varacak sanmayan kişiye kul olayım.

Adamın, bir gün evine varabilmesi için

birçok konakları terketmesi lazımdır.

Kim kendi noksanını görüp anlarsa,

yedeğinde dokuz at olduğu halde tekemmül yolunda koşar.

Kendisini kâmil sanan, ululuk sahibi

Allah'ın yolunda uçamaz.

Ey mağrur ve sapık!
Canında kendini kâmil sanmaktan daha
beter bir illet olamaz.
Senden bu kendini beğenme illeti
defoluncaya kadar gönlünden de
Çok kan akar, gözünden de!

Bu istidrâcın aslı, hayal ve nefsanî ahvale itimad ve hevâ ve hevese uymakla olur. Sana gereken ise hevâ ve heveslerinin esiri olup o güzelim ömrünü heder etmemendir. Zira ömürde kaçırılan fırsatlar ve kıymetli vakitler tekrar geri dönmez. Güzel vakitlerin kıymetini ise hiçbir şey ödeyemez. Cüneyd hazretleri bu mevzuda şöyle buyurmuştur:

"Kaybolan vaktin değerini hiçbir şey karşılayamaz. Ve vakitten daha aziz birşey yoktur."

Bu mevzua münasip olarak Mesnevî'de şöyle geçmektedir:

"Birgün Mevlânâ hazretleri mecliste sakın bir vaziyette oturuyorlardı. İnsanlardan birisi meclisteki sükûtu bozmak için lafa girdi; 'Sultanım, bugün şehre şevketli bir paşa hazretleri geldi. Ve filan Beye, Sultan Alaaddin büyük bir beylik yetkisi verip gitti.' Bunun üzerine Hz. Mevlânâ şöyle buyurdular:

Öküz gelmiş, eşek gitmiş.
Bize ne bu hikâyeden?
Aman ha, ömür çok azizdir.
Bu arbededen kurtul da gel.

Şeyh hazretleri Fütihat'ın 92. babında şöyle buyuruyor: Bizim yaranımız dan bazıları seyahatleri esnasında bazı abdallarla karşılaşmışlar. Karşılaştıkları bu şahıslar buldukları yerin fisk-ı fücra ait ahvalini bir bir anlatıyorlarmış ihvanımıza. Bununla da kalmayıp başlarında bulunan hükümdarın yönetimdeki kusurlarını anlatmışlar. Bunun üzerine ihvanımızdan velî olan birisi kızarak şöyle demiş: "Efendiyle tebâsı arasına girilmez. Sen kim oluyorsun ki, haddine olmayan meselede ahkam kesiyorsun. Eğer bir meşguliyet istiyorsan o da Allah'a taât ve ibadettir. Nazarını Allah'tan başkasına çevirme." Ne güzel demiş. Çünkü umumun işlerine ait lakırdılarla ömrü telef etmek en büyük ziyandır. Ve en güzel sermayeyi mahvetmektir.

Hz. Ali (ra) şöyle buyurmuşlardır:

"Mü'minin ömrünün kıymet karşılığı yoktur,
Zira fevt olan şeyleri o güzel ömründe idrak eder."

Eğer sâlik, ömrünü boş yere geçirirse, dünyası da ahireti de hüsrana uğrar.

Yolcu! Kendine gel, kendine...
Vakit geçti; ömür güneşi kuyuya doğruldu.
Bu iki günceğizinde olsun,
kuvvetin varken kocalığını Hak yoluna sarfet.
Elinde kalan şu kadcılık tohumu ek de
şu iki anlık müddetten uzun bir ömür bitsin.
Bu aydın çerağ sönmeden kendine gel de
hemen fitilini düzelt, yağını tazele.
Yarın yaparım deme.
Nice yarınlar geçti.
Ekin zamanı tamamiyle geçmesin.
Uyanık ol.

5. DERECE: Tefekkür

Resulullah efendimiz (sav) şöyle buyurdular: "Tefekkürden büyük ibadet yoktur. Çünkü tefekkür kalbe mahsustur. Ve Hakk'a tahsis edilmiştir." Çünkü kalb en şerefli âzâdır. En şerefli âzâyaya mahsus olan mefhum elbette ki şerefli olacaktır. Onun için bir saat tefekkür etmek, bir sene ibadet etmekten efdaldır. Yine Resulullah efendimiz(sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: "Bir saatlik tefekkür, bir senelik ibadetten daha hayırlıdır." Ancak tefekkürün yapılacağı yerlerin de iyi tayin ve tespit edilmesi şartıyla... Tefekkür ya hayırlı işlerde, ya Allah'a ait sanatın mucizevî muvâzenesini müşahede etmede yada Allah'ın sıfatlarının tezahürü olan nimetlerinde yapılmalıdır. Yalnız Allah'ın Zat-ı Nahiyesine ait meselelerde fazla tefekküre dalmak nehyedilmiştir. Abbas(r.a.)'dan rivayet edildiğine göre; Resulullah[^{sav}] tefekkür etmekte olan bir kavmi gördü ve onlara hangi hususta tefekkür ettiklerini sordu. Onlar da cevaben; 'Allah'ın zâtını ya Resulallah' dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz(sav) şöyle buyurdular: "Allah'ın zâtını düşünmeyiniz. Bilakis O'nun ulûhiyyetini tefekkür eyleyiniz." Zira Allah'ın zâtını tasavvur etmek insan zihninin güç yetireceği birşey değildir. Şayet böyle bir tefekküre girerse, kafasında şekillendirdiği saçma sapan ve bâtila ait hayal unsurlarını Allah'a teşmil eder ki bu son derece tehlikeli bir durumdur.

Nimetler hakkında düşünmek yolun şartıdır.

Fakat Hakk'ın zâtı hakkında düşünmek günaha sebep olur.

Hakk'ın zâtını düşünmek bâtil olur.

Hâsılı tahsil etmeyi imkânsız bil

Evham ve hayale ait bir kısım tasavvurlar onun celâlini asla müşahede edemez. İnsan hayalinin Allah u Teâlâ hakkındaki tasavvurunun en son varacağı nokta hayret noktasıdır. Zira "Allah'ın ilmîni hiçbir şey ihâtâ edemez." Bu hükme binaen hiç bir kimsenin bilgisi Allah'ı mutlak hüviyetiyle bilmeye yetmez. Hiç bir akıl onun gaybî hüviyetini idrak edemez. Sâlike lâzım olan ise; görmüş olduğu eşyadaki ahenk ve muvazeneye binâen Allah'ı sanatında araması ve on da tefekkür etmesidir. Çünkü Allah'ı yarattığı sanatında düşünmek insana sürür verdiği gibi bilgisizliğini izâle eder. İbn-i Ata şöyle demiştir:

"Fikir (tefekkür) sadrın nurudur. Ve sürürün kaynağıdır. Tefekkürsüz kalan kalb kararmaya mahkumdur. Ve cehaletle beraber kesif bir gurura kapılır."

Tefekkür seni bu evden yukarı çeker.

Seni sırlar sarayına doğru çeker.

Bu misilli fikir etfâl-i şeriatin fikridir. Ama eshâb-ı hakikatın fikri ise; Allah'ın sıfatlarına ait sırların tecelliyatını tefekkür etmektir. Masnûa (yaratılmış güzelliklere) baksalar, onda Sanii görürler. Müessirden eseri istidlal kılarlar. Ve onun nuruyla bu eşyayı bulurlar. Bu derinlikteki tefekküre eshâb-ı şeriat vâkif değildir.

Yılda emekleyen çocukta erlerin düşüncesi nerde?

Nerde onun hayali, nerde dosdoğru hakikat?

Çocukların düşünceleri ya dadıdır ya süt.

Ya kuru üzümdür, cevizdir, yahut bağırıp ağlama.

Abdurrahman Selemi'ye şu soruyu sordular: "Zikir mi daha evlâdır, fikir mi? Çünkü zikir, Allah'ın sıfatını zikretmektir. Allah (c.c.) 'Siz beni zikrediniz ki ben de sizi anayım' buyuruyor. Fikir ise kulun sıfatıdır. Nitekim Allah u Teala âyet-i kerimesinde şöyle buyurmuştur: 'Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler; Rabbimiz sen bunu boş yere yaratmadın. Seni teşbih ve tenzih ederiz. Bizi cehennem ateşinden koru!'" (Âl-i İmran 191)

Bu âyet-i kerimenin ifadesinden de anlaşılacağı üzere, zikir, fikirden (tefekkürden) evlâdır.

Ben bu kadarını söyledim; ötesini sen düşün.

Fikrin donmuşsa, düşünemiyorsan, yürü zikret.

Zikir fikri titretir, harekete getirir.

Zikri bu donmuş fikre güneş yap.

6. DERECE: i'tisâm

Allah u Teâlâ bir ayet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Hep birlikte Allah'ın ipine sınımsıkı sarılın." (Âl-i İmran, 103) Allah'ın ipinden murâd "bir tarîk üzere ahdetmek" mânâsıdır. Bu mânâ istiârî bir üslûpla işaret edilmiştir. İ'tisâm; tutunma, yapışma ve sarılma mânâlarına gelir. Kur'ân'ın işaret ettiği mânâ ise sıkı sıkıya bağlanmadır. Böylece sâlik'e düşen; Kur'ân'ın yolundan asla ayrılmaması ve Hakk'ın daimi kulu olmasıdır. Tâ ki âlem-i mânâyı bulana kadar.

Nitekim Hz. Mevlânâ bu mevzua münâsip şöyle buyuruyor:

Ey Yûsuf canlı! Niçin beden kuyusunda kalıyorsun?

Bu Kur'ân ipine tutun ve subhânî arşa yüksel.

İ'tisâmın üç derecesi vardır: Birinci derecesi, avamın i'tisâmıdır. Onların i'tisâmı zahîrî haberleri tasdik edip va'd ve vâidi ikrar etmektir. Ve gücü yettiği müddetçe Hakk'ın emir ve nehiyelerini yerine getirmektir. Bununla birlikte Allah'ın merhametine yönelip onun tecellisi yönünde gayret sarfetmektir.

Şiir

Halkın i'tisâmı senin mağfiretin içindir.

Vasfedenler aciz kaldı sıfatını.

Tevbeler olsun bize ki; biz beşeriz.

"Mâ arefnâke Hakk'a ma'rifetik."

İ'tisâmın ikinci derecesi havasın i'tisâmıdır. Havasın i'tisâmı gizli haberler üzeredir. Yani zahir ve bâtını terkedip "urvetü'l- vüskâ" ya muhabbet duymaktır. Diğer bir ifadeyle, urvetü'l vüskâyâ istimsâk etmektir. Allah'ın ipi, "muhabbetullahdır". Buna erişen elbette Allah'a ulaşmış olur.

İ'tisâmın üçüncü derecesi "ehass-ı havas"dır. Bu gruba tâbi olanlar mâsivadan el çekip, "Allah'ın ipine sarılınız zira o sizin mevlanızıdır" emrinde, mevlâları olan Allah'a sarılmışlardır. Nitekim âyet-i kerimede, "Kim ki, Allah'ın dinine sınımsıkı sarılırsa şüphesiz ki o, doğru yola iletilmiştir." (Âl-i İmran 101) buyurulmaktadır.

Allah'a i'tisâm etmek demek, bizzat vasitasız olarak Allah'ı müşahede kılıp ona temessük (sarılmak) etmektir. Kur'an-ı Kerim'de dahi, hitap iki kısım üzere olmuştur. Birincisi avam ve havasa hitaptır ki, "Hep birlikte Allah'ın ipine sarılırsınız" buyrulur. İkincisi ise Ehass-ı Havasa hitaptır ki; vasitasız olarak "Allah'a (dinine) sarılınız" buyruldu. Zira avam olanlar Cenâb-ı Allah'a vasitasız olarak i'tisâm edemezler. Onlara lââyık olan vasita ile Allah'a sarılmaktır. Ancak kamil olanlar için bu vasita ref edilmiştir (kaldırılmıştır). Ve böylece sebeplerin halkedicisi olan yaratıcıyı müşahede etmişlerdir. En aziz olan hitab ise, yine onlarıdır. Onun için Seyyid et-Taife hazretleri bu mevzua münâsip olarak "Allah'a vasitasız olarak i'tisâm ediniz" buyurmuştur.

7. DERECE: Halktan ve sair şeylerden Hakk'a firar etmek

Allah u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: "Ey Muhammed! Sen onlara şöyle söyle; "Allah'a koşun! Şüphesiz ben, Allah tarafından sizlere gönderilen apaçık bir uyarıcıyım." (Zariyat, 50)

Şeyhu'l-İslâm 'menâzil-ü Şâirin' de şöyle buyuruyor: "Firar, vücudu olmayandan (halktan) vücûdu bakî olana (Hakk'a) kaçmaktır." Bir kul safayı kalp ile Allah'a firar etmez ise ve buna mukabil Hak Teala onu kendi katına cezbetmek isterse, bunun alâmetleri halkın o kimseye buğz ve düşmanlık göstermeleri şeklinde tezahür eder. Böylece o kimsenin kalbi halktan soğur ve Hakk'a yönelir. Ibn-i Ata hazretleri şöyle buyurmuştur. "Allah u Teala birini rahatsız etmek isterse, onun başına zor şeyler musallat eder ki, tâ sükûnete ersinler." Zira, halkla yetinmek ve onların arasında tatmin bulmak Hakk'tan yüz çevirmeye vesiledir. Halkın sâlike karşı buğzetmeleri de, onu sevmeleri de aynıdır. Bu meyanda Hz. Mevlânâ sâlikleri irşad maksadıyla şu beyitleri buyurdular:

Hakikatte dostlar senin düşmanlarıdır.

Çünkü Allah'tan seni uzaklaştırır ve meşgul ederler.

Eğer âlemde halkın sana şu cefasını bilsen,
bu sence gizli bir altın hazinesi sayılır.
Halkı sana karşı kötü huylu eder de sonunda çaresiz kalır;
hepsinden yüz çevirirsin.
Senden yüz çevirdiği için feryad etme.
Kendini ahmak ve bilgisiz bir hale düşürme.
Allah'a şükret; yoksullara ekmek ver ki onun çuvalında
eskimedim, yıpranmadın.

Ebu'l-Hasan Şâzelî ve Abdü's-Selâm'ın çoğunlukla ettikleri dua şu imiş:

"Ey Allahım! Halkın bana olan nefretini arttır. Ve onların kalplerini benden eğrikt. Tâki yöneleceğim tek yol ve tek merci sen olasın."

Hiz. Şeyh Fütuhât'ında şöyle buyurdular:

"Allah u Teala'nın Kur'an'ında anlattığı üzere Hiz. Mûsa^[as] Firavun ve ona tâbi olanlara şöyle dedi: "Ben o suçu işlerken cahillerden biriydim. Sizden korkunca da aranızdan kaçtım. Nihayet Rabbim bana hikmet lütfetti ve beni peygamberlerden kıldı. Israiloğullarını köleleştirmesi karşısında, o başıma kaktığın bir nimetmidir?" (Şuara, 20-21-22)

Şeyh hazretleri buyururlar ki:

"Allah u Teâlâ Mûsa^[as]'nın firarına, risâlet, hüküm ve hilâfeti verdi. Halkın şerrinden âşıklara ise; zevk-i hilâfeti, zevk-i vuslatı verir." Avamın firarı ise, eşyadan hidayete kaçıdır. Ve onların duası; "Allahım yaratmış olduğun şeylerin şerrinden sana sığınırım." duasıdır. Havasın firarı ise sıfattan sıfatadır. Onların duası ise; "Allahım öfkenden rahmetine sığınırım. Allahın gazabından rızana sığınırım" duasıdır. Ancak Ehass-ı Havassın duası, Hüdâdan yine Hüdâyadır. "Allahım senden sana sığınırım" derler.

Şeyhü'l-İslâm Menâzil-ü es-sâirîn de şöyle diyor:

"Fırar üç derece üzeredir. Birincisi, avamın cehaletten ilme ve eshab-ı yakine kaçmasıdır. Ve bunlara göre fırar, amel etmek ve itikâdî doğrultuda kararlılıkla ibâdetleri devam ettirmektir. İnsanın tabiatında bulunan tembelliği yenip sa'ye sarılmasıdır. Havasın firarı ise; sır olan haberlerden şühûd âlemine geçmek ve görünüşten muhtevaya (usule) geçmek ve kalabalıktan - tecrid olarak yalnız kaçmaktır. Yani şeriâtin görünüşte va'z ettiği ahkâm ve usûlden, tarikatın bâtinî sırlarına dalmak ve orada Allah'ı müşahedeye ermektir. Buradaki tarîkin usûlü Allah'ın sıfatları ve onun tecellileridir. Ehass-ı Havas'ın firarına gelince, bunların firarı, mâsivâdan Hakk'a fırar etmektir. Bu nevi fırar, insanın kendi vücudundan halâs olup Hakk'a erişmesidir. Ve Hakk'ta vücut bulmasıdır. Ondan sonra ise Hakk'a fırar

8. DERECE: Hulût

Allah u Teâlâ (c.c.) Davud'a [a.s.] vahyetti: "Yâ Dâvud benim için bir ev boşalt ki orası benim olsun." Kâşânî bu hadisi şöyle tefsir etti:

Buradaki evden murad, Dâvud(a.s.)'un kalbidir. Evi boşaltmak ise, Dâvud(a.s.)'ın kalbini mâsivâdan temizlemesidir ki Allah u azimüşşan orada tecelli eylesin. Bir kimse kalb sarayını temizlemek isteyerek yabancıardan emin hale getirmeye azmetmişse, o kimsenin kalb sarayının kapısını ve pencerelerinin perdelerini kapatması lazımdır. Bu kapı ve pencereler onun beş duyu organıdır. Bu organları her türlü vesveseye ve şeytanî şeylere kapamak, kalp sarayını tertemiz ve pâk olarak Allah'a açmaktır. Tarikâtimizin en akıllı ve salim olan kimseleri, halktan kaçıp halvette tecrîd olanlardır. Bilhassa genç salıkların bu sayede halkın şeytanî fitnelerinden halâs olmaları mümkün olacaktır.

Bu mevzua münasip olarak Hiz. Mevlânâ şöyle buyurmuştur.

Akıllı olan kimse oturmak için kuyu dibini seçmiştir.

Çünkü gönül saf al arı halvetlerdi.
Kuyunun karanlığı halkın verdiği karanlıklardan iyidir.
Halkın ayağını tutan, halkla karışıp görüşen,
başını kurtaramamış, selamete erişmemiştir.

Hulût etmek sünnettir. Nitekim Hz. Resulullah(sav) efendimiz bidayet hallerinde Hirâ mağarasına çıkarak pek çok kere hulût yapmışlardır. Ta ki vahiy gelene kadar. Bu meşhur ve mütevatir haberlerden biridir. Hz. Mevlânâ bidayet hallerinde halvete epeyi bir müddet devam etmişlerdi. Bunun böyle olduğu menâkıblarında yazılı olduğu gibi halk arasında da meşhurdur. Ancak daha sonra Şems ile görüştüğten sonra halvetten çıkmış celveti ihtiyar eylemiştir. Fakat çoğu vakitte yine de halveti terketmemiştir. Selefimizin de yolu budur. Tarikimizde sâlike halvet yapması şarttır. Ancak çoğu halifeler halveti terkederek, celveti ihtiyar eylemişlerdir. Ve tarikatte bu minval üzere devam etmişlerdir. Zira, halvetten maksat kalbi, kötülüklerden ve yabancı olan şeylerden temizlemektir. Ve kalbi yârin (Allah'ın) tahtgâhı olarak hazır tutmaktır. Bu ise mâsivâdan perhiz etmekle, ve nefsi terbiye etmekle mümkün olacak birşeydir. Hz. Mevlânâ Mesnevisinde şöyle buyurmuşlardır.

Ağyardan halvet etmek gerek, yardan değil.

Kürk kışın işe yarar, baharın değil.

Hakikat şu ki halvet hâne olan kalbi, ağyardan (mâsivadan) temizlemek ve gönlü yârin evi kılarak kesret içerisinde vahdete erişebilmektir. Eğer bir kimse ömür boyu halvette olsa bile kalbini mâsivadan temizlemediği müddetçe asla halvet yapmış olamaz. Ama bir kimsenin kalbi mâsivadan temizlenmişse, o kimse kesrette de olsa ehl-i halvettir.

Fütuhatta zikredildiğine göre; "İnsanlardan bazıları halvet sahibi olan birine şöyle dediler; Rabbinin katında halvete girdiğin anı bize anlat." Adam şöyle cevap verdi: Ben sana bunu anlattığımda O'nunla halvette olamıyorum." Allah u Teâlânın lisanından Hz. Mevlânâ şu beyitleri irâd eylediler:

Mademki bizim mahallemize geliyorsun,
gönlünü yabancılardan tahliye et.

Mademki bizim yüzümüzü görmeye niyetlenmişsin,
bizden başkasına bakma.

Şeyh hazretleri Fütuhât'ın tâk-i halvet kısmında şöyle dedi: "Vahdet-i zâtın keşfi, halveti meneder. Bu durum halvette olan için de aynıdır. Eğer bir kimse halvet anında olmadan, kendi basınayken vahdet-i zâtı müşahede etse ve bu müşahededen sonra da halvete girse, bu hareketi onun cahilliğine delildir. Zira bu kimse zâten âlem-i ağyardan ve mâsivadan halâs olmuştur." insan zahirde ve bâtında Allah'tan başka kimseyi görmeyince halvet ona muhal olur. Bu kadar izâhdan sonra sana lâzım olan müşahede sahibi olman ve halveti terkedip celvette karar kılmandır.

9. DERECE: Uzlet

Allah u Tealal^(cc) Dâvud(a.s.)'a şöyle vahyetti: " Ya Dâvud! Sana ne oluyor ki halktan kopuyorsun ve tecrîd oluyorsun? Dâvud^[as] şöyle cevap verdi: "Ey Rabbim halkı senin için terkediyorum." Allah^(cc) şöyle buyurdu: "Ey Dâvud! Uyanık ol. Ve kendine din kardeşi edin. Kim ki bana itaat hususunda sana mutabık olmazsa, onunla asla dost olma. Çünkü o, senin apaçık düşmanıdır." Bu hadis-i şerifte tâlib-i Hak olmayanlardan kaçarak uzlete girmenin caiz olduğunu anlıyoruz.

Ve tarikimizin en önemli şartlarından biri de avamdan olan insanlardan itizâl etmektir (uzaklaşmaktır). Bu mânâyâ muvafık olarak Hz. Mevlânâ "Dünya ve âhiret iyiliği için insanlardan kaçmak daha hayırlıdır" buyurmaktadır. Ebu Bekir el-Verrâk şöyle dedi: "Dünya ve ahirete ait hayrı, uzlette buldum. Hem dünya ve hem ahiretin şerrini ise kesrette (insanların çok oldukları yerlerde) buldum." İhlas ve sîdk, ancak halktan kaçınıp onlara olan muhabbeti kalbten söküp atmakla mümkündür.

Zünnûn-u Mısırî şöyle buyurdular:

"ihlas ve Sıdk'ın husule gelmesinde uzletten daha güzel birşey görmedim. Bir kimse uzletin ipine sarılırsa, ihlâsı mutlaka yakalayacaktır."

Çünkü, insanları görmek ve onlarla hemhal olmak, çoğunlukla sâlikin ihlâsını fevt eder. imam Gazâlî hazretleri bu mevzuda şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki insanlar, ibadetten ve taatten husule gelen ihlası ifsâd ediyorlar. Allah'a âsi olmak istemiyor ve ihlâsını muhafaza etmek istiyorsan uzlete çekil. Ta ki insanların şerrinden de emin olursun."

Sâlik'e lâzım olan, hücrelerinde Allah'ı zikrederek kalbini mâsivadan temizlemesidir. Abdurrahman es-Salemî şöyle diyor:

"Kim uzlet yapmak istiyorsa, girmiş olduğu uzlette samimi bir kalp bile bütün isteklerden sıyrılmış olarak Allah'ı zikretsin. Kim uzletini bu minval üzere yapmaz ise, onun uzleti fitne olur."

İşte bu hakikat gereğince sâlikin uzleti, Allah'ın rızâsı için olmalıdır. Bunun aksine halk arasında şöhret bulmak için, halkın kendisine rağbet etmesi için ve bu sayede birtakım dünyevî menfaatlerden istifâde etmek için yapılan uzlet şeytanî bir uzlettir. Ve riyadan başka birşey değildir. Tarikatimizde dahi bazılarının halkın teveccühünü kazanmak, alakalarını avlamak için bu yola başvurduklarını görüyoruz. Halbuki uzlet kelimesinin her harfi ayrı bir hususiyete işaret eder. Şöyleki Arapça yazılış itibariyle (uzlet) kelimesinin birinci harfi olan 'ayın' harfi ilme işaret eder. "Zâ" harfi zühd'e işaret eder. "Lam" harfi Allah için olmasına ve "ta" harfi de takvaya işaret eder. Bu dört esasın olmadığı bir uzlet, zilletten başka birşey değildir. Zira "ayın" harfini kaldırdığınızda geriye kalan harfler "zillet" kelimesini meydana getirir. Zühd'e işaret eden "za"yı kaldırdığınızda "illet" olur. Hal böyle olunca bu hususiyetleri gözönünde bulundurmadan uzlete giren bir kimsenin hayvandan farkı kalmaz. Uzletin her harfi bir şartı muhtevirdir. Uzlete giren kimsenin bu dört şartı katiyyetle gözönünde bulundurması icap eder.

10.DERECE: Riyazet

Riyazet kelimesi lügatta, yabanî ve vahşî olan bir atı ehlileştirmek mânâsına gelir. Diğer bir mânâyla, nefsi kırmak, terbiye etmek ve ezmek mânâlarına gelir. Şeyh Hazreteri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

Riyâziyyet; nefsi zelil etmek ve onu ubûdiyyet yularıyla bağlamaktır. Bizim katımızda riyazet, nefsi tıpkı toprak gibi mütevâzi hâle getirmektir. Bundan gaye ise, iyi ve kötü ona ne türlü ayak basarsa bassın, elem ve ızdırap çekmesine manî olmaktır.

Onun için Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuştur.

Toprak ol, toprak ki gül bitsin.

Çünkü gülü topraktan başka birşey göstermez.

diyerek bu mertebeye işaret buyurmuşlardır.

Taş, baharla nasıl yeşerir? Mümkün mü?

Toprak ol da renk renk gül bitsin.

diye nasihat kılar.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Meşâyih-i Sûfiyyeye göre riyazet iki kısımdır. Birincisi, riyâzet-i edep; ikincisi riyâzet-i talep'tir ve riyazet onların katında nefsin tabiatından çıkmaktır (kurtulmaktır). Riyâziyyet-i talep ise, riyazeti istemedeki niyyetin hâlis ve samimi olmasıdır, istemenin sıhhati ve hâlis olması, Hakk'a olup olmamasıyla tâyin edilir."

Ve devamında şöyle buyuruluyor: "Bizim katımızda riyazet ahlâkî temizliktir. Yani hoş karşılanmayan huyları izâle etmektir. Neticede Allah'ın emrettiği bir ahlâka erişebilmektir. Şeyhu'l-İslâm hazretleri Menâzilü's-Sâirin'de, riyâziyyeti üç dereceye taksim eder.

Birincisi, avamın riyazetidir. Ki bu riyazet ilimle olur. Yani ilim doğrultusunda ahlaka yön verip bu bilgiler muvacehesinde farza, vacibe ve sünnete ait ibadetleri yerine getirmektir, insanlarla karşılıklı münasebetlerde onlara merhametle yardım eylemektir.

Havas'ın riyazeti ise, bâtnî tefrikayı kesmesi ve bulunduğu makama iltifat etmeden huzuru kalb ile Allah'a yönelmesidir. Bu minval üzere merâtib-i âliyyeye devam etmesidir.

Ehass-ı Havas'ın riyazeti ise, şâhid ve meşhûd ikiliğinden tecrid olup, mutlak şühûda ermesidir. Cenâb-ı Allah'ın sıfatları birbirine zıt veya uygun olabilir. Meselâ; affedici sıfatıyla beraber müntakim (intikam alıcı) sıfatının olması gibi. Ehass-ı Havasın riyazetinde ise bu sıfatlar, bu âlemdeki tecellileri nezdinde cem'edilir. Ve mertebe-i cem'e yükselinir.

1 . DERECE: Hüzün

Hüzün; sürürün zıddıdır. Meşayihin ıstılahına göre ise, "Bir insanın geçmişte kaybettiği birşey için üzülmeye ve elem duymasıdır." Kaybolan şey ne'ine göre tedârik edilebilir veya edilemez mahiyette olabilir. Meselâ, vaktinde kılınmamış namaz ve vaktinde tutulmamış oruç gibi... Bu nevi tembellikten veya başka bir sebepten dolayı fevt olmuş ibâdetler kaza edilebilir. Eğer üzülmek lazımsa bu nevi kayıplara üzülmek evladır. Fakat bir de ölüm gibi tedâriki ve kazası mümkün olmayan şeyler vardır. O zaman tarikimizce bu neviden olan şeylere üzülmeye mânâsı da lüzumu da yoktur. Kaçırılmış olduğu namazından vesair ibadetinden dolayı elem duymak ve teessüf ederek Rabb'e karşı pişmanlığını arz etmek, elbette güzel bir şeydir. Bu söylediğimiz mânâda mahzun olan kulların hakkında, Hz. Peygamber(sav) şöyle buyurmuştur; "Allah (CC) bütün hüznü kalb sahiplerini sever" ve bu hüznün merâtibden güzel bir mertebedir.

Şeyhu'l-islâm'a göre hüznün üç mertebesi vardır. Birincisi avamın hüznüdür ki bu, Allah'a olan ibâdetlerindeki aksamalara ve bu sayede geçip giden ömrüne üzülmektir. Şayet bu kimsenin gücü yeterse geçirdiği ibadetlerini kaza eder. Böylece hüznü de kabul olur. Yok yine tembelliğe devam ediyorsa, onun hüznü boşu boşuna olan bir hüznüdür. Hiçbir kıymeti yoktur. Hüznün ikinci derecesi müridlerin hüznüdür. Müridlerin hüznünün sebebi ise, kalblerinin şuhûd-u Hakk'tan gâfil olması hasebiyledir. Ve gönüllerinin mâsivâyâ meyl gösterdikleri içindir. Hüznün üçüncü derecesi ise ehass-ı havasıdır. Onların hüznü yoktur. Zira hüznü normal insanlar çekebilir. Halbuki onlar, vecd halindedirler ve bunlar; "Onlara o gün korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de..." âyeti kerimesinin işaret buyurduğu makamdadırlar. Lakin şu kadar var ki, bazı arıza ve eksiklikler sebebiyle üzüntü duyarlar. Ve hüznü başkaları için çekerler. Tıpkı Resulullah'ın ümmetine olan hüznü gibi... Nitekim Allah u Teala âyeti-i kerimesinde şöyle buyurmuştur: "Ey Muhammedi Demek onların sana indirdiğimiz bu Kur'an'a inanmayıp davetinden yüz çevirmelerine üzülerek, arkalarından kendini âdeta mahvedeceksin!" (Kehf, 6)

Rasûlullah efendimiz(sav) şöyle buyuruyor: "O gün kıyametin dehşetinden herkes, nefsi nefsi diyecek. Ben ise, ümmetî ümmetî diyeceğim."

2. DERECE: Korku

Allah'(cc) bir hadis-i kudsîsinde şöyle buyuruyor: "Kuluma iki korkuyu birden vermem. Ve iki emniyeti de vermem. Eğer kulum benden dünyada korkarsa, âhirette korkmaz. Ve eğer dünyada benden emin olursa ahirette olmaz." Bir kimse ahirette Rabbinin huzuruna çıkmadan evvel, ondan korkarak kendini dünyada hesaba çekerse ve hevâ ve heveslerinden sıyrılırsa onun varıp kalacağı yer "cennâtü'l-me'vâ"dır. Nitekim Allah u Teala âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Rabbinin azametinden korkup kendini şehvî arzularından koruyana gelince, onun da varıp kalacağı yer mutlaka cennettir." (Naziât, 40-41)

"Korkmayın" sözü korkanlara sunulan hazır yemektir.

Ve bu yemek tam onlara layıktır.

Korkanı emîn ederler, gönlünü yatıştırırlar.

Korku ve hüznün arasındaki fark şudur. Hüznün, geçmişte kaybedilen şeyler için çekilen elemdir. Korku ise, gelecekte vuku bulacak menfi şeyler için üzüntü duymaktır. Korkunun üç derecesi vardır.

Avamın korkusu, havasın korkusu ve ehass-ı havasın korkusu. Nitekim Şeyhü'l-islâm hazretleri şöylebuyuruyor:

"Avamın korkusu, ahiret azabındandır. Şayet bir kimsede bu korku olmaz ise imanı sahih olmaz. Diğer bir ifadeyle ahireti kabul etmemiş olsaydı zaten cehennem azabından korkmasına gerek kalmayacaktı. Dolayısıyla korku imanın muktezasıdır. Havas, avamın korktuğu azaptan korkmaz. Hatta hadis-i şerifte geçtiği gibi Allah u Teala, onları cennetle müjdelese ve cehennemden emin eylese, bu (garantiye rağmen) yine de isyan eylemezler. Belki ihticâb ederler (gizlenirler).

İkinci derece, eshâb-ı murakabe ve ashâb-ı müşahede'nin korkusudur. Bunlar mekr-i ilâhîden ve istidrâc-ı Rabbânî'den korkarlar. Mekr-i ilahiden, hüsrana uğrayanlardan başkası emin olamaz. Allah u Teala şöyle buyurmuştur: "Yoksa onlar, Allah'ın kendilerini ansızın yakalayivermesinden emin mi oldular? Allah'ın ansızın yakalamasından ancak hüsrana uğrayan bir topluluk emin olur." (A'raf, 99)

Şeyh hazretleri Fütuhatının 231. babında şöyle buyuruyorlar:

"Ey sâlik şunu iyi bil ki mekr, bizim katımızda Allah'ın kendisine ilim verdiği kimsenin amelinin olmaması, şayet ameli varsa ihlasının olmamasıdır. Bu zikrettiğim hasleti kendinde veya başkasında görüyorsan, o zaman bil ki Allah'ın mekriyle karşı karşıyasın. Eğer Allah u Teâlâ bir kimseyi mekrinden muhafaza edip ona hayır ihsan etmişse o kimse şeriatın ölçülerini asla terketmez. Çoğu meşâyih mekri şöyle tarif ederler: Mekr, bir kimsenin Allah'a muhalefet ederek isyan içerisine battıkça, Allah'ın ona olan nimetlerini ve rızkını arttırmasıdır. Yani Allah onu hesabını aceleyle görmez. Biraz mühlet verir. Ve bu mühletle beraber nimetlerini de artırır ki o kimsenin azgınlığı artsın. İçine düştüğü gafletten dolayı Allah'ın azabından emin olduğunu zannetsin ve bu minval üzere ölünceye kadar oyalansın dursun. İşte bu Hakk'ın kula olan mekridir.

ibn-i Atâ hazretleri şöyle buyurmuşlardır: Mekr demek, kulun, Allah'tan gelecek azabın kendisine tesadüf etmeyeceği vehmine kapılması demektir." Onun için bu noktayı nazarda çok dikkatli ve hassas olmak lâzımdır. Çünkü Allah'ın azabı tedricî olarak da gelebilir. Buna mukabil, birden helak etme şeklinde tezahür etmeyebilir. İşte burada sâlike lâzım olan dakik bir nefis muhasebesine sahip olabilmesi ve bu yöndeki kabiliyetini azami derecede kullanması gerekir."

Şeyh hazretleri; "kötü edep, nimetin bollaşması, ve muahezenin kalkması avamın mekridir" buyuruyorlar. Eshab-ı tarikin ve ashab-ı tahkikin mekri ise, Allah tarafından bahşedilen kerameti ve vecd halini bahane ederek: "Biz Hakk yolunda olmasaydık, bütün bu haller bize verilmezdi" deyip gururlanmalarıdır. Halbuki, kerameti gizlemek ve setretmek evliyanın şânındandır. Ve kerameti setretmek vaciptir. Resuller için ise tam tersi, izhar etmek vaciptir. Veli ise resul makamında değildir. Ve Allah, Resullerini daha bir donatmıştır. Ve onların tasarrufları ve yetkileri veliye nazaran daha fazladır. Onun için veli yaptığı daveti ve tebliği, sanki kendisi resulmüş gibi kendi ağzından yapmaz. O ancak Allah'ın gönderdiği resullerin söylediklerini (vahyi) onların dilinden hikâye ederek anlatır ve insanları bu minval üzere irşad eder. Yoksa kendinden birşey ihdas edemez.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Erbâb-ı tarikatte, zevk-i bitmenin devamını sağlamak için birtakım edebe muğayir hareketler yapılır. Bu küstahlıklara ve edepsizliklere rağmen sözkonusu olan eshab-ı tarikten keramet ve vecd halleri kesilmez. Bunun ke-silmemesinin sebebi bu kimselerin Allah'ın mekrine uğramaları hasebiyledir. Yani Allah (cc) bir nevi onların daha da azması ve azaplarının artması için, göstermekle övündükleri kerametlerini vererek, hesabın görüleceği güne kadar oyalar. Onlar da zannederler ki, eğer biz Hakk'ın rızası üzere olmasaydık, Allah u Teala bizden bu halleri çoktan keserdi. Halbuki bu Allah'ın onlara vermiş olduğu mekrden başka birşey değildir. Ve onların sergiledikleri ve adına keramet dedikleri şey, istidrâctan başka birşey değildir."

Allah u Teâlâ şöyle buyuruyor: "Şüphesiz ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki benim tedbirim çok kuvvetlidir." (A'raf, 183) Şeyh hazretleri havasın mekri hakkında şöyle buyuruyor; "Allah'ın izni olmaksızın harikulade hadiseler ve kerametler izhar etmektir. Nitekim Resul, kendine ait lisaniyla Hakk'ın kendine vahyettiği hususları insanlara aktarabilir. Veli ise, Resule mutabakatla bu işi yapmak durumundadır. Bazı meşâyih keşf-i kerametle gururlanarak izhar ettiği keşf-i kerametine meftun (âşik) olur. Bu lezzet onu şaşırtır ve Allah'ın mekrine uğramış olur. Havasın korkusu bu zikredilenlerden ibarettir.

Üçüncü derece ise ehass-ı havasın korkusudur. Bu üçüncü derecede olanların korkusu, avamın korkusuna benzemez. Ehass-ı havas müşahede makamında olanlardır. Bunların korkusu ise; hey'et-i ilâhînin bir noktada dayanılmaz olan celâlinin, kendilerini yakıp mahvetmesidir. Zira ayet-i kerimede geçtiği ifadeyle, Musa^(as) "Allah'ın dağa tecelli etmesiyle beraber bayılmıştı." Bu mânâyâ işaret eder mahiyette Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuştur.

Heybet ateşini parlatırsa,
ciğer onun parlaklığından kebab olur.
Onun kahr denizi kunfekâne,
dalgasını meydana çıkarırsa,
herşey harab olur.

3. DERECE: Recâ (ümit)

Recâ (ümit) ariflerin en zayıf menzilleri ve taliplerin en güzel mertebelerindedir. Taliplerin ittihâz etmesi gereken güzel bir sıfattır. Ancak recâ yani ümit etmek, bir yönüyle Allah'ın iradesine ters düşmek mânâsına yorulmuştur. Şöyle ki Allah (cc) bütün eşyanın mâlikidir. Bir mâlike yakışan ise; mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunabilmesidir. Bir kulun ümit ettiği mevzuda recâyaya sarılması bir yönüyle Allah'ın iradesine muarız olmaktır. Meselâ; Allah'ın takdir ettiğinin aksine; "şöyle olmasaydı da, böyle olsaydı" kabilinden isteklerde bulunması, bir mânâda Allah'ın iradesine itiraz etmek ve serzenişte bulunmaktır. Böylece kul kendi isteğini, Allah'ın isteği üzere tercih etmiştir. Asıl kula layık olan ise; mâlikin takdir ettiği emrine teslim olmasıdır. Ve iradesini Allah'ın iradesi istikametinde yapmasıdır.

Ben sana ulaşmak isterken,
Sen beni terk ediyorsun.
Öyleyse Rabbim sen isterken,
Ben muradımı terk ediyorum.

diyen, azizlerin mertebesini bulur. Recâ edenin mertebesinin zayıf olmasının sebebi, ümit ettiği şeyin, Rabbin murad ettiği şeyden daha evlâ olduğunu zannetmesidir. Arif olanlar ise, Hakk'ın irâdesi ve isteği karşısında sükût eder ve ondan gelen herşeye razı olurlar. Ancak rec'a; kokunun hararetini (dozunu) ve ümitsizliğe ait ateşi söndürmede ve ayarlama çok mühim ve faydalıdır. Eğer korku, ümit tarafına galip gelirse, ye's kendisinden izâle olur ve tehlike olmaktan çıkar. Nitekim âyet-i kerimede; "...Allah'ın merhametinden ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü Allah'ın merhametinden ancak kafir bir millet ümidini keser." (Yusuf, 87) belirtildiği gibi, Allah'ın rahmetinden ümidini kesen ancak kafirlerdir.

Şayet ümit tarafı, korku tarafına ağır basarsa o zaman kişi "Yoksa onlar Allah'ın kendilerini ansızın yakalayivermesinden emin mi oldular? Allah'ın ansızın yakalamasından ancak hüsrana uğramış bir kavim emin olabilir." (A'raf 99) Âyet-i kerimesine muhatab olur. Kula yakışan, havf (korku) ve recâ (ümit) arasında bir denge kurup, kendisini bu şekil ayarlamasıdır. Recâ'nın bir diğer faydası da; ümit sayesinde kalblerin Allah'a yönelmekten sürür bulması, Hakk'a olan hüsn-ü zanla aşk ve şevkin muhafaza edilmesidir. Bu ibadetlerin istikrarlı yapılması yönünde de bir teşviktir. Şayet reca olmasa, kul yapmış olduğu ibadetlerinden soğur ve tembellesin Böylece kemale doğru ilerlemekten ve din-i mübîn-i islâmâ hadim olmaktan geri kalır. Netice olarak sâlike lazım olan, kendisine havf ve recâ'nın arasında bir menzile bulmasıdır. Bu onun üzerine vaciptir.

4. DERECE: Huşu

Allah u Teâlâ, âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "iman edenlerin Allah'ın zikrine ve indirilen Hakk'a karşı kalblerinin huşu içinde olması, daha önce kendilerine kitap verilip üzerlerinden uzun zaman geçince kalbleri katılaştan kimseler gibi olmamalarının zamanı gelmedi mi? Onlar doğru yoldan çıkarılmış kimselerdir." (Hadid, 16)

Huşu demek; kalbin yumuşaklığı ve nazikliği yanında, Allah'a karşı olan tevazuu ve inkiyâdı demektir. Mümin olan kimsenin, kalbi katı olması mevzuunda hiçbir "Bahanesi yoktur. Tevazu ve huşu müm'inin şiarıdır. Ve katı kalblilik mü'minlikte asla yoktur. İstılahi olarak huşu: Allah'ın büyüklüğü karşısında kulun korku ve muhabbetle onun merhametine sığınması halidir. Bu hale vasil olan kimse, nefsanî ve şehvanî isteklerini izale etmelidir. Eshâb-ı tertîbe ve erbab-ı ibadete en lazım olan sıfat huşudur.

Allah u Teala bir âyet-i kerimede şöyle buyuruyor; "O gün bir kısım yüzler zelil ve perişandır. Uğraşmış, yorulmuşlardır". (Gaşiye 2-3) Huşu, tecelliyi ilâhîden hasıl olan bir sıfattır. Ahirette bu sıfat bunlardan gidip bir ehline naklolunur. Yukarıdaki âyet buna işaretler. Huşu tecelliyi ilâhîden hasıl olan bir sıfattır ki; her neye tecelli ederse o şey Allah'a huşu duyar. Resûlullah efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: Allah neye tecellî ederse, o ona tevazu gösterir. Onun için Allah'tan en çok korkan âlimlerdir. Zira âyet-i kerimede "Muhakkak ki Allah'tan en çok korkan âlimlerdir" buyrulmaktadır. Ve Resûlullah efendimiz(sav) "Ben sizin Allah'ı en çok bileniniz ve ondan en çok korkanınızım" buyuruyorlar. Allah(cc) bir kalbe tecelli ettiğinde, o kalp Allah korkusu ve muhabbetiyle huşu içerisine girer, insanın kalbi bu huşûyu yaşadığı an, diğer vücut azalarında ona tabi olur. Ama bir kimsenin kalbi Allah'a karşı huşu duymuyorsa, sâir azaları da huşu duymaz. Nitekim Resûlullah efendimiz[^{sav}] namaz kıldığı esnada bir kimsenin sağa sola sallandığını görünce şöyle buyurdu: "Eğer bu adamın kalbi huşu duysaydı muhakkak ki azaları da huşu duyacaktı." Kısacası, zahir bâtının bir nevi aynasıdır.

5. DERECE Zühd

Zühd; bütün isteklerden, özellikle eşyaya ait isteklerden vazgeçmektir. Dünyadan ve onda olandan, dünya malına muhabbetten yüz çevirmektir.

Avamın zühdü Allah'a yaklaşmak içindir. Mertebeyi iradede olanlar zühd sayesinde kemâle erişir. Kemâle erişenler sahip oldukları bir önceki dereceyi çok aşağıda görerek bir üst mertebeye ulaşmak için, dünyaya ve masivâyâ ait herşeyi terkederek tecrid olurlar. Böylece Hakk'a yaklaşmaya yol bulurlar. Ve müridler nefislerini masivâdan tecrid etmekle cemiyet-i batına vâsil olurlar. Ehass-ı havasın zühdüne gelince, bunların gözleri Hakk'ın şühuduyla doludur; Ve gözlerinde Hakk'tan başkasına yol yoktur. O'nun içindir ki onlar baktıkları şeye Hak nazarıyla bakarlar. Onların gözünde bu dünyanın çöp kadar bir değeri yoktur. Resûlullah efendimiz bunları işaret eder mâhiyette şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah'ın indinde dünyanın bir değeri olsaydı, hiç bir kâfire ondan bir içimlik dahi su içirmezdi."

Şeyh hazretleri, Beyâzid hazretlerinden naklen Futûhat'ında şöyle buyuruyor.

"Beyâzid-ı Bestâmî hazretleri şöyle buyurdu: Ben üç gün zühdte girdim. Zühdümün birinci günü dünyaya yüz çevirdim, ikinci günü ahirete ait zühdte girdim. Üçüncü günü ise, bütün masivâdan yüz çevirip zühdte girdim. Bunun üzerine Rabbim bana nida ederek; "Ne istiyorsun ya Beyazid" buyurdu. Cevaben şöyle dedim: istememeyi istiyorum. Zira ben muradım sen mürîd'sin". Çoğu talebe buna benzer kelimeler ve sözleri öğrenmekle kemale erdiklerini zannederek; dünyanın kendilerine göre bir hiç olduğunu söylüyorlar. Oysa ki hemen akabinde bir şeyleri kaybolursa veya fevt olsa üzülüyorlar. Ama hakk-ı kemal sahiplerinin şanı ise; isterse bütün dünyâyâ malik olsun ve elindeki herşey bir anda fevtolsun, bundan dolayı asla üzülmemelidirler. Sâlikin bu mertebeye ulaşabilmesi için hem maddî ve hem de maneî çoğu şeyi terketmesi icap eder.

Sâlikin hususiyetle dikkat etmesi gereken hususlardan bir tanesi de haram olduğu belli olan

şeylerin haricinde bir de şüpheli olan şeylerden sakınmasıdır. Ve bu nevi şüpheli şeylere meyil ve muhabbet göstermemesidir. Zira şüpheli olan şeylere meyleden mal ve servet sevgisini bir kenara bırakıp, sâlikin elinde bulunan mallarından infak etmesi gerekir. İbnü'l-Fârız hazretleri; "Kolay, sade ve halk namına olan bir hayatı yaşamının yolu, Allah yolunda infak etmektir" buyurmuşlardır. Bundan sonra sâlike lazım olan; âcile olan zevklerini ve lezzetlerini ve Hûda'dan başka mâsiva hükmündeki herşeyi terketmesi ve kalbinde Hûda'dan gayrisine muhabbet duymamasıdır. İşte bu düsturlar üzere olursa büyüklerimizden olan meşâyih-i kiramin ve kemal ehlinin aldığı gönül lezzetini alır. Ve onların mertebesini bulmuş olur. Ve ariflerin zühdüne vâsıl olmuş olur. Zira zühdün üç derecesi vardır. Birincisi, avamın zühdü. İkincisi, havasın, üçüncüsü ise ariflerin zühdü. Avamın zühdü haramı terketmektir. Havasın zühdü, zaruret üzerindeki ihtiyacı terketmektir. Ariflerin zühdü ise, mâsivâullâhî terketmektir.

Bir kimse Allah'tan gayrı olan mâsivâyâ ait muhabbeti atarak kalbine yalnızca Allah sevgisini yerleştirmişse; o kimsenin mülkü altında ne kadar zenginlik olursa olsun, o kimseye menfi yönde zarar veremez. Zira o kimse kalbini Huda'ya bağlamıştır. Bu neviden misaller çoktur. Meselâ; Hz. İbrahim'in malı mülkü çoktu ama bu mal ve mülk onun kalbini, Hûda'dan koparmadı. Hz. Süleyman ve evliyaullahdan nicelerinin bol serveti, tahtları ve tadarı olmasına rağmen, onları Allah'a boyun eğmekten alıkoymadı. Ve malları kendileriyle Al-lah (cc) arasına perde olmadı. Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde; "Senin helakin sevdiğin şeydendir. O sevdiğin şey ise dünyadır" buyurmuşlardır,

Hz. Mevlânâ Mesnevi'sinde bu mevzu'a münasip şöyle buyurmuşlardır:

Dünya nedir? Allah'tan gafil olmaktır.

Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek
ve kadın; dünya değildir.

Mal mülk sevgisini gönülden sürüp çıkardığındandır ki
Süleyman ancak yoksul adını takındı.

6. DERECE: Takva

Allah u Teala bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: " Allah indinde en üstün olanınız, takvaca en ileride olanınızdır" Resûlullah efendimiz bir hadis-i şeriflerinde, "Dünyalık üstünü, zengin olanlardır. Ahirette üstün olacaklar ise; takva yönüyle üstün olanlardır."

Allah katında, nesep, mal, şöhret gibi üstünlükler hiçbir şey ifade etmez. Allah indinde üstünlükte tek miras, takvadır. Allah'tan korkmaktır. Nitekim Peygamberimiz(sav) "Kim Allah katında en üstün olmak istiyorsa, Allah'tan korksun" buyuruyor. Çünkü Allah'ın katında nesep, şan , şeref ve mevki diye bir sınıflandırma yoktur. Üstünlük takvayladır. Ebu Hüseyin(ra) nin rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Peygamberimiz(sav) şöyle buyuruyor: "Sizden birinizin diğerinden üstünlüğü, takvayladır."

Şeriat ehline göre takva; ahirette kötü neticeye yol açabilecek zararlı alışkanlık ve fiilden kaçınmaktır. Ve nefsi bu tür kötülüklerden korumaktır. Takvanın üç derecesi vardır. Evvela nefsi şirk ve küfür gibi hastalıklardan uzak tutmaktır. Bu sayede sâlikin kendisini cehennem azabından kurtarmalıdır, ikincisi, sâlikin işlemiş olduğu bütün günahlardan dolayı pişmanlık duyup tevbe etmesidir. Bu havasın takvâsıdır. Şeriat ehlinin katında ariflerin takvadaki derecesi budur. Hz. Mevlânâ bu mevzua muvafık şöyle buyurmuştur.

Takva sahibi de,

Firavunun gittiği yoldan usanan, Musalaşan kişidir.

Muttakî olan kimse; zarurî olan şeyin korkusundan dolayı terketmelidir ki bu sayede muttakîlerin derecesine ulaşsın. Nitekim Hz. Rasulullah bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar "Bir kişi; zarurî olmayan birşeyi, zarurî olan bir şeyden dolayı terketmediği müdetçe, takva derecesine erişemez." Meşâyih-i kiram muttakî olanları şöyle tarif ediyor. "Takva demek; tariki Mustafa'dan giderek haramları terkedip, ihlasla Allah'tan çekinme ve bu uğurda bütün cefalara göğüs germektir".

Takvanın üçüncü derecesi ise; mâsivâullahtan temizlenmektir. Kısacası âyet-i kerimede ifade edildiği üzere; "Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun ve ancak müslüman olarak ölün." (Âl-i

imran, 102) Allah'tan hakkıyla korkmaktır.

Gayrılık kavgasından kurtulmadıkça,
yârin halveti için sana yol vermezler.

Hakikî takva; Hasan-ı Basrî'nin sahip olduğu mâsivadan vazgeçebilme, havf-ı îlahiyesidir. Ve İmam-ı Kuşeyrî hazretlerinin buyurdıkları gibi, kendini muttâkî kılmaktan ittika etmektir. Ve daima Hakk'a muttâkî ve mu'temed olmaktır.

Ezelî lütuftan medet um.
Çünkü sülûk yolunda kendi
tâat ve takvana dayanamazsın.

7. DERECE: Verâ

Verâ lügatta; şüpheli olan şeylerden kaçınmak mânâsında kullanılır. Helal ve haram aşkar olarak ortada olduğuna göre; bir de dikkate alınması lazım gelen şüpheli şeyler vardır. Mü'niinin şüpheli şeyler hususunda iradesini tayin edecek merci, kalbidir. Mü'minin kalbi onun danışması gereken manevî müftüsüdür. Eğer bir hususun-haramlığı veya helalliği mevzuunda şüpheye sahipse, vicdanına danışır. Takva ölçülerinin verdiği hassasiyete göre, o hususun haramlığı ve helalliği mevzuunda kalbi bir kanaate varır. Ve bu kanâatini ameliyle tatbik eder. Eğer haramsa ondan kaçınır, helalse gönül rahatlığıyla alır. Nitekim bir hadis-i şerifte: "Kalbinin zerre kadar da olsa şüpheye düştüğü birşeyi terket" buyrulmuştur. Kalbin birşeye ait şüphe duyması, o şeyin haram olduğuna delildir. Kalbin o şey hakkında itimâd ve sükûn bulması ise, o şeyin helâl olmasına delildir. Sâlike verâdan daha güzel bir haslet yoktur. Çünkü bütün hasletlerin en güzeli ve efdali verâ'dır.

Câbir hazretleri'nden rivayet edildiğine göre bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "Bir gün bir kimse; Resûlullah'ın huzurunda güzel ahlakıyla, ibadetiyle, itaatıyla, cihadıyla ve hayrâtıyla zikredildi. Diğer bir kimse ise verâ sahibi olmasıyla övüldü. Bunun üzerine Rasûlullah efendimiz(sav) şöyle buyurdu. "Hiçbir şey verâ'nın yerini tutamaz. Zira verâ, hasletlerin en güzelidir". Diğer bir hadis-i şerifte Resûlullah efendimiz(sav) şöyle buyuruyor. "Dinimizin özü verâ'dır." Şibli hazretlerine vera hakkında sorulduğunda şu cevabı verdi."Halkın Hak canibinden başka yöne yönelmemesidir". Havastan bazılarına vera sorulduğunda ise; "ister kızgınlık anı olsun isterse rızâ, daima Hakk'la mükaleme eylemendir" diye cevap verdiler.

8. DERECE: Tebettül

Allah u Azimüşşan bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor; "Rabbi'nin adını an ve herşeyi kalbinden çıkarıp sadece O'na yönel". (Müzzemmil,8)

Beyzâvî şöyle dedi: "Rabbinin adını anmaktan murad; teşbih etmek ve gece gündüz O'na ibadet etmektir. Kur'an okumak ve ilim tahsil etmektir." Tebettül; masivayı bırakıp herşeyi ile Allah'a yönelmektir. Hatta ehl-i tahkike göre cennet ve ahiret hayalini bırakıp Allah'a erişmek ve O'na muttasıl olmak için tevhide girmektir. Meselâ bir kimse yalnızca cennet beklentisiyle ve ahiret endişesiyle Allah'a yönelse, bu yöneliş hakikî bir yönelme değildir. Ve bu yolda dünyadan tecrit olmuş olur ve tebettül, bütün mâsivadan kopup Allah'a yönelmektir. Nefsin heva ve hevesinden el çekmektir. Ve bununla beraber; Allah'tan başkasına itimat etmekten, O'ndan başkasından korkmaktan, medet ummaktan ve yardım beklemekten ictinâb etmektir.

9. DERECE: İbadet ve ubûdet

İbadet, Allah'a karşı alçakgönüllülüktür. Meşâyihin çoğu ibadetle ubûdet arasında fark olduğunu beyan etmişlerdir. Ama bazı muhakkikler lafzan ve manen ikisinin de arasında fark olmadığını belirtmişlerdir, ibadet, kulluğa denir. Ubûdet ise, kul olmaya denir, ibadet edene âbid denir. Sahib-i ubûdete ise, abd itlak olunur. Bu iki sıfat, sâlike lâzım olan sıfatlardır. Bir kimse bütün ibadetlerin esrarına vakıf olup nuruyla nûrlanmazsa, o kimse ubûdet sahibi olamaz. Ve ibadeti Allah katında makbul değildir. Ve bu kimse bu nev'i ibadetle kemâle eremez.

Allah'a ibadet ve kulluk et.

Çünkü bunların her ikisiyle gönlün hayat bulur.

İbadet gönlü başka şeylerden uzak tutar.

Kulluğu itaat etmeye doğru çeker.

Cenab-ı Hakk'a ibadet iki türdür. Birincisi, mutlak olan Zât'a ibadet, ikincisi safâiyet-i mukayyede ibadettir. İbadet-i zâtîyye-i mutlaka, herşeyi ilm-i Hakk'ta iken emrine imtisal etmek ve tekvini ve tayini kabul kılıp vücûda gelmesidir, istikrarlı olan ibadet, rahmet-i Rahmanın tecellisinde en önemli vasıta. Bu rahmet-i rahmaniyye kesintisiz yapılan amelin varlığına şâmildir. Kul şayet teklif ve tekellüfsüz olarak teslimiyette ise kuldur. Ama ibadet-i sıfâtiyye-i mukayyede ise, rahmet-i rahmiyye-i hâssa mukabelesinde vaki olmuştur. Nebiler ve Resuller vasıtasıyla namaz insanlara teklif edilmiştir.

Rahmet-i rahmiyye-i hâssanın vusulü için bu ibadet şarttır. Bu ibadet istekle yapılan ibadettir. İbadet diye, ihtiyarla (istekle) yapılan fiillere denir. Hz. Mevlânâ şöyle buyuruyor.

İhtiyarla yapmak kudreti ibadetin tuzudur, lezzetidir.

Yoksa bu gökyüzü de ihtiyarsız dönüp durmada.

İbadetle yükümlü olanların âbid olanı, ibadet-i sıfâtiyye ile zahir olur. Nitekim bazıları ibadetsizlikleriyle farklı bir mercidedirler. Yani ibadet ayırtedici bir vasıftır. Nitekim bazıları ibadet ederek itaat eder. Bazıları ise ibadet etmemekle isyan eder. İsteyerek ibadet edenler cennet nimetlerine erişeceklerdir. Ve isteyerek ibadet etmeyip isyan edenler, elbette ki cehennemi tadacaklardır.

İbadette biri makam mevki sahibi oldu,
diğeri de serkeşlikle kuyunun dibini buldu.

Kulluk itibarın ölçüsü oldu.

Bu mihenk taşından her birinin ayarı bellidir.

Hakk'a hakkıyla ibadet etmek, Hakk'ın fermanını, kendi hevâ ve hevesinin fermanına tercih etmektir. Fermân-ı Hüdâya mutabık olmaktır.

Ya dostun rızası gerekir ya da kendi heva hevesin.

Allah u Teâlâ bir ayet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Hevasını ilah edineni gördün mü?"

Ehl-i tarikin yapması gereken nefsin ilah edinmeyip, Rabbini ilah edinmesidir.

Heva hevesine uydukça Allah'a ibadet etmen mümkün olmaz.

Hüdâya ibadet edenler dört kısımdır. Bir kısmı sahiden samimi olarak Hüdâ'ya tapar. Bir kısmı ise hevaperesttir. Birinci kısım ibadet edenler, ibadeti cennet için yaparlar. Bunlar tacirlerdir, ikinci kısım ibadet edenler ise, ubudiyet korkusu yüzünden ibadet ederler. Bunlar kölelerdir. Üçüncü kısım ise, Allah'tan utandıği için ibadet ederler. Bunlar sâdikân ve müridândır. Dördüncü kısım ise, yalnızca, Allah'ın rızasını talep ederek ibadet edenlerdir. Bunlar ise husûsî âşıklardır. Râbia (r.anha)'nın dediği gibi: "Allahım sana yaklaşmak ve senin rızanı kazanmak için ibadet ediyorum. Senin ateşinden korktuğum için değil ve cennetini elde etmek için değil."

Bu mertebeye ubûdet denir, ibadet müşkilât, havf (korku), recâ (ümid) ve külfetle yapılır. Ubûdet ise, ne meşakkat, ne havf ve reca ve ne de külfetle yapılır. Zevk-i ilahî ve şevkle yapılır. Nitekim ibn-i Farız hazretleri bu mânâya işaret ederek şöyle diyor:

Her bir makamı, sülûkun makamlarından katettim.

Ubûdetle, ubûdiyyeti tahkik ve tesbit eyledim.

Havasın taâti, daima zevk ve şevkle yapılır.

Avamın ibadeti ise kerhen ve zorlama ile.

Bu nev'i ibadet (avamın ibâdeti) ise makbul değildir. Bir âyet-i kerimede Allah u Teâlâ şöyle buyuruyor: "Sonra Allah'ın irâdesi duman halinde bulunan semâya yöneldi. Semâya ve yere isteyerek veya istemeyerek gelin." dedi. Onlar da: "isteyerek geldik dediler." (Fussilet, 11)

Akıllıların yuları "zorla gelin" emridir;
gönlünü kaptıranların baharı "dileyerek gelin" emri.

Nebiler, Resuller, Enbiyalar, Evliyalar ve cümle kâmilinden olan kimseler ibâdetlerini aşk ve şevkle yapmışlardır. Allah u Teâlâ(cc) şöyle buyuruyor: "Ne isâ Mesih Allah'a kulluk yapmaktan kaçınır. Ne de Allah'a yaklaştırılmış melekler. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve kibirlenirse, bilsin ki, hepsini huzurunda toplayacaktır." (Nisa, 172)

Ben kul oldum, kul oldum, kul oldum.
Ben senin hizmetinde kul olup, başımı koydum.
Âzâd olan kul şâd olur. Ben sana kul olduğum için şâdim.

10. DERECE: Hürriyet

Hürriyet, insanı dünyaya bağlayan herşeyden nefsi kurtarmak âzâd etmek demektir. Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

Ey oğul! Bağı çöz; âzâd ol.

Ne zamana kadar gümüş, altın esiri olacaksın?

Bu halkın her birisi birşeylerin kulu olmuştur ve onu kendine put edinmiştir. Kimisi dünyanın esiri, kimisi şehvetin esiri, kimisi nefsinin ve gururunun esiri, kimisi ise şöhretin esiri olmuştur. Onun için Hz. Peygamber(sav) bu sıfattaki insanlara beddua ederek şöyle buyurmuştur: "Dünyanın esiri olan helak oldu, dirhemın esiri olan helak oldu, midenin esiri olan helak oldu, kadının esiri olan helak oldu." İşte sâlike lazım olan, bütün bu kötü hasletlerden salim olmasıdır.

Cüneyd hazretlerine şöyle soruldu: "Kul ne zaman Allah'ın rızası doğrultusunda kul olabilir?" Cüneyd hazretleri cevap verdi: "Hür olduğu zaman. Gerçek hürriyet, Allah'a kul olmakla mümkündür."

Hakk'a kullukla şâd olan o gönül iki dünyanın gamı,
kederinden de kurtulur.

Şeyh hazretleri Fütuhâtında şöyle buyuruyorlar: "Hürriyet, Allah'tan başka eşyanın bağlantısından kurtulup, yalnız ve yalnız Allah'a kul olmaktır. Ve mâsivâullahdan hür olmaktır. Allah'tan başkasını Rab edinmemektir. Bu sayede dirhem ve dinara esir olmaktan kurtulmaktır. Bununla beraber, benlikten ve nefse ait hürriyet esiri olmaktan kurtulmaktır. Nitekim bu mevzua münasip olarak Hz. Beyâzîd'dan şöyle rivayet edilmiştir: "Adamın birisi ona sordu: Senin hürriyetin nedir? O da cevaben; "benlikten kurtulmaktır" dedi. Bunun üzerin adam; Allah senin himârını (merkebini) öldürdü ki, sen onun kulu olmayasın. Ve bilakis Allah'ın kulu olasın" dedi.

Sen beden lezzetine kapılıp onun esiri olmuşsun
Senin gönül âleminde hiç bir hayat hazır değil

1. DERECE: Murakebe

Murakabe, kişinin kalbiyle Allah'ı(cc) mülâhaza etmesi demektir. Allah'ı kalbiyle mülâhaza etmek ise onu daima kendisine yakın hissetmek ve yaptığı her işte kendisini seyrediyor olmasını düşündürmektir. Zira Allah u Teâlâ her yerde hâzır ve nazırdır. Zira Allah u Teâlâ'nın iradesi ve müşahedesi dışında hiçbir şey vuku bulmaz.

Allah u Teâlâ(cc) bu mevzua münasip olarak şöyle buyurmuştur: "Ey Muhammed! Bizim şahadetimiz olmaksızın ne Kur'an'dan okuyabilirsin, ne de birşey yapabilirsin. Ve ey kullarım! Allah'ın gözetimi dışında amellerden hiçbir amel yapamazsınız. Siz bâtla daldığınızda biz onu gözetiyoruzdur."

Sâlike lazım olan, "Allah'ın her an kendisini gözetiyor" olmasına müdrük olmasıdır. Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Allah u Teâlâ(cc) o âsî ve kâfir olanları bilmez mi?" Yani bunun mânâsı, Allah kâfirin küfrünü ve müslimin teslimiyetini görür. Ona göre azap veya mükafatını verir. Onun hakimiyetinde olmayan hiç bir fiil, eşya ve tasarruf yoktur. Âyet-i kerimenin hitabı hususi olmakla beraber şumulü umûmîdir. Bu âsi olanlara tevbe etmeleri yönünde bir uyarıdır. Zira Allah kimin ne yaptığını bilir.

Mü'minlere de ayrı bir hitap vardır. O da şudur: Ey mü'min kişi, boş ve yalnız kaldığın تنها vakitlerde, yapayalnız olduğunu zannederek sakın hataya düşme. Zira Allah(cc) seni görüyor. O halde ihlâs ile amel et. Hiçbir zaman başboş olmadığını iyice anla. Meşayih-i Kiram bu hususta şöyle demişlerdir: "Rabbine âsî olduğunda şunu iyi bil ki, Rabbin her tarafta seni görür".

Rivayet edildiğine göre Cüneyd-i Bağdadî hazretleri müridlerinden bir tanesine daha bir yakınlık ve alâka gösteriyordu. Bu hal diğer müritler arasında rahatsızlık yarattı. Ve "Niçin ona böyle davranıyor?" diye dedikodu etmeye başladılar. Derken bir gün Cüneyd hazretleri bütün müridânını toplayıp ellerine birer bıçakla tavuk tutuşturdu. Ve onlara şöyle dedi: "Gidin bunu kimsenin olmadığı bir yerde kesin getirin." Herkes gidip bir تنها yerde tavuğu keserek getirdi. Ancak içlerinden biri elindeki tavuğu kesmeden geri getirdi. Bu mürid önceden Cüneyd hazretlerinin iltifat eylediği kimseydi. Cüneyd hazretleri ona niçin kesmediğini sordu. O da: "kesmek için hiç kimsenin olmadığı bir yer bulamadım. Zira her yerde Allah var" diye cevap verdi. Bunun arkasından Cüneyd hazretleri müridâna dönerek şöyle dedi.

"İşte bunu sizin üzerinize üstün tutmamın sebebi budur, işte Allah'ın her yerde var olduğunu idrak eden bir kimse, asla çirkin bir davranışta bulunmaz."

Hz. Mevlânâ bu mevzuda şöyle buyurmuşlardır.

Allah herşeyi görür.

Bu görüş de daima seni korkutsun diye kendisine "gören" dedi.

Kötü sözlerden dudağını yumasın diye de kendisini "duyan" diye anlattı.

Korkasın da bir fesat düşünmeyesin diye "bilen" adını takındı.

Bu beyitlere münasip olarak Vâsitî şöyle der:

"Murakabe kalbi kötü düşüncelerden alıkoymak, korumak ve zahirde de bâtında da Hakk'ı müşahede etmektir."

Kâşânî de şöyle der:

"Murakabe, Hakk'ın sana olan şuhûdunun devamlı olmasıdır. Ve böylece senin de daima onu müşahede etmendir. Ve fiillerini bu müşahedeye göre ayarlamandır.

Ayrıca murakabe mertebesine ulaşanlara karşı hürmette kusur etmemek lâzımdır. Murakabe sahibi olan birisi daima, hürmetle ve muvazeneli olarak davranışlarını ayarlaması lâzımdır.

2. DERECE: Hürmet ve riayet

Meşâyh-i Kiram şöyle buyurmuşlardır:

"Hürmet demek Hakk'a karşı tazim demektir. Emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l münker demektir. Rabbinin emrine, itaatle, ibadetle ve tazimle uymaktır. Allah'ı müşahede etme makamına erildiğinde hürmet ve riayet, kıyamda (ayakta), oturarak ve yatarak ta yapılabilir. Zira Hak katında köle olan hürmetini muhafaza etmek mecburiyetindedir."

Rivayet edilir ki, Beyâzîd hazretleri bir gece ayakta durmaktan yorgun düştü ve oturdu. Oturduğunda işgal ettiği yer o kadar küçüktü ki, bu oturuşu ancak melekler yapardı. Öylesine toparlanarak ve edeple oturdu. Ve oturduktan sonra Hazret, bir daha ebediyyen Rabbinin huzurunda oturmamaya yemin etti.

Hürmet eken hürmet biçer.

Şeker getiren baklava yer.

Asıl lazım olan şey, sâlikin rahatlamak istediği anda hürmet etmesidir. "Rahatlamak hakkım" diyerek yayılmanın ve sereserpe uzanmanın edebe yaraşır bir yanı yoktur. Allah'ın huzurundayken buna cür'et edilmez.

Ey kardeşim şunu iyi bil ki, ehlullahın hürmeti üç kısımdır:

Birinci kısım, ister yorgunluktan dolayı dinlenme anında olsun, isterse başka bir halde olsun, her anında ve saniyesinde hürmetle davranır. Ve nâmahremden sırr-ı vahdeti setreder.

İkinci kısım ise, Allah'a karşı göstermiş olduğu hürmetini açıkça izhar eder. Fakat tamamıyla ve dört başı mamur bir hürmet kılmaz.

Üçüncü kısım ise, kemâliyle hürmet kılar ve bunu da açıkça izhâr etmekten çekinmez.

Birinci kısma misal Cüneyd-i Bağdadî'dir. İkinci kısma misal, Şiblî'dir. Üçüncü misal ise Mansûr'dur.

3. DERECE: İhlâs

Allah u azimüşşan bir hadis-i kudsîsinde şöyle buyuruyor: "ihlas, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan seçtiğim kimselerin kalbine emanet olarak bıraktım."

İhlâs: Dinî amelleri, ucûp ve riyadan temizleyip halis hale getirmektir. Nitekim Allah(cc) bir âyet-i kerimesinde, "iyi bilinmelidir ki hâlis din Allah'ındır." buyurmaktadır.

Şeyhü'l-islâm hazretleri ihlâsı şöyle tarif etmektedir:

"ihlâs, insanın yapmış olduğu ameli bütün şaibelerden temizlemesi ve gösterişi terketmesidir. Ve amele itimât etmemektir. Zira amele itimât eylemek irfanın noksanlığına işaretir."

ibn-i Atâ hazretleri şöyle buyuruyor:

"Amele itimât etmek hakikate vakıf olanlar nezdinde zilletir." Sevap kazanmak için amel etmek

ve ihlâsa yönelmek, ihlâsı elde etmeye mânidir. Ve bir kimsenin şöret için amel etmesi de ihlâsa mânidir, işte ihlâs, bütün bunlardan amelleri uzak tutmaktır.

Ebu Osman Mağribî şöyle buyuruyor: "ihlâs, içerisinde nefsin haz duyacağı ve böbürleneceği şeyin bulunmadığı halettir." Daha da ötesi, ihlaslı olanın kendini muhlis görmemesidir. Onun için "ihlâs, senin kendini ihlâslı görmemendir." diye tarif edilmiştir. Zira İhlasın devamı tevâzuyla mümkündür.

Hakikat şu ki, ihlas yalnız ve yalnız Allah için ve onun rızasını kazanmak yolunda yapılan ibadetle kazanılır.

4. DERECE: Tehzib

Meşâyih —Allah onlara rahmet eylesin— tehziyi şöyle tarif eder: "Tehzib, ilim ve amelin ona layık olmayan şaibeli şeylerden arındırılması demektir." Tehzib ve tenkiye hâlis olmayanlar ve safa bulunmayanlar içindir. Nitekim şöyle buyurulmuştur "Tenkiye ve tehzib, hasta olana ilaç hükmündedir."

Bu riyazetler, bu cefa çekmeler,
ocağın posayı gümüşten çıkarması içindir.
İyinin ve kötünün imtihanı,
altının kaynayıp tortusunun üste çıkması içindir.

Bu haslet hâlis olan ve salâh bulan kimselere ve doğru mizaçlı olan kimselere lâzım değildir. Ancak sülûke yeni girenlere ve riyazet erbabına vaciptir. Şeyhü'l islâm hazretleri bu hususta şöyle demiştir: "Tehzib, sülûke yeni girenler ve riyazet ehli için bir imtihandır." Bu imtihandan murâd ise, beşeriyete ait pisliklerden (maddî ve manevî) arınmaktır. Sülûk'e yeni girenlere lâzım olmasının sebebi, onların tehzib sayesinde huylarını ve tabiatlerini düzeltmeleridir. Gösterişten ve riyakarlıktan kurtulmalarındır. Zira nefsâniyyete ait basitlik ve huysuzluklarla asla ibâdet yapılamaz.

Meşâyihden bazıları şöyle demişlerdir: "Âdet üzere yapılan ibâdetler, ibadet olarak kabul olunmazlar, ibadet hâlis niyetle ve şuurlu bir şekilde yapılırsa ibâdet olur. Bilhassa ibâdet eden için nefse muhalefet vaciptir. Sırf âdet olduğu veçhile oruç tutanın orucu ne oruç olur ne de oruçsuzluk. Nakis (eksik) bir oruç olur. Çünkü nefse itimât vardır."

Tehzib, ibadetlere istikamet verir. Ve tehzib-i nefis olan kimse hakkıyla müstakim olanlardandır.

5. DERECE: İstikamet

İstikâmet demek, yemede, içmede, akîdede, ibadette, amellerde, ahvâlde, vakti geçirmede ve bütün yapılan işlerde, ifrat ve tefride kaçmamak ve orta yolu tutmaktır. Ve sülûke, manevî yükseliş gayesiyle girmektir. Onun için: "İstikâmet, sülûke manevî irtifa niyetiyle girmektir" denmiştir. Allah u Teâlâ istikâmet üzere olanlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"O kimseler ki, bizim Rabbimiz Allah'tır derler. Ve sonra amellerinde dosdoğru olduklarında da biz onlara melekleri indirdik. Ki o melekler onlara, korkmayınız, üzölmeyiniz, dünyada vaadedilen cennet sizin içindir. Müjdeler olsun dediler."

Bu âyet-i kerîme ihlâsı, ameli ve ilmi muhtevîdir. Hepsini bir arada birleştirir, ihlâs, amel ve ilim üçü birleştiği zaman gerçek istikâmeti tayin eder. İstikâmet, hülâsâ-i amel olduğu için bunun sevabı ve karşılığı tasavvur edilemeyecek kadar çoktur. Sü'bân hazretlerinden rivayet edildiğine göre, Resûlullah efendimizin şöyle buyurmuştur:

"Ey ümmetim! Dosdoğru olunuz, istikâmetin sevabını sayamazsınız. Ve bilin ki, sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Mü'min olan temizliğini kemâliyle yapandır." Namaz iki vecih üzere kılınır. Birincisi, şeklen kılınan namazdır, ikincisi ise kalben (manen) kılınan namazdır. Makbul olan ikincisidir. Zahiren yapılan ta'dîl-i erkan, fıkhnın tayin ettiği şeklî namazda olur. Oysa batini olarak kılınan namazda gösterişe ve riyaya yer yoktur. Bâtınî kalple kılınan namazda kalbi teşvişden mahfuz eylemek lâzımdır. Asıl temizlik budur. Bunu ise hakkıyla gerçekleştirecek olanlar, hakikî mü'minlerdir. Müstakim olan mü'min, Allah'ın hidâyet nuruna erişen kimsedir.

İstikamet ehlinden birini bilirim.

Hidayet mahallesinin başında durur.

Hüviyet nurlarıyla canını vermiş.

Tabiatın kirinden, çirkefinden temiz olmuş.

Avârif adlı eserde Ebî Ali ez-Zevcî'den hikâye edildiğine göre o şöyle dedi, "İstikâmet sahibi olmayı iste. Kerameti değil... Çünkü senin Rabb'in senden doğruluğu bekliyor ve doğru olmanı istiyor, keramet göstermeni değil..."

Taleb-i istikâmet Rabb'in rızâsıdır. Taleb-i keramet nefsin hevâsıdır. Ehl-i Hak olanın ise nefsin isteklerinden kaçınıp, Hakkın rızâsına sığınması gerekir. En güzel keramet istikamettir.

Tıpkı ibn-i Atâ'nın şöyle söylemesi gibi, "Keramet ancak ve ancak istikâmettir. Ancak bir kimseye istikâmete girmeden önce keramet verilmesi istisnâî bir nasiptir. Onun için sâlik olan evvela istikâmete öncelik vermeli ve bu mevzuda hırslı olmalıdır. Bunun böyle olması vaciptir. Zira, harikuladelik olan keramet, istikamet olmaksızın hakikat ehli yanında bir kıymeti yoktur. Hakikat ehlinin katında en büyük keramet te'dib-i ahlaktır. Sehl ibn Abdullah şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki, en büyük keramet, senin zemmedilmiş olan ahlâkını, Muhammedî ahlâka tebdil etmendir." Erbâb-ı kemâl bu nev'i harikulade olan kerameti, "insanın hayzıdır" diye, terketmişlerdir. Ve akabinde, nefsi İslaha ve terbiyeye yönelmişlerdir. Birgün Beyazıd-ı Bestâmi hazretlerine şöyle denildi: "Filanca kişi bir saatte Mekke'ye ulaşıyor, ne dersiniz?" O'da şöyle cevap verdi: "Ona bakarsan Şeytan göz açıp yumana kadar mağribden meşrika gidiyor. Halbuki o bir lânetlidir." Bunun üzerine tekrar soruldu: "Filanca kişi hem su üzerinde yürüyor hem de havada uçuyor?" Beyâzid hazretleri şöyle cevap verdi: "Suyun üzerinde bir odun parçası da yürüyor (yüzüyor). Havada dersen bir sinek dahi uçuyor. Bunda şaşacak ve büyütecek ne var ki? Siz esas o kimselerin, istikâmetini ve ahlâkını bana söyleyiniz ki ben size onun ne olup olmadığını söyleyeyim." Görüldüğü gibi Hazret, ekseriya Hakk'a teveccühü ve istikâmeti öngörüyor.

Yahya bin Muaz'ın naklettiğine göre, bir gün Beyâzid hazretleri denizin kenarına secde eder bir vaziyette şöyle dua ediyordu:

"Ey Rabbim! Kavmim benden su üzerinde yürümeyi ve havada uçabilmeyi talep ediyor. Ey Rabbim! Senden bunları istemekten yine sana sığınırım. Rabbim, Kavmim benden tayy-i zaman ve tayy-ı mekan istiyor. Rabbim, onlardan hoşnut ol ve onlara acı. Ama bunu istemekten sana sığınırım. Rabbim! Kavmim benden yeryüzünün hazinelerini istiyor. Onlardan hoşnut ol ve onlara merhamet et. Ama onların istediğini istemekten sana sığınırım. Onların açıkladıklarından yüz çeviriyorum. Benden razı ol. Ve bana, sana hakkıyla istikâmet sahibi bir kul olmam yönünde yardım et. Yâ ilâhî beni sende yok et ki sana ulaşayım."

Şeyh hazretleri, Şeyh Ebû Medyen'den hikâye ederek şöyle buyurdular: "Bu âlemde tasarrufta bulunan abdallardan bazıları şeyhin müridlerine dediler ki: Erbab-ı tasavvuf kendi murâdlarını, Hakk'ın muradına tercih etmeyip, onu terkederek Hakk'ta fâni olanlardır. Erbab-ı tasarrufta ise şaibeyi murâd etmek vardır. Onun için "Tasavvuf ile tasarruf birarada olmaz" denilmiştir."

6. DERECE: Tevekkül

Abbâs(ra)'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah(sav) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Ümmetimden yetmişbin kişi hesapsız olarak cennete girecektir. Bu kimseler, büyü yapmayan ve başkalarının söylediklerini te'vil edip abartmayan ve Rabblerine tevekkül eden kimselerdir."

Şeyh hazretleri şöyle buyurdular: "Tevekkül iki kısımdır. Birincisi âmm; ikincisi hâss. Âmm olan tevekkül, kişinin herşeyde müessir olanın Allah olduğuna inanmasıdır. Meselâ, ateşin yakıcılığı, suyun akıcılığı, karın soğukluğu hep Allah'ın emriyledir. Bunun aksi asla sahih değildir. Hass tevekkül ise, te'vil ve büyüü bırakıp Allah'ın kendisi hakkında yazmış olduğu kadere teslim olmaktır." Diğer bir mânâ ile tedbiri bırakarak tümüyle Allah'ın iradesine teslim olmaktır.

Zünnûn hazretleri bu hususta şöyle diyor: "Tevekkül, kulun tedbiri bırakıp kendini Allah'ın kudretinin eline terketmesidir. Tıpkı meyyitin (ölünün) kendisini yıkayan gassâl'a terketmesi gibi." Yani kulun, bütün olacak şeylerin hâkimiyetini ve ayarlamasını Halikına bırakmasıdır tevekkül.

Şeyhü'l-İslâm hazretleri şöyle buyuruyor: "Tevekkül, işlerin bütününü mâlikine terketmektir. Ve onun delâletine itimât etmektir." Bu tevekkül avama en zor gelen tevekkül şekli olmakla beraber, havasa en zayıf gelen tevekküldür.

Avama zor gelmesinin sebebi, avamın esbaba tevessüle alışmış olmasından ve muhabbet duymasındandır. Bu muhabbetlerinden dolayı, sevmiş oldukları sebepler, kendileriyle Allah(cc) arasında perde olmuştur. Sebeplere olan itimatları, Allah'a olan itimatlarından daha fazladır. Onun için sebepleri terkedemezler. Ve tevekkül yoluna gidemezler. Zannederler ki, esbaba tevessül etmeden bir kâr edilmez. Ve sebepsiz hiçbir şey zuhur etmez. Halbuki sebep bir âlettir. Ama avam bunu böyle anlamaz. Onun için avama tevekkül zor gelir.

Sen çocukluğundan sebepleri görüyor,
bilgisizliğinden sebeplere yapışıyorsun.
Sebepleri görüyor da müsebbibten gafil kalıyorsun.
Bu hakikati örten, müsebbibin yüzünü gizleyen sebeplere
ondan meyletmektesin sen.
Sebepler gitti mi başına vurmaya başlar,
'Aman Yarabbü' demeye koyulursun.
Allah da sana "Hadi, yürü, sebebe git. Ne acayip şey; sen beni
yarattığım sebepler için andın ha!" der.

Şeyh hazretleri Fütuhât'ında şöyle diyor:

"Tevekkül, kalbin Allah'a itimidir. Kalb sebeplere meyletmekle zayi olur. Sebeplere meyletmek ise nefsin şânındandır. Eğer kalb bu nev'i meyillerle hasta ise, esbaba tevessül etmekten asla ızdırıp duymaz. Allah'a hakikî mânâda tevekkül edenlerin kalbi ise, gassal elindeki meyyit gibi, tamamıyla Allah'ın tasarrufuna ait kudretinin elindedir. Tıpkı efendisinin emrindeki köle gibidir. Bazılarının tevekküldeki hali, babasıyla oğlu arasındaki hale benzer. Ama tevekkülün havas katında en zayıf hali ifâde etmesi, "Her iş Allah'ındır" hükmüne binâendir. Havasa göre bütün mülk Allah'ındır. Ve her türlü sebepli sebepsiz hükümlerlik ona aittir. Bu kanaate sahip olan havas hiçbir zaman vesile ittihaz etmez. Ve ondan gelen herşeye razı olur."

7. DERECE: Tefviz

Allah u Teala, âl-i firavn'ı anlatırken Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyuruyor: "İleride size söylediklerimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Şüphesiz ki Allah, kullarını çok iyi görür." (Mü'min, 44)

Hakikî bir sâlike lazım olan şey, onun her hâlini ve kârını Allah'a tefvid (havale) etmesidir. Tefvid,

tevekkülden daha efdaldır. Zira mânâ itibariyle de olsa tefvid tevekkülden daha geniş mânâları muhtevirdir. Tevekkül, sebebin vuku bulmasından sonra hâsıl olur. Oysa tefevvüd hem vukuundan önce ve hem de sonra hâsıl olur. Tevekkülün, sebebin vukuundan sonra hâsıl olmasına misal: Kur'an-ı Kerim'deki ifâdeye binâen Yakup (a.s.) oğullarına şöyle dedi: "Ey oğullarım! Mısır'a girerken hepiniz bir kapıdan girmeyiniz. Ve her biriniz ayrı ayrı kapılardan giriniz. Ve ben size, Allah'tan gelecek birşeyi defetmeye kadir değilim. Zira hüküm yalnızca Allah'ındır. Ve ben ona tevekkül ediyorum." Yani ona sizin adınıza sığınıyorum ve sizi ona emânet ediyorum demektir. Bu tevekkül, sebebin vukuundan öncedir. Bir misal de sebebin vukuundan sonra hâsıl olan hâle verelim. Resulüllah(sav) Ashâbiyla beraber iken kendilerine âyet-i kerimenin ifadesiyle şöyle denildi: "insanlar, onlara: 'Düşmanlarınız size karşı ordu topladı. Onlardan korkun' dediklerinde bu, onların imanını artırmıştır ve şöyle demişlerdir: 'Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.'" Tevekkül, sebebin vukuundan sonradır. Sebep ise müşriklerden, Allah'a sığınmaktır. Tefevvüde misal verecek olursak, Hz. Peygamberimiz(sav) yattıkları yerden şöyle buyurlardı: "Allahım! Kendimi sana emânet ve teslim ediyorum. Sırtımı sana dayıyorum. Ve işlerimi sana havale ediyorum." Bu sebeplerin vuku bulmadan önce hasıl olan tefevvüde misaldir. Sebebin vukuundan sonraki tefevvüde misal ise, âyet-i kerimede buyurulduğu üzere âl-i firavnı anlatırken: "Ben işlerimi Allah'a bırakıyorum" diyen mü'min kimsenin tefevvüdüdür.

Buradaki sebep, firavn'ın korkusudur. Tefevvüd ile tevekkül arasında, umum ve husus yönünden fark vardır. Tevekkül ehass'tır. Tefevvüd ise eamdır. Ve bu haliyle tevekkül, tefevvüdün bir şubesi durumundadır. Tefevvüd her yönüyle, tevekkülden mânâca daha üstündür ve geniştir. Sâlike yakışan ve lâyük olan da tefevvüddür. Zira sâlikin bütün kuvvetini ve kudretini Allah'ın isteği istikametine bahşetmesidir. Ve onun tasarrufuna boyun eğmesidir. Kendini Hakk'ın rızâsı için kendi tasarrufundan tahliye eder ve Hakk'ı tasarruf etmesi yönünde kendisine yegâne dayanak ve hükümran ittihâz eder. Ve her murad ettiği şeye rızâ gösterir.

Tevekkülde ise, kişinin istekleri ve menfaati doğrultusunda Hakk'ı vekil tayin etme durumu sözkonusudur. Burada cür'et ve sû-i edep (edepsizlik) söz konusudur. Onun için tefevvüd tevekkülden menduptur. Evliya ve enbiânın tercihleri de bu meyanda olmuştur. Ve, "Sevgiliden (Allah'dan) gelen herşey bize sevimidir." demişlerdir.

8. DERECE: "Sika"

Sika, kalbin Allah'a güveni, itimâdı ve hükmüne başeğmesidir. Tevekkülden, teslimden ve tefevvüden daha evlâdır. Bu makamların medâr-ı hayatı sika'dır. Tevekkül gözün siyah noktası ise, teslim ve tefevvüd onun dairesidir. Sika ise o göze yön veren rûh'dur. Nitekim bu makama münasip olarak Cenâb-ı Hakk Musa'nın annesini hikâyeten şöyle buyuruyor:

"Biz, Musa'nın annesine şöyle ilham ettik; Çocuğu emzir. Başına birşey gelmesinden korkunca da, onu hemen sandığa koyup, Nil nehrine bırak. Sakın korkma! Mahzun da olma! Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız." (Kasas, 7)

Eğer Musa(as)'ın annesi Allah'a bu denli tevekkülle bel bağlamasaydı, Musa(as)'ı ırmağa bırakmazdı. Bu mertebede olanlar, kemâliyle Allah'ın takdir ettiği kadere boyun eğerler. Zira bilirler ki, Allah'ın takdir ettiği şeyin aksi asla vuku bulmaz.

Ali(ra) kerremallahü veche şöyle buyurmuştur: "Şunu yakînen biliniz ki, Allah'ın azmettiği şeyi kul hiçbir zaman değiştiremez. Çünkü Allah'ın murâd ettiği herşey zikr-i hakîm'de mahfuzdur." Rahat bulmak isteyen bu sırra vâkif olur. Zahmet ve meşakkat çekmek isteyen bu sırdan gafil kalır. "De ki, bütün işler Allah'ın katındadır" emrine binaen, kişinin kendi kuvvetini terkedip, Allah'ın kuvvetine boyun eğmesi gerekir. Nitekim âyet-i kerimede:

"Yeryüzüne ve kendinize inen hiçbir musîbet yoktur ki, biz onu yapmadan önce levh-i mahfuzda yazılmış olmasın. Şüphesiz ki bu, Allah için çok kolaydır." (Hadid, 22) buyurulmuştur. Diğer bir ayette

ise devâmen:

"Bu, geçene üzülmemeniz ve Allah'ın verdiği nimetlere sevinip şımarmamanız içindir. Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez." (Hadid, 23)

Beyzâvî der ki: "Çünkü herşeyin takdiri Allah'a aittir. Üzülmenin veya sevinip de şımarmanın bir mânâsı yoktur", işte bir kimse herşeyin levh-i mahfuzda kayıtlı ve takdir edildiğini hakkıyla idrâk ederse, istemekten ve talep etmekten necat bulur (kurtulur). Ve Allah'ın hükmüne dayanarak her ne gelirse ona teslim olur.

9. DERECE: Teslimiyet

Gayb âleminden zuhur eden şeylere razı olmaya teslimiyet denir. Yağmurun yağması, rüzgârın tesiriyle meydana gelen hâdiseler, bitkilerin yeşermesi, ölmesi, zelzele gibi felâketler vs. bütün hepsinin Allah'ın iradesiyle olduğunu kabul etmek ve teslim olmak, teslimiyetin şartlarından en önemli olanıdır. Kaza ve belâ yalnızca Allah'tan gelir. Meşîet-i Hüdâ (bütün bunların Allah'tan neş'et etmesi) ilim ve hikmete tâbidir. Hikmeti olan şey abes olmaz. Ve o hükme itiraz edilemez. Sırrını bilemediği şeyde, kulun yapması gereken en elzem şey teslimiyettir. Ve kaza-yı Hakk'a teslim olmaktır. Meselâ bir kimse, dünyada olan birtakım ahvalın, akla ve mantığa aykırı olduğunu görse bile bunlara itiraz etmemesi lazımdır. Çünkü herşey Allah'ın takdiriyledir. Meselâ, zâlimin âdil olan bir kimseyi yenmesi, bir ümmetin peygamberine karşı olan zıtlığı, âlim olan kimsenin itibar görmeyip, câhil olan kimselerin itibar görmesi gibi hadiseler her ne kadar zahiren mantığa zıt gibi gözüküyorsa da, bunlar Allah'ın takdiriyle olan şeylerdir. Çünkü bunların vuku bulması vaciptir. Ve Hakk'ın muktezâsıdır. Ve hepsi de hükm-ü Hûda'dır. Asla abes değildir.

İbnü'l Farız bu mevzua münasip şöyle söylüyor:

Allah'ın takdiri asla abes olmaz

Şayet insanların fiili olmasa denge nasıl olurdu?

Eğer sâlik, hatarat (şüpheler) nevinden fikrî teşvîşe veya savaş gibi bir hadisede yakınlarını kaybetme gibi bir ızdırâba muhatap olursa, yapacağı en güzel şey, Allah'ın irâdesi doğrultusunda vuku bulan şeylere sabretmek ve teslim olmaktır. Çünkü bu nevi âfetler sâlikin terakkisi içindir. Allah istediği şeyi helak eder, istediğini ise azîz kılar.

Şeyh Abdullah Râbi şöyle dedi;

"Cengizle yapılan savaşta, Cengiz taraftarları bütün kardeşlerimi ve yaranımı katlettiler. Sıra bana geliyordu ki, kendi kendime şöyle dedim: Ey nefsim! Allah'ın hükmüne razı mısın? Bu soruyu kendime sorduğum an gördüm ki, ölümle hayat arasında hiçbir fark yoktur. Hakk'ın hükmüne bu denli rıza göstermiş bir hâlete müyesser olduğum için Allah'a hamdettim. Cenâb-ı Allah, geriye kalan kimseleri ben de dahil olmak üzere o canilerden halâs eyledi. Benim için kurtuluşumdan daha mühim olan teslimiyetimdi.

Onun lutfun" ve cefâsına itaat farzdır

Safasını da kederini de içmek tat verir insana

Bütün işlerimde Allah'ı vekil buldum

O beni ister öldürür, isterse hayat verir.

10. DERECE: Tasavvuf nedir?

Sırrı hazretleri şöyle dedi:

"Peygamberimiz(sav)'i rüyamda gördüm ve kendisine şöyle sordum. 'Ya Resulallah[^{sav}] tasavvuf nedir?" Cevaben şöyle buyurdu: 'Dâ'vâyı terketmek; mânâyı ketmetmektir.

Erbâb-ı tasavvufa vacip olan dâvâyı terketmek, mânâyı da ketmetmektir. "Sudûrül-ahrâr, kubûrül-esrâr" fehvasınca bütün büyüklerimiz, ehli olmayanlardan ve ağıyardan (cahillerden) esrâr-ı Hakk'ı saklamışlar, setretmişlerdir. Ve sanki ondan habersizmişcesine tecâhül etmişlerdir. İşte bunlar ağıyardı beşeriyetin hazzını aşamayanlardır. Erbab-ı tasavvuf ise beşer üstü manevî nazlara sahip olanlardır.

Hem öyle zevk ki, bu mertebede olan kimse, Hakk'tan başkasını görmez. Onda alâyim-i nefsanî ve meâlim-i insanî olmaz. İşte hakikatte tasavvuf:

İnsanın herşeyiyle, hem zahiren, hem de bâtinen Allah'la olan bağlantısını kurmasıdır. Bir âşık, zahirî ve bâtinî olarak ru'yet-i halkı iskât eylese Hakk'ın sırrına lââyık olur. Ve nur-u ilahîde fena bulur.

Cüneyd-i Bağdadi hazretlerine tasavvufun ne olduğunu sordular, o da cevaben: "Tasavvuf nefsin, Allah'ın Vahdetinde fena bulmasıdır." buyurdu. Sahib-i tasavvuf, bu fenaya erdikten sonra hakikî mutasavvıf olur.

Ebu Muhammed el- Hariî şöyle buyurdu: "Tasavvuf, yaratılmış olan şeylerin alçaklığından kurtulup, Allah'ın övdüğü şeylerin dairesine girmektir."

Herşeyin en iyisini Allah bilir.

1. DERECE: Hulk (Huy, Ahlâk, Seciye)

Hulk, lügatte, huy'a denir. İstılahda ise, meleke-i nefşâniyyeye denir. Tasavvuf ehline göre ise ahlâk-ı seniyyeye denir.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle diyor: "Tasavvuf demek ahlâk demektir. Kim ahlaken daha yüksek mertebedeysen, o, tasavvufta da yükselmiş olur. Kim de ahlaken alt seviyede olursa onun tasavvufu da ancak o kadar olur." Şeyh hazretleri, bu sözünden sonra şöyle devam etti:

Hz. Aîşe'ye Peygamberimizin ahlâkı sorulduğunda şöyle dedi: "Onun ahlâkı Kur'an idi." Nitekim Allah u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde "Biz seni şüphesiz ki seçkin bir ahlâkla ahlaklandırdık." buyuruyor. Görüldüğü gibi Allah u Teala Peygamberimizin ahlâkını, en seçkin ve büyük şekliyle tayin etmiştir. Zira Peygamberimizin kaynağı Kur'an'dır. Ve ondan müstefid olmuştur. Ve Kur'an'ın edebiyatla müeddeb olmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah u Teâlâ Peygamberimize hitaben şöyle buyurmuştur: "Affı al ve doğrulukla emret, cahillerden de yüz çevir". Bir hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: "Rabbim beni en güzel edep şekliyle edeplendirdi ve sonra beni mekarim-i ahlâkla emretti ve şöyle buyurdu: "Affı al, doğrulukla emret ve cahillerden yüz çevir".

Resûlullah efendimizden rivayet edildiğine göre bir gün çocuklar Resûlullah efendimizin etrafını sararak; "Ya Resûlallah! Hasan ve Hüseyin'le oynadığın gibi bizimle de oyna" dediler. Resûlullah(sav) Hz. Bilâl'i çağırarak, Ya Bilal eve git ve beni bunlardan kurtaracak birşeyler getir. Hz. Bilâl sekiz tane ceviz getirdi. Peygamberimiz bunları çocuklara dağıtarak kendini onlardan kurtardı. Ve şöyle buyurdu: "Kardeşim Yusuf kendisini beş semene kurtarmıştı. Sizse beni sekiz cevizle satın aldınız."

Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde şöyle buyuruyor:

Benim devam af yapınca, bütün otları telef eder
Onun afvı bütün günahkarların günahlarını yok eder

imam Hüseyin ve imam Hasan, Hz. Peygamberimizin(sav) deve stili sırtına binerlerdi. Ve Resûlullah efendimiz onları bu minval üzere eğlendirirdi. Buna kıyasen öbür çocuklarda aynı şekilde eğlenmek isteyince, Resûlullah efendimiz(sav) onları kırmadan, cevizlerle gönüllerini aldı. Ve onlara güzel ahlakiyle iyilikte bulundu.

Sâlik'e lazım olan Muhammedî meşreb olmasıdır. Ve daima mütevazı olmalı, kibirden kaçınmalıdır.

2. DERECE: Tevazu

Allah u Teâlâ(cc) bir âyet-i kerimede şöyle buyuruyor:

"Rahman olan Allah'ın kulları, yeryüzünde tevazu ve vakar ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atıp sataştıklarında aldırmandan; "selâmetle" deyip geçerler:" (Furkan, 63) Kâmil olan bir mü'minin sıfatı yumuşak ve mütevâzi olmaktır. Nitekim Resûlullah efendimiz[^{sav}] şöyle buyuruyor:

"Mü'min mütevâzıdır. Tıpkı, bağlandığında boyun eğen, bir taş üzerine çekilse çöken bir deve gibi mülayimdir."

Hz. Cüneyd'den naklolunduğuna göre; bir kimse gelip Hz. Cüneyd'i davet eyledi. O da hemen kalkıp onunla beraber yürüyerek davete icabet etti. Davet edenin evine vardıklarında adam Cüneyd'e şöyle dedi:

Şu an evimde birşeyim yoktur sen iyisi mi bir vakti iki eyle (öğünleri birleştir). Cüneyd Hz. bunun üzerine evine döndü. Aynı kimse bir saat sonra yine geldi ve yine Cüneyd'i davet etti. O da evvelki yaptığı gibi onun davetini kabul etti ve kalkıp tekrar evine gittiler. Adam eve varınca Cüneyd hazretlerine, sen tekrar evine git. Çünkü şu an seni ağırlayacak bir kolaylığa sahip değilim. Şeyh hazretleri tekrar evine döndü. Bu davet tam dört kere tekerrür etti ve Şeyh hazretleri hepsine de öfkelenmeden icabet etti. Dördüncü davette, adam dayanamayarak sordu: "Ya Şeyh! Seni dört kere davet ettim ve dördünde de terbiyesizliğe varacak derecede reddedip gerisin geri tekrar evine gönderdim. Ve sen bana asla kızmadın. Bunun sebebi hikmeti nedir?" Şeyh hazretleri şöyle dedi:

"Ey kardeşim! Ben yirmi senedir nefsimi zillet altında bırakarak riyazette kaldım. Tâ ki nefsim benim katımda köpek derecesine indi. Hem öyle köpek ki; onu hırpalarlar, kovarlar o yine gelir. Sonra yine hırpalarlar, önüne bir kemik parçası atıldığında yine gelir. Ve buna razı olur. Eğer sen beni elli kere kovsan ve ellibirinci defa davet etsen ben sana yine gelirim" buyurdu.

Ey kardeşim! işte bu anlatılanları iyi anla ve tevâzuun ne demek olduğunu öğren. Nefsine kıymet vermeyenler ve tevazu sahibi olanlar ne güzel bir makamdadırlar.

Beyazid hazretleri şöyle buyuruyor:

"Bir insanın mütekebbir (kibirli) olması kadar şer birşey yoktur." Bu sözü söyledikten sonra Beyazid hazretlerine "Tevazu nasıl elde edilir?" diye soruldu. O da cevaben;

"Bir insanın nefesine kıymet vermediği zaman mütevazı olması mümkündür" buyurdu.

Ey kardeşim! Şunu iyi bil ki kendi nefsinin üstün görüp kıymetli olduğunu gerek sözleriyle ve gerekse haliyle izhar eden bir kimse kesinlikle mütekebbirdir. Ve hatta bunların katında tevazu bile bir tekebbür vesilesidir. Ama tevhid ehlinin katında bu böyle değildir. Tevhid ehli nefislerini görmedikleri gibi kendilerini de görmezler. Onlar herşeyde Hakk'ı görürler. Onun için kendilerinde olan tevazuu dahi Allah'tan bilirler. Ve ondan zuhur ettiğine kani olurlar, işte gerçek tevazu budur.

Allah en iyisini bilir.

3. DERECE: Îsâr

Îsâr, lügatte ihtiyar (istemek) mânâsına gelir. Filanca'yı kendime îsâr ettim (tercih ettim) şeklinde kullanılır. Îsâr asıl mânâsıyla, dünya, ahiret ve nefsin lezzet aldığı her ne hazlar var ise hepsine karşılık Allah'ı istemek ve onu murâd etmektir.

Ebu Hafs-ı Kebir şöyle buyurmuştur: "Îsâr, gerek dünya işlerinde ve gerekse ahirete taalluk eden işlerde, kardeşini kendi nefesine tercih etmendir." Bu tarif de başka bir vecihtir.

Birgün sahabeden birine bir sarık hediye edildi. Hediye eden adam tam hediyeyi takdim edeceği sırada sahibi, onu bir başkasına vermesi konusunda tavsiyede bulundu. Zira o daha muhtaçtı. Bunun üzerine o adam daha muhtaç olana gitti. O da bir başkasının daha muhtaç olduğunu söyleyerek ona vermesini söyledi. Böylece adam bu minval üzere tam yedi sahabe gezdi. En sonuncusu hediyeyi kabul etti. Bunun üzerine şu âyet-İ kerime nazil oldu: "... ihtiyaç içinde olsalar bile, onları kendilerine tercih ederler..." (Haşr, 9)

Hakikî müessir olan kimse, kardeşini dünyevî ve uhrevî, nefsânî ve ruhanî her ne hazzı ve isteği varsa onu kendisine tercih eder.

4. DERECE: Fütüvvet (Eli açıklık, mertlik, temizlik)

Musa(as) Rabbine fütüvvetin ne olduğunu sordu. Rabbi de ona cevaben şöyle buyurdu: "Nefsini günahlardan temizlemendir."

Şeyh hazretleri Fütühât'ında şöyle buyuruyor: "Fütüvvetin aslı, nefsin hazzından çıkmaktır. Ve Rabbin tevhidini îsâr eylemektir. Nitekim İbrahim(as) nefsinin hazzından çıktı ve onu nâr'a (ateşe) attı. Çünkü o Rabbinin tevhidini istiyordu. Eğer nefsini ateşe atması Rabbinin emriyle idiye ve buna mukabil nefsini ateşe atmış ise bu fütüvvet büyük bir fütüvvettir. Yok şayet Rabbinin isteği olmadan bu tercihi kendisi yapmış ise büyük mertliktir."

Hakikat o ki; fütüvvet, Resûlullah'ın tavsiyeleri ve emirleri üzere, insanın nefsânî isteklerini temizlemesini aklın delillerini de dikkate alarak istikâmet kazanmasını muhtevîdir.

Şeyhü'l-islâm hazretleri Menazîl'üs-Sâirîn'de fütüvveti üç kısma ayırır. Birincisi, başkasını (kardeşini) kendi nefsine tercih etme yiğitliğidir. Ve kardeşinin hukukunu daha bir gözetmendir. İkincisi, kardeşine karşı, hak hukuk mevzuunda bir husumetin varsa onu terketmendir. Şayet o apaçık bir zillet içerisinde olsa bile onu görmemezlikten gelmelidir. Üçüncüsü ise, senden kaçan veya irak olan kardeşine yaklaşman ve ona kurbîyyet sağlamandır. Seni incitse bile onu affedebilmendir. Şayet kardeşin bir cinayet işlese, sanki o cinayeti o değilde sen işlemişsincesine ona mukabelede bulunup onu güzel bir vaziyette uyarman gerekir.

Eğer bir kimse sana kötülük eylerse

Onun zilletinden dolayı ona yüz çevir

İmam Ebu Hanife hazretlerine ait anlatılan bir menâkıbta şöyle geçiyor: Bir gün İmam Ebu Hanife yolda giderken, yolun dar bir yerinde halktan birine hafiften dokundu. Bunu fırsat bilen, adam, silahıyla imam'a vurdu, imam'ı tanımamıştı. İmam ona şöyle dedi: Be adam, ben şu an sana misliyle kısas etmeye kadirim. Hatta seni alıp halifeye de götürebilirim. Fakat senin bu hareketine rağmen ben ahirette şayet cennete gireceksem seni de yanıma almak isterim' dedi. Adam bunun üzerine yaptığından pişman olup, İmam'dan af diledi ve sâlihlerden oldu.

Anlatıldığına göre Kadı Sirâcüddin, Hz. Rir'e daima eziyet ederdi. Birgün bir dânişmende Hz. Mevlânâ'ya ezâ etmesi karşılığında, kendisine bir medreseyi tahsis edeceğini söyledi. Bunun üzerine o kimse, Hz. Mevlânâ ve müridleri semâ ederlerken gelerek edepsizce ve kaba küfürlerle Hz. Pîr'i rencide edecek sözler söyledi. O ne kadar küfrettiyse Hz. Pîr: "Ey Müslüman! Sen ne dersen biz oyuz" dedi. Ve her seferinde cevabı bu oldu. Bunun üzerine adam hızını alamayıp; "Siz yetmiş iki fırkanın dışındasınız" dedi. Bunun üzerine Hz. Pîri tebessüm buyurdu. Ve arkasından şöyle dedi: "Doğru söyledin, yetmişiki taifenin dışındayız." O kimse Hz. Pîr'in göstermiş olduğu tahammül karşısında şaşırarak, kalbine bir yumuşaklığın geldiğini hissetti. Bu hal üzerine çabucak tevbe etti. Ve Hz. Rr'in müridi oldu. Ve muhlislerden oldu.

Seyis tekrar gelerek;

"Ya Ali, beni tez öldür ki o kötü vakti,
o fena zamanı görmeyeyim.

Sana helal ediyorum. Kanımı dök ki
gözüm o kıyameti görmesin" dedi.

Dedim ki: Eğer her zerre bir kanlı katil olsa da,
elinde hançer olarak senin kastına yürüse,
yine senin bir tek kılını kesemez.

Çünkü kader kalemi böyle yazmıştır.

Sen beni öldüreceksin.

Fakat tasalanma.

Senin şefaathin benim.

Ben ruhun eri ve sultanıyım,

ten kulu değil.

Yanımda bu tenin kıymeti yok;

ten kaydına düşmeyen bir eroğluerim.

5. DERECE: Sıdk (Sadâkat)

Resûlullah(sav) efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor:

"Ey ümmetim! Sıdk sizin üzerinize olsun. Zira sıdk hayır ve ihsana götürür. Hayır ve ihsan ise cennete götürür. Bir insan gösterdiği sıdkından dolayı yok olsa ona devam eylediği için o kimse Allah indinde siddikların makamına yazılır."

Allah u Teâlâ siddiklar hakkında şöyle buyuruyor:

"İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar. iman edenleri Rablerinin katında yüce değerlerle müjdele" diye vahyettiğimizi, insanlar tuhaf mı karşıladılar da, kâfirler: "Şüphesiz ki bu adam, apaçık bir sihirbazdır" dediler?" (Yunus, 2)

Sâlik olan kimseye, dünyada ve ahirette en faydalı olan şey sıdk'tır. Zira Allah u Teâlâ diğer bir âyet-kerimesinde şöyle buyuruyor:

"O gün (kıyamet günü) sâdik olanlara sıdkları fayda verecektir."

Yani Allah u Teâlâ kıyamet gününde, sâdik olmayanların zarar göreceğini ifâde buyuruyor. Sıdk Sâlik'in nefsindeki kibriyete ait hastalıklara en güzel ilaçtır. Sıdk sahibi olan kimseler, her türlü muradına erişirler. Sâdik olmayanlar ise mahrum kalırlar. Hz. Beyazıd-ı Bestâmîye şöyle soruldu: "En büyük haslet nedir?" O da cevaben şöyle dedi: "En büyük haslet sıdktır. Zira o Allah'ın büyük isimlerinden biridir."

Dua ve ibadetlerin tesirli olabilmesi için sıdk sıfatına sahip olmak lâzımdır. Sıdk sihri bir kılıçtır ve her türlü mevzuda keskinliğini muhafaza eder.

Zünnûn hazretleri bu konuya muvafık olarak şöyle buyuruyor:

"Sıdk; Allah'ın kılıcıdır. Yeryüzünde neye değerse onu keser." ; ,

Âşığın doğruluğu asaya ve dağa tesir etti; hatta azametli denize bile dokundu. Musa'nın doğruluğu asaya ve dağa tesir etti hatta azametli denize bile dokundu. Ahmed'in doğruluğu ayın yüzüne tesir etti. Hatta parlak güneşin bile yolunu vurdu.

Kısacası fiillerde, ahvalde ve herşeyde sıdk sahibi olmak lâzımdır. Sıdkın fazileti çoktur. Ve bunu bu kısa bölümde incelemeye ve izah etmeye imkan yoktur.

Herşeyin en iyisini Allah bilir.

6. DERECE: Hâyâ

İbn-i Mes'uddan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah efendimizin şöyle buyuruyor:

"Ey Ashabım! Hakk'ın hayâsıyla Allah'a karşı haya ediniz. Ashabı Resûlullah'a şöyle cevap verdiler: "Yâ Resûlallah biz hepimiz Allah'tan haya ediyoruz. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz(sav) şöyle mukabelede bulundu: "Haya bu değildir. Zira hakkıyla haya eden kimse başını, her türlü belânın başı olan hevâsından koruyabilen kimsedir. Ve dahi namusunu haramdan alıkoyan kimsedir. Ölüm denilince, vücudunun ne kadar geçici olduğunu anlayabilen ve âhîret denildiğinde dünya zînetlerini terkederek kimsedir. Kim bunları hakkıyla yerine getirirse o kimse haya etmiş olur."

İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilen bir diğer hadis-i şerifte Resûlullah efendimiz(sav) şöyle buyurmuştur:

"Haya etmezsen istediğini yap". Yani Hakk'tan ve halktan utanmayan herşeyi yapmakta mazurdur. Mazur derken o kimse insanlıktan çıkıyor demektir. Sâlik'e lâzım olan da Allah'tan haya etmek ve insanlıktan da çıkmamaktır. Hadis-i şerifteki "istediğini yap" ifadesi tehdid içindir. Yani "eğer hevâna uymakta ısrarlıysan, cehennem seni bekliyor" demektir. Neticede yine zararlı olacak sensin.

Haya, murakabe ehlinin sıfatıdır. Murakabe ehli Rabb'lerini heryerde müşahede ederler. Ve amellerini ihsan mefhumu üzere yaparlar. İhsan ise, görmediği halde, Allah'ı görüyormuşçasına ona ibadet etmektir, ihsanın, haya ile mezcedilmesi ise mü'minin üzerine vaciptir. Hakk'ın istediği haya ise budur. Kulun, Rabbine karşı tekzip edici bir vaziyetten kendisini kurtarmasıdır. Allah'tan gelen herşeyi tasdik edip en yüksek mertebelere ulaşmasıdır.

Nitekim bir hadis-i şerifte Resûlullah efendimiz(sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Allah u Teâlâ kıyamet gününde yaşlı bir kimseye şöyle seslenecek: Ey kulum neden şöyle şöyle amel ettin? O yaşlı kimse şöyle cevap verecek: Ya Rabbi ben öyle amel etmedim. Allah u Teâlâ (cc) bunun üzerine meleklerle, "Onu cennete götürünüz" buyuracak. Bunun üzerine Melekler: Ey Rabbimiz bu kimse söylediğin kötü amelleri işlemesine rağmen neden yüzüne vurmadin? diye soracaklar. Bunun üzerine Allah u Teâlâ, o ihtiyarın hatasını yüzüne vurmaktan haya ettim buyuracak."

Cenab-ı Allah(cc) pîr olanları dahi tekzip etmez. Kula da gereken Allah'ın(cc) bu güzel hüsnüne layık olmaktır.

Resûlullah(sav) efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor:

"Haya imandandır." Hayanın hepsi hayırdır. Allah herşeyin en iyisini bilir.

7. DERECE: Şükür

Şükür lügatte, bir nimete karşılık yapılan teşekkür ifadesidir. İstilah da ise şükür, kendisine nimet veren kimseye teşekkürü haber vermek ve ona karşı büyük ta'zimde bulunmaktır. Şükür üç şeyden ibarettir. Birincisi dille (lisanla) yapılan şükürdür. İkincisi, erkânıyla yapılan ameldir'. Üçüncüsü; ma'rifetü bi'l-cenândır. Yani kalbî marifettir. Nitekim şu beyitlerde şair şöyle söylüyor:

Nimetin bence üç mânâsı vardır

Dille, elle ve huzûr-u kalp iledir

Dil ile yapılan şükür elbette ki şükürün başlangıcı ve anahtarıdır. Ancak kalbî şükür, dille yapılan şükürün muteber olması bakımından önemlidir. Kalbî şükür ise kulun kendisine gelen bütün nimetleri Allah'tan bilmesidir. Nitekim Hz. Dâvud(as)'a Allah(cc) tarafından şöyle vahyedildi: "Ey Dâvud! Bana şükret. Dâvud şöyle dedi: "Ey Rabbim sana nasıl şükredebirim? Zaten şükürün kendisi başlı başına bir nimet. Şükür nimetinden dolayı şükretmek nasıl mümkün olur ki?" Allah u Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Dâvud! Sen, sana verilen nimeti benden bilirsen şükretmiş olursun" Bu hadisin mânâsınca, şükreden kimse, kendisini hakikî mânâda şükretmekten aciz görmelidir.

El ve dilden gelen onun şüküründen âciz kahr.

Hakk'ın kulu olan kimse, kendisini Allah'a kemâliyle şükretmekten aciz görmediği müddetçe ve zâtını fânî tasavvur etmedikçe hakikî şâkir olamaz. Ve herşeyi Allah'tan bilmelidir. İbn-i Mâce'nin rivayet eylediği bir hadis-i şerifte Resûlullah[sav] şöyle buyurmuştur:

"Allah u Teâlâ(cc) Mûsa(as)'a şöyle vahyetti: "Ey Musa bana şükret! Mûsa(as)' şöyle dedi: Ey Rabbim sana nasıl kudret yetirip de şükredebilirim ki? Allah şöyle buyurdu: Ey Musa(a.s) herşeyi (her nimeti) benden bil ki şükretmiş olasın..."

Ehass-ı Havas'dan olan kimseler, gerek nimeti ve gerekse zahmetin cümlesini Allah'tan bilirler. Nitekim Şeyh hazretleri Futuhat'ında şu âyet-İ kerimenin tefsirini şöyle yaptı: Âyet: "Ey Dâvud ailesi! Allah'ın nimetlerine şükretmek için çalışın. Kullarımdan hakkıyla şükreden pek azdır." (Sebe, 13)

Yani ehass-ı havas olan kimseler, kendileri hakkında takdîr edilen herşeyi Allah'tan bilirler. Bu takdîr edilen şeyler ister zarar olsun ister kâr. işte hakikî şükür budur. Bu şekil şükredenler pek azdır, işte âyet-i kerimenin işaret buyurdukları husus ta budur.

8. DERECE: Sabır

Sabır, kulun şikâyetini Allah'tan başkasına yapmamasıdır. Allah'a yapılan şikâyetler ise sabırsızlık demek değildir. Nitekim Hz. Eyub[^{as}] Cenab-ı Hakk'a, "Gerçekten şeytan bana yorgunluk ve ızdırap dokundurdu." diye nida etmişti. Ve Cenab-ı Hak da ona: "Ben onu (Eyyub'u) sabreden ne güzel bir kul olarak buldum. O işlerinde daima Allah'a yönelirdi." (Sad, 30-41) buyurdu ve onu medheyledi.

Şeyh hazretleri Futuhat'ında şöyle buyurdu:

Senin hazzından kalbim dayanmaz oldu

Ey Rabbim ne istersen onu bana bildir

Hz. Şeyh Futuhat'ında 5. bâbda şöyle buyuruyor:

"Âmm'ın anladığı şekliyle sabır, bir kimsenin kendisine gelen ilâhî kahra mukavemet etmesidir. Allah'a karşı edepsizlik vardır. Zira Allah u Teâlâ'nın bir kuluna belâ vermesinin sebebi, o kulun kendisine tevazu ve niyazda bulunması içindir. Ve aynı zamanda verilen belânın yine Allah u Teâlâ tarafından kaldırılmasını istemek yönünde dua etmeleri içindir. Zira büyük veliler, nefislerini Allah'a şikâyet hususunda engellemezler. Yalnız ve yalnız halka şikâyet etmekten menederler. Büyük insanların anlayışı ve mezhebi budur, bunu gerektirir."

Nitekim Şeyh Beyazîd hazretlerinden naklen, bu kelâmın zeylinde şöyle buyuruyor:

"Birgün Beyazîd hazretleri ağladı. Müridleri ona niçin ağladığını sordular. O da cevaben, aklıktan ağladığını söyledi. Bunun üzerine, sizin gibi kimse aklıktan ağlar mı hiç? dediler. Beyazîd hazretleri şöyle buyurdu: Hakk'ın bana açlık murad etmesinden maksat benim ağlamamdır."

Mevlânâ hazretleri bu mânâyâ muvafık olarak şöyle buyurdu: "Ashabtan birisi Allah'a dua ederek, 'Ey Rabbim ben ahiret azabından çok korkuyorum. Bana tek bu dünyada belâ ver de, ahiretteki azabımı hafiflet' dedi. Bunu derdemez hastalandı. Resûlullah efendimiz(sav) onu ziyarete geldi. Ve dedi ki, sen ne yaptın ki sana böyle belâ isabet etti? Sahabi şöyle cevapladı: Ya Resûlullah Allah'a dua ettim ki bu dünyada beni belâyla cezalandırsın ama ahirette ceza ve azap çektirmesin. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (sav) zâtı irşâd ederek şöyle buyurdu: "Bu şekil dua eyleme. Zira bu şekil dua eylemek küstahlıktır. Sen şöyle şöyle... dua et." Hz. Pîr Mesnevî'sinde bu mânâyâ muvafık olarak şöyle buyurdu:

Peygamber o hastaya dedi ki:

"Sen şunu söyle: Allahım sen bize güçlükleri kolaylaştır.

Dünya yurdunda da bize iyilik ver, âhiret yurdunda da.

Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hâle getir.

Ey yüce Allahım, konağımız zaten sensin"

Bu mertebede sâlike lazım olan şey, şayet kendisine bir belâ isabet ederse, o belâyı def etmesi hususunda rıza-yı Hakk'a sığınmasıdır. Şayet belânın def için susmak lazımsa susar. Yok şikâyet etmek gerekirse şikâyetini bizzat Allah'a iletir. Allah'ın belâ verdiği kimseden sabrına göre razı olup olmadığının alâmeti ise şudur: Şayet Allah u Teâlâ ondan razı olmuşsa, o kimseye belâyâ karşı gösterdiği sabırdan dolayı rahmanî bir neş'e ve sürür gelir. Hevâ ve hevesten zail olur. Allah olan imanı daha bir kuvvet bulur. Kalbi genişler. Eğer bunun aksi olmuşsa, alâmetleri şudur: Belâyâ uğrayan kimse derdinden dolayı önüne gelen herkese şikâyette bulunur, itikâdî sarsıntılar geçirir, isyankâr bir hâl alır.

Nitekim Hz. Eyyub(as) başına gelen belâlar hususunda epeyi bir müddet Allah'a sabretmiştir. Allah ehlinin indinde sabrın üç derecesi vardır. Nitekim Menâzil-i Sairin adlı eserde Şeyhûl-İslâm şöyle buyuruyor: Sabrın üç derecesi vardır. Birinci derecesi, belâyâ sabretmektir. Ve gösterilen bu sabrın hüsnü niyetle lezzetini anlamak ve mülâhaza etmektir. Belânın bitmesini sabırla beklemektir. Sabrederek belânın defedilmesini beklemek ibadettir, ikinci derece ise, nefsi ma'siyetten (Allah'a isyandan) uzak tutmaktır. Allah'tan haya ederek ma'siyetten kaçınmak en güzel ve hayırlı sabırlardandır.

Lokman dedi ki: "Senin nimetler bağışlayan elinden o kadar

rızıklandım ki utancımın âdeta iki kat olmuşumdur.

Elinle sunduğun birşeye, ey marifet sahibi,

bu acıdır demeye utandım.

Çünkü vücudumun bütün parçaları

senin nimetinden meydana geldi.

Ben senin tanene, tuzağına gark olmuştum.
Bu kadarlık bir acıya dayanamaz, feryad edersem,
vücudumun bütün parçaları hâk ile yeksan olsun!

Şekerler başışlayan elinin lezzeti bu karpuzdaki acılığı hiç bırakır mı?

Üçüncü derece, ibadetleri istikrarlı ve devamlı olmak üzere yapmak hususunda gösterilen sabırdır. İlmiyle ibadet ve taâti güzelleştirmektir. Âyet-i kerimede Allah u Teâlâ: "Ey iman edenler size isabet eden belâlara sabrediniz" buyuruyor. Ehlullah katında sabrın bir çok nev'i vardır. Bunlar sırasıyla, Allah'a sabretmek, Allah için sabretmek, Allah'da sabretmek, Allah'la sabretmek v.s.... Şeyh hazretleri en zayıf sabrın Allah için sabretmek (es'sabru lillah) olduğunu ve bunun avamın sabrı olduğunu beyan eder. Onun bir üst derecesi (es'sabru billah)'tır. Allah'la sabretmek. Bu da müridlerin sabrıdır. Allah'ın üzerine sabretmek ise sâliklerin sabrıdır. Bu sabır Hakk'ın rızasına yönelik olarak Hak yolunda yapılan sabırdır. Allah'tan sabretmekle kastedilen şey ise, âşıkın maşukuna olan ayrılığından dolayı bu ayrılık hasretine sabrederek göğüs germesidir.

Ben sana ulaşayım derken sen istersin hecrimi

Ben isteğimi terk ediyorum severek dileğimi.

Gençlerden biri Şiblî'ye sordu: "Sabır nedir? Ey efendim..." Şiblî hazretleri anlattıktan sonra en şiddetli (muteber) sabrın Allah için sabır olduğunu söyledi. Genç buna itiraz etti. Şiblî hazretleri bunun üzerine, Allah'la sabırdır dedi. ikinci kez itiraz edince bu sefer de, Allah'da sabırdır dedi. Üçüncü kez itiraz karşısında es-sabr-u alellah dedi. Genç yine itiraz etti ve dedi ki: Ey Şeyh hazretleri sabrın en muteberi es-sabru anillah'tır. Yani Allah'tan sabretmektir. Şiblî hazretleri bu sözü duyar duymaz bir şahka vurup yere düştü ve bayıldı.

Ey aşâğılık dünyaya bile sabredemeyen!

Bu yeryüzünü güzel bir tarzda döşeyen

Allah'a nasıl sabredebiliyorsun?

Ey naz ve nimete bile sabredemeyen!

Kerîm Allah'a nasıl sabredebiliyorsun?

Ey temize, pise bile sabırsız!

Yaradanına nasıl sabredebiliyorsun?

9. DERECE: Rıza

Allah'ın kulundan razı olduğu mertebe vardır. Kulun da Allah'a karşı razı olma mertebesi vardır. Allah u Teâlâ kulundan, kendi emirlerine boyun eğdiği zaman razı olur. Nitekim Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "İman edip iyilik yapanlar ise yaratıkların en iyisidirler. Onların Rableri katında ecirleri, Adn cennetleridir, burada sonsuza dek kalıcıdır. Allah onlardan, onlar da Allah'dan razıdır. Bu mutluluk Rabb'inden korkanlara mahsustur." (Beyyine, 6-7-8-9-10)

Allah'tan lâıyıkıyla korkanlar ise âlimlerdir. Nefis, mutmainne makamına erişmeden, rıza makamına erişemez. Mutmainne makamına erişmenin yolu da hevâ ve hevesâtı terketmekle olur. Mutmainne sıfatını hâiz olan kimse Rabbinin katında rıza makamına erişir. Ve Rabbinden gelen herşeye razı olur. Nimet verirse nimetine razı olur. (Sıkıntı verirse, sıkıntıya sabreder.)

Râbiâ hazretlerine, kişinin ne zaman rıza makamına erişebileceği soruldu. Cevaben Hazret şöyle buyurdu: "Bir kimse, Allah'tan gelen musibetlere sabretmediği müddetçe rıza makamına asla erişemez." Haris el-Muhâsibî hazretleri şöyle buyuruyor: "Rıza, kalbin, Allah'ın hükümleri altında sükûnet bulmasıdır." Ve Cüneyd hazretleri bu kelâma münâsib olarak şöyle buyuruyor: "Rıza, kazanın zuhuru neticesinde kalbin sürür duymasıdır." Ebu Hureyre(ra)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah(sav) efendimizin Hakk'ın kazasına rızâ gösterene dua ederek şöyle buyurduğu ifade edilmiştir: "Allah kendini bilen, dilini (kötü şeyler söylemekten) muhafaza eden kimseye rahmet eylesin. O kimse ki Allah'ın verdiği nimete

sabreder, kazasına ise razı olur."

Beyazıd-ı Bestâmî hazretlerine şöyle soruldu:

"Bir kimse Allah'tan nasıl razı olur? Cevaben şöyle buyurdu: "Allah'ın sağ yanına cehennemi koyduğunu ve bu yönü kendisine takdir ettiğini görse dahi, yönünü sola çevirmeyen kimse, Allah'tan razı olmuş demektir."

Bu mertebe, Allah'ta ziyadesiyle fenaya ermiş kimse için geçerlidir. Allah herşeyin en iyisini bilir.

10. DERECE: İnbisât

İnbisât lügatte, ihtişamı terketmek mânâsına gelir, ihtişam ise, bir kimseden haya etmeye ve onun gazabından korkmaya denir. Sihâhü'l-Cevherîden nakle dildiğine göre inbisât, "ihtişam, istihyâ ve haşyetten ictinâb etmek, çekinmektir."

Sâlikin inbisâtı halkla da olur. Sâlik olan kimse, halktan olan kimselerle musahabe etmekten ve onları muhatab olarak kabul etmekten çekinmez ve onlara karşı büyüklük taslamazsa, inbisâtı yerine getirmiş olur. Bunun da en önemli yolu, insanlarla olan alâkasında bir kimsenin yapmacık gurur ve vakara girmeden mütevazı bir anlayışla, şer'i usûllerin gerektirdiği bir tarzda durumunu ayarlamasıdır.

Mü'min olan kimseye lâzım olan, demir gibi sert bir mizaç yerine, lâtifeli ve yâenliğe müsait bir ruh haletine sahip olmasıdır. Konuştuğu kimselere karşı daima güleryüzlü ve tatlı sözlü olması gerekir.

Resûlullah efendimiz(sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurdular: "Mü'min, mizaç olarak şirin mizaçlıdır. Münafık ise asık suratlı ve tatsız ruh haleti olandır."

Bu hadisten anlaşılan o ki mü'min kimse latîfe yapan ve bunu aşırıya vardırmayan kimse demektir. Nitekim Resûlullah efendimiz nakledildiğine göre birgün ihtiyar bir kadına hitaben, "Yaşlılar cennete giremeyecek buyurdular". Bunun üzerine yaşlı kadın ağlamaya başladı. Resûlullah efendimiz'(sav) onun bu haline tebessüm ederek şöyle buyurdu; "Cennete girenler gençlik halleriyle girecekler, ihtiyar halleriyle değil." Neticede ihtiyar kadın tekrar sevindi, işte bu bir lâtifedir. Ama latîfeninde bir sınırı vardır. Dikkat edilecek olursa, Resûlullah efendimiz doğru sözle lâtife yapıyor. Şakadan da olsa Resûlullah efendimiz (sav) hiçbir zaman yalan söylememiştir. Hakikî mü'min olan kimsenin de bu minval üzere olması lâzımdır.

Hz. Enes(ra) şöyle dedi: Hz. Nebi(sav) bizimle oturur ve bize lâtife yapardı. Hatta benim küçük kardeşime şöyle buyurdu; "Yâ Ebâ Amîr! Nağir ne yapar?" Nağir demek, burnu küçücük ve güzel olan serçeye verilen Arapça isimdir. Resûlullah efendimiz, görüldüğü gibi güzel teşbihlerle lâtife yapmıştır.

Mesnevî'de bu mevzua ait çok misal vardır. Ancak lâtife yapıyorum diye halkla her zaman lakırdıya girmek ve sözü uzatmak doğru değildir.

Makbul bir kişi mizah ederse, ayıplama onu
Bu akıl ve din kaidesiyle mubah olan bir uğraştır
Gönül bir aynadır. Çalışma hizmetçisi de aynanın pası.
O pas mizahtan başka neyle cilalanabilir?

Şimdi Hak ehlinden olanların inbisât'ına gelelim: Şeyhü'l-islâm hazretleri, Menâkibu's Sâirîn'de şöyle buyuruyor:

"Hakk'ta fânî olanlar için inbisât, havf (korku) ve recânı (ümidini) Hak'tan saklamamaktır. Zira korku ve ümit nefsin tabîî halidir. Ve sülûke yeni başlayanın sıfatıdır. Ancak inbisât-ı ariflerin hali, esbâb-ı kulûblerin sıfatıdır. Havf ve reci, tekellüfü izâle eder. Ehlullah katında inbisât, Allah'a yaklaşmanın ve cemelullahın tezahürüdür. Enbiyâ ve evliyanın çoğu bu makama sahip olduklarında Allah'la birçok konuşmaya girmişlerdir.

Hz. Musa(as) zamanında, Berh-i Siyah adlı bir velî zât var idi. Hz. Musa(as)'nın kavmi bir zaman yağmur yağmadığı için büyük bir kuraklıkla karşı karşıyaydı. Kavmi Hz. Musa'ya gelerek; "Ey Musa! Allah'a dua et de bize yağmur versin. Yoksa ekinlerimiz mahvolacak." Bunun üzerine Hz. Musa(as) Rabbine dua ederek vaziyeti ona bildirdi. Allah u Teâlâ(cc) Berh-i Siyâh'im çıkar da halkla beraber dua ederse rahmet

yağmurunu veririm buyurdu. Hz. Musa(as) Berh'i çağırıp hep birlikte yağmur duası için toplandılar. Berh elini açarak şöyle dua etti: "Ey Allahım. Şu insanlara rahmet yağdırmaya gücün yetmiyor mu? Rahmetini versene..." Bunun üzerine hemen o vakitte yağmur yağmaya başladı. Hz. Musa onun bu şekil dua etmesine içten içe kızmıştı. Ama sabrederek belli etmedi. Ertesi gün bir yere giderken Hz. Musa ile Berh yine karşılaştılar. Berh dedi ki: "Gördün mü senin Rabbin'e ne söyledim." Hz. Musa bir an gazaplanarak elindeki asasını Berh'in kafasına indirmek istediğinde, Hz. Cibril(as) yeryüzüne inerek Hz. Musa'ya engel oldu ve şöyle dedi: "Ey Musa, Rabbin sana selam ederek şöyle buyurdu: Ey Musa! Benim Berh-i Siyâh'imi incitme. Çünkü o, çoğu kere halkın içinde benim rahmetimi cuşa getirir.

Bu hikayeden anlaşılacağı üzere inbisât (latîfe) Allah'a karşı küstahlık değildir. Fenâfillah makamına ermeyen, Hakk'ın aşkıyla sarhoş olmayan bir kimsenin inbisâtı (lâtîfesi) ise Allah'a karşı küstahlıktır. Ve Allah'a sığınırız ki insanı dinden eder.

Hz. Mevlânâ bu mevzua muvafık olarak şöyle buyuruyor:

Eğer padişahın nedimi küstahlık etse de sen etme

Çünkü onu yapacak senedin yok

Ey bu fânî ribattan kurtulmamış kimse!

Sen mahvı, sekri, inbisâtı ne bilirsin?

1. DERECE Kast (Niyet)

Allah (c.c.) bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Kim ki evinden Allah ve Resulüne muhacir olma niyetiyle çıksa ve sonra da ona ölüm isabet etse, onun ecri Allah'ın üzerindedir." Yani onun ecrini Allah u Teâlâ elbette zayi etmeyecektir. Aksine maksadına vasıl olduğu andaki ecrini verecektir. Bu âyetin te'vilinde Kâşânî şöyle söylüyor:

"Bir kimse hâne-i beşeriyetten ve beyt-i tabîyyeden çıkıp Hz. İlâhîye ve Hakikat-i Mahmûdiye hicret ederek ulaşmaya çalışırsa o kimse daha işin başındayken vefat ederse onun ecrini Allah verecektir. Çünkü onun niyeti hâlistir. Âşıkların Allah katındaki ücreti, Allah'a vuslattır. Cenab-ı Allah[cc] onlara vuslatını ihsan ederek onları mükâfatlandırır. Kast, lügatte, birşeye yönelmektir. Ama meşayihimizin istilâhında kast, Hakk'ın rızası için herşeyden mücerred olmaya yani bir nevi soyutlanmaya kastetmek, azmetmektir. Şeyhü'l-islâm hazretleri bu mânâyâ muvafık olarak, "Allah için herşeyden tecrid olmaya azmetmektir" buyurdu.

Talebden hâli olan o gönül daima sıkıntı ve güçlük dolu olur.

Dostun arzusunu taşımayan o başta beyin arama.

Çünkü o sırf deriden başka birşey değildir.

Onu kastetmeyen cana, cansız bir ölü olduğunu söyle.

Mücerredân-ı tarikat, pâkizân-ı hakikât olan kimseler, ta maksutlarına erişinceye kadar, dünya ve ukbâya ait mertebelerden ve makamât-ı sûrî ve manevîden nasibini alıp vuslat-ı Hakk'a erişirler.

Mert olanlar, talep ve intizarla her an yüz cân saçmalıdır.

Ne bir an için talepten geri kalmalıdır

ne de bir an huzurlu olmalıdır.

Eğer bir zaman talep etmezse,

bu yolda edepsiz bir mürted olur.

2. DERECE: Azim

Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Ey Muhammed! Bir işi yapmak istediğinde Allah'a tevekkül et" Kastile azmin arasında şu fark vardır. Kast; yapılacak olan işin kalbi olarak niyetini kalpte taşımak demektir. Azmetmek ise, kastı tahkik ederek niyet edilen işi fiiliyata dökmek ve neticelendirmektir. Kast ve azmi kendisinde taşıyıp ta başarıya erenlerin başarılarının sırrı, hasenatlarındandır. Bunun aksi ise seyyiâtlarındandır.

Müridlerden bazıları kastı kendilerinden uzak görürler. Onu elde etmek ve ona yaklaşmak için gayret sarfederler. Ve bu sarfettikleri gayreti kendilerinden bilirler. Fakat murad mertebesinde olan kimseler, azimeti ve kastı kendi nefislerinden değil Hakk'tan bilirler. Hatta mutlak mânâda azimeti bir eksiklik görürler. Zira âyet-i kerimedeki "Siz nerede olursanız olun O (Allah) mutlaka sizinledir" ifadesine binâen, her an Allah'la beraber olan ve her an onu müşahade eden kimse niçin azîmet ve kast yoluna gitsin ki? Mürîd olanların bu makama erişebilmeleri için evvela, vefa mefhumuna erişmeleri lazımdır. Âşinâ olduktan sonra ise gayri terketmeye azmetmeleri lazımdır. Azimden de halâs olduğu vakit fenâfillah makamına erişmiş demektir. İşte bu mertebede görür ki, kasteden de kastedilen de aynıdır. Ve birdir.

Tıpkı bunun gibi Allah tapısını arayan da,

Allah geldi mi yok olur.
O vuslat ebedîlik içinde ebedîliktir.
Ama o ebedîlik önce yokluk suretinde tecellî eder.
Nûr arayan gölgeler nûr zuhur etti mi, yok olur.

3. DERECE: İrade ve mürid

Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Sizden kiminiz dünyayı ister, kiminizse ahireti". Bu âyet-i kerime Şiblî hazretlerinin yanında okunur okunmaz birden cûşa gelerek ellerini o neş'eyle birbirine çarptı ve "Peki sizden biri bunlarla beraber Mevlâsını da ister mi?" diye sordu çevresindekilere...

Bu âyet-i kerimeden ve Şiblî hazretlerinin sözünden anlaşıldığına göre, mürid (murad eden, isteyen) üç kısma ayrılır. Birincisi, mürid-i dünya, ikincisi mürid-i ukbâ, üçüncüsü ise mürid-i mevlâdır.

Şiblî hazretlerine mürid-i Mevlânın ne olduğunu sordular. Şiblî hazretleri cevaben: "Bir kimse ki konuşması Hüdâya olup sustuğu anda da kalbiyle Hüdâyı ararsa mürid-i mevlâ olur." dedi.

Dünya talipleri mal, mülk ve makam isterler
Ahiret talipleri huri ve nimetleri dilerler
Hakk'ı aramak için yollara düşenler de gerçekten
bu dergahın mukarribleridir.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Mürid, lafız olarak ehlullah ve muhakkikler katında mâsivâdan kopup Allah'a bağlanan kimse demektir. Bu kimse aynı zamanda Cenâb-ı Allah'a müessir olan ve Allah'ın rızasına, muhabbetine erişen kimse demektir. Bu kimse nefsanî isteklerinden tecrîd olan kimsedir. Mürid irâdesini ve herşeyini Allah'a bırakmış kimsedir. O konuştuğu zaman Allah'ın lisanıyla konuşur, Allah'ın bakış hassasiyetiyle bakar, herşeyde, heryerde onu müşahede eder."

Şeyh hazretleri şöyle buyurmuşlardır: "Mürid demek, kendi iradesini Hakk'ın iradesine teslim eden kimse demektir." Mürid'in irâdesini beyan etmedeki en kuvvetli ve müessir ifadesi şudur: "Ey Rabbim! Mürid sensin, murad sensin ve sende fenayım ben" Müridin Hakk'a hitabı budur.

4. DERECE: Murad mertebesinde olanların sâni

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyurdu:

"Ey sâlikler şunu iyi biliniz ki, murad demek, iradesiyle cezbeye girmiş olan velî demektir."

Bu kimseler bütün dereceleri meşakkatsiz olarak geçerler ve cezbe halinin verdiği halâvetle maksudunu bulurlar. Duymuş oldukları lezzet sayesinde riyazetin verdiği elemi duymazlar.

Şeyh hazretleri misal vererek izahına devam ediyor: "Bu mevzular hakkında fikir beyan edenler, ekseriya müridle murâd arasında pek fark görmemişler ve asıl itibar edilecek mânâyı farkedememişlerdir. Eğer müridin murâd etmesini Allah istemeyeydi ve onun irâde etmesine müsâde etmeseydi o mürid asla sâlik olamazdı. Zira Allah'ın irâdesi dışında mevcudata ait hiçbir hâdise husule gelmez. Mürid bu mânâyı göre muradın kendisi olur. Lakin Meşayih-i Kiram bunu farkederek şöyle buyurmuşlardır: "Mürid demek, sırr-ı keşfi ve sülûk-u cezbeyi kazanmaya çalışan kimse demektir. Murâd bunun aksidir". Meşayih murâd makamında olanları, mürid makamında olanlara tercih etmişlerdir. Murâd, makam olarak hususiyet ifade eder.

Bu mevzua muvafık olması bakımında şü hadis-i şerifi zikredelim: Resûlullah efendimiz şöyle buyurdular: "Allah'ın seçmiş olduğu kulları vardır ki, onlara kendi nurunu giydirmiştir." Bu nur hem cismanî hem de ruhanîdir. Zira bu kimseler vechelerindeki nur ile hemen belli olurlar. Nur'un ruhanî fadesi ve giydirilmesi ise, bu kimselerin yine Allah u Teâlâ tarafından hidayete erdirilip küfrün karanlığından aydınlığa kavuşturulmuş olmalarına binâendir. Böylece bu kimseler muhabbet makamına ererler. Ve Allah bunları kendi ilmiyle terbiye ve muhafaza buyurmuştur. Bunlar afiyettedirler. Allah u Teala bunları ma'siyete müptela olmaktan muhafaza eder. Ve bu hal üzere canlarını alır.

Allah herşeyin en iyisini bilendir.

5. DERECE: Edeb

Resûlullah efendimiz(sav) şöyle buyuruyor: "Rabbim beni güzel terbiyesiyle terbiye etti ve edeblendirdi." Sâlik'e lâzım olan, Resûlullah'ın ahlakıyla ahlâklanmaktır. Zira sülûkün ve de tasavvufun özü zaten edebdir.

Ebu Hafs-ı Kebir şöyle buyurdu: "Tasavvuf, bütünüyle edebdir. Bütün vakitte edebli olmaktır. Ve bütün hallerde ve bütün makamlarda edebli olmaktır." Hz. Mevlânâ'nın şü gazeli edebi çok güzel medhette ve sâlike öğüt vermektedir:

Efendi! Canın insanın teninde edeb olduğunu anla
Efendi! Gönlün nurları ve mertlerin gözü edebdir
İnsan ulvî, yüce bir âlemdir. Süflî değil. Anla!
Bu dönen feleğin parıltısı ve etrafı edebdir
İblisin başına ayak basmak istersen, gözünü aç ve bak
Şeytanın katili edebdir. İnsanoğlu edepsizse, insan değildir
İnsan ile hayvan cismi arasındaki fark edebdir
Gözünü aç ve Kelâmullah'ı âyet âyet gör
Kur'ân'ın bütün mânâsı edebdir
Aklımdan bir soru sordum: İman nedir?
Akıl, gönül kulağına dedi ki: İman, edebdir.
Şems-i Tebrizi sustur artık! Çünkü Allah'ın sırrı sensin
Bu gecenin en parlak ve efzal mumu edebdir.

Zünnûn-u Mısırî hazretleri şöyle buyurmuşlardır: "Zemmedilmiş olan kötü ahlâkın tesiri, zahirî olduğu zaman bâtına, bâtınî olduğu zaman zahire akseder". Sâlike lazım olan, gönül ehlinin yanında bâtınî edebe sahip olmasıdır. Nitekim tarikatın ve şer-i şerifin hilâfına faaliyette bulunmak azabı gerektirir.

Ten ehlinin yanında edeb, zahirî muameleden ibarettir
Çünkü Allah onlardan gizli şeyleri örtmüştür
Fakat gönül ehillerinin yanında edeb
batını bir muameledir bâtına aittir
Zira onların gönülleri gizli şeyleri anlar
Allah'tan edebe muvaffak olmayı dileyelim.
Edebi olmayan kimse
Allah'ın lütfundan mahrumdur
Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz
Belki bütün dünyayı ateşe vermiş olur

Kim dost yolunda pervasızlık ederse,
erlerin yolunu vurucudur, nâmert olur.

Bir dervişin batînî olarak tasavvufî edebe, zahirî olarak ta şeriatın vaz'ettiği edebe sahip olması lazımdır. Zahirî edeb olmayınca olmaz. Sâlikin edinmesi lazım gelen birçok edeb vardır. Bunlar sırasıyla, şeriatın edebi, tarikâtin edebi, ma'rifetin edebi ve hakikatin edebidir.

Şeriatın edebine dair bir âyet-i kerimede Allah u Teâlâ şöyle buyuruyor: "Biz Resulümüz olan Muhammed'e neyi verdiysek onu alınız. Onun nehyettiklerinden sakınınız." Yani Allah'ın tayin ettiği hududu aşmayınız. Şeriâtin aleyhine olan şeylere karşı çıkınız. Emrettiği şeyleri yapınız.

Edeb-i tarikati evvelki kısımlarda yeterince izah ettik, isteyen o kısımlara müracaat edebilir. Edeb-i ma'rifet'e gelince, edeb-i ma'rifet havfın recâya, recânda havfa galip gelip iki taraflı ümitsizlik veya aşırı ümitlilik olmadan dengeyi ayarlamaktır. Zira âyet-i kerimede: "Allah'ın rahmetinden kafirlerden başkası ümit kesmez" buyurulmaktadır. Onun için ye's (ümitsizlik) küfürdür. Fazlasıyla ümit etmek ise, insanı helak eder. Gerçi âyet-i kerimelerde ki, meselâ "Rahmetim gazabımı geçti" ve "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Zira Allah bütün günâhları bağışlar" ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği yönündeki ifadeleri vardır. Ancak buna rağmen Allah u Teâlâ'ya karşı lakayt olucasına veya amellerde ve ibadetlerde gevşekliğe kaçacak ifrat derecedeki ümitten kaçınıp dengeyi iyi ayarlamak lazımdır. Çünkü Allah u Teâlâ diğer bir âyet-i kerimede: "Allah'ın mekrinden emin olduğunuzu mu zannediyorsunuz? Allah'ın mekrinden emin olanlar ancak ve ancak hüsrana uğrayanlardır" buyurmaktadır, işte, ma'rifetin edebine sahip olan bir sâlike düşen en önemli vazife, havf ve recâ arasında bir denge kurup kalbini Allah'tan gelecek herşeye açık tutması ve bundan zevk almasıdır.

Sâdât-ı Meşâyih'den bazıları şöyle dedi: "Bir günahımdan dolayı yetmiş yıldır ağlıyorum ve af diliyorum. Bunun üzerine ona, Nedir bu günahın? diye sordular. O da cevaben, Bir keresinde birşey için keşke öyle olmasaydı da şöyle olsaydı demiştim" dedi.

Hakikatin edebine gelince, bu edeb, Hz. Peygamber'in, Allah(cc)'ın huzurundayken ona gösterdiği edebdir. İşte bu edebi şânına binâen Allah u Teâlâ(cc) Habibi hakkında şöyle buyurdu: "Sidreyi bürüyen bürümüştü. Muhammed'in gözü oradan ne kaydı ve nede onu aşdı." (Necm, 17-18) Yani Hz. Peygamberin (sav) kalbi mukaddesi, mâsivadan ayırıcısına gözü Rabbisi'nin emrettiği yönden başkasını görmedi. Ve bundan sonsuz derecede lezzet aldı. işte sâlike gereken de budur. Kalbini bütün mâsivadan arındırıp sadece ve sadece Rabbine yönelmesidir.

6. DERECE: Yakîn

Muaz ibn-i Cebel'in rivayet ettiğine göre, Arabînin birisi Resûlullah efendimize^[sav] gelip şöyle sordu: "Ya Resûlallah bir kimse ki ameli çok, günahı az. Ancak imanda şüpheli sahibi. Bunun hali ne olur" Resûlullah(sav): "Şüpheli amellerini boşa çıkarır" buyurdular. Arabî tekrar sordu: "Peki ya Resûlallah, bir kimse varki, ameli az, günahı çok ama Allah'a imanda şüpheli olmadığı gibi yakîn sahibi. Bunun hakkında ne dersiniz" Resûlullah efendimiz (sav) cevap vermeden sustu. Arabî tekrar konuşmaya başladı, "Allah aşkına ya Resûlallah! Birincisinin şüpheli amellerini boşa çıkardığına göre, ikincisinin yakîn olan imanı günahlarını silmez mi" Resûlullah efendimiz (sav) Evet, isabet ettin" buyurdular. Yakîn demek lügatte, bir nesneyi yakînen bilmek demektir. Meşâyih buna ayne'l-yakîn mertebesi demiştir. Yakîn üç mertebeye ayrılır.

Birincisi ilme'l-yakîn'dir. İlme'l-yakîn demek, Resulün Cenab-ı Hakk'tan getirdiğini, yani ahkâm-ı şer'iyyeyi ve diniyyeyi kabul etmektir. Ve umur-u diniyyeden ve sıfatullah'a ait bilgilerden hepsine itibar edip kabullenmektir.

Şeyh hazretleri Fütuhât'ında şöyle buyuruyor: "Allah'ın bir evi vardır. Ona Kabe denir. Bulunduğu şehre ise Mekke müslümanlar o evi tavaf ederek hac farizalarını yapmış olurlar. Bu hükme binâen haccetmeyi kabul edip Kabe'yi tavafa gelmek, ilme'l yakîni ifade eder. Kabe'ye geldikten sonra Kabe'yi bizzat görmek, ayne'l-yakîn'dir. Kabe'yi müşahede ettikten sonra, daha önce duymadığı gönül zevkini duyarak, Allah'ın evini sair evlerden binlerce derece üstün tutmaksa Hakka'l-yakîn'dir. Ki hiçbir şey ona denk değildir."

Bütün âlem ona "Sen Allah yolundasın; dinin doğru" dese,
o, onların lafına güvenmez; o sözlerden gururlanmaz.
Onun tek canı, onlara çift olmaz.
Yahut herkes "Sen yolu azıtmışsın; kendini dağ sanıyorsun,
ama bir saman çöpüsün sen" dese,
onların kınamasına aldırış etmez; onların kininden,
hasedinden dertlenmez.
Hatta dağla deniz bile söze gelse de
"Sen sapıklıkla eş olmuşsun" dese,
bir zerre bile hayale düşmez; azıcık olsun,
kınayanların kınamasından elem duymaz.

Şeyhü'l-İslâm hazretleri ayne'l-yakîni şöyle tarif etti. Ayne'l-yakîn, bir şeyi idrâk etmede, o şeyin varlığına ait delilleri aşmaktır. Ve o şeyi olduğu gibi müşahede etmektir. Hakka'l-yakîn ise, Allah'ın varlığının nuruyla kulunu kuşatmasıdır. Ve karanlığın kesifliğinden kurtarmasıdır."

Hz. Ali(r.a) şöyle buyurdu: "Hakka'l-yakîn, ayne'l-yakînden halas olup Allah'ın nurunu keşfetmektir." Bu aynı zamanda yakînden de halâs olmaktır. Çünkü yakînde bir yakîndir. Ondan dahi kurtulmak ve böylece hakka'l-yakîn'e vâsıl olmak gerekir. Ve fena bulmak ancak bu vaziyette mümkün olur.

7. DERECE: Üns

Allah u Teâlâ bir hadis-i kudsisinde şöyle buyuruyor: "Ben, beni zikreden kullarımın celisiyim. Ve bana ünsiyet etmek isteyenlerin de enisiyim." Marifet ehlinde bazıları: "Allah'la ünsiyet kurmak, Allah'ı zikretmekle olur" şeklinde söylemişlerdir. Bazıları ise: "Asıl ünsiyet, hiçbir anda ve halde Allah'ı zikretmekten geri kalmamaktır. Bu zikir ister şükür mahiyetinde, ister fikir mahiyetinde isterse vird mahiyetinde olur. Kul istedikten sonra ünsiyet kurmada Allah u Teâlâ bütün kolaylıkları sağlayacaktır. Zira ünsiyeti hiçbir zaman eksilmeyen hakikî enis, Allah'tır.

Allah'a ünsiyet kesbetmenin bazı alâmetleri vardır. Zira ünsiyet bir makamdır. Bu alâmeti anlamada çoğu kimse hata etmiştir. Enis-billah'la, enis-i hâl arasında fark vardır. Bunlardan bazıları sahip oldukları enis-i hâl in enis-i bil-lah olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki Allah'la ünsiyetin alâmeti daimî olmasıdır. Allah'la ünsiyete giren bir kimse her hâlinde onunladır.'Zira Allah (cc) her yerde hâzır ve nazırdır. Allah'la olanın hiç bir hali mefkûd olmaz. Allah'ın celâl ve cemâlinden hiçbir surette ayrılmaz.

8. DERECE: Kalbî zikir ve zikr-i hakikî

Muhakkiklerin indinde zikir üç kısma ayrılır:

Birincisi, lisan ile yapılan zikir.

İkincisi, kalbî zikir.

Üçüncüsü ise, zikr-i hakikîdir.

Lisan ile zikir ikinci kısım, üçüncü bâb'da açıklanmıştır. Bu bölümde daha ziyade, zikr-i kalbî ve zikr-i hakk yi açıklayacağız; ki asıl zikir bunlardır. Zira yapılan zikir kalbî ve hakikî olmayıp sadece lisan ile yapılırsa onun Sâlik'e sevaptan başka bir faidesi yoktur. Ve zikreden kimse Allah'ı müşahedeye yol bulamaz.

Nitekim Hazret Mesnevi'de şöyle buyurmuştur.

Sıfattan, addan ne doğar? Hayal.
O hayal, sahibine ancak vuslat delili olur.
Medlülü olmayan bir delalet edici gördün mü hiç?
Yol olmadıkça katiyen gül de olmaz.
Hakikati olmayan bir ad gördün mü hiç?
Yahu kâf ve lam harflerinden gül topladın mı?
Mademki ismi okudun, var müsemmayı da ara.
Ayı gökte bil, derede değil.
Addan ve harften geçmek istersen,
hemen kendini tamamiyle arıt kendinden, yok ol.

Bu beyitler kalbî zikri ifade eder. Kalbî zikir demek zikredilenin vecdiyle kalbin huzuruna ermesidir. Allah'ı zikrederek kalbe davet etmek ve kalbini Allah'a mekan olarak tahsis etmek, kalbi mâsivâullahtan temizlemekle mümkündür. Bu mânâyâ muvafık olarak, Şeyhu'l-İslâm hazretleri şu âyet-i kerimeyi şu şekilde tefsir ediyor. Ayet; "Rabbini unuttuğun an zikre, yani Rabbini, Rabbinden başkasını unutup zikret. Ve safâ bul. Çünkü zikreden başkasını nefyederek yalnızca Allah'ı zikretmesi hakikî zikridir. Asıl başkası ve yabancı olan ise insanın kendi nefsidir. İnsan Allah'ı zikrederken , kendi nefsinin dahi unutacak dereceye gelmelidir. Allah'ın zikrinde kendini kaybetmelidir. Böylece zikir ve zikredilen birleşir, bir haline gelir. Zikirde tevhid budur. Zikirde tevhide ulaşırlar. Hakikî mertebeye ulaşmış olurlar. Kâşânî hazretleri Menâzir-i sâir-in'de şöyle buyuruyorlar:

"Zikr-i hakikî, Hakk Tealinin seni ezelde zikretmesini müşahede etmendir. Ve kendi zikrinin şühûdundan halas olmaktır. Ibn-i Atâ bir hadis-i kudsiyi rivayet ederek şöyle dedi: Allah u Teala Dâvud (as)'a vahyederek şöyle buyurdu: "Ey Davud, benim kendilerini zikretmemden dolayı ferahlasınlar ve bu nimetin kıymetini bilsinler." Yani benim kendilerini ezelde zikretmem münasebetiyle ne büyük bir lütufla karşı karşıya bulduklarını idrâk etsinler. Zira onlar yani insanlar ortada yok iken ben onları yoktan var eyledim. Şayet bu nimetin farkına varmazlarsa varacakları yer belâ ve âfetlerdir. Bu hadisin mânâsı buna delalet eder.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

9. DERECE: Fakr

Fakr bir cevherdir, müsâvîdir araza
Fakr bir şifâdır müsâvîdir maraza
Bu dünya ve âlem gururdur bütünüle
Fakr ise, dünyadan kapanmaktır perdeyle.

Fakr, hiçbir şeye mâlik olmadığını kabullenmektir. Hem öyle kabullenmek ki, bu kabullenmenin de Allah'ın takdiriyle olduğunun şuuruyla varılarak yapılan bir kabullenmedir. Ve hiçbir zaman kişi kendisini müstağnî (herşeyin üzerinde ve muhtaç olmayan) hissetmemelidir. Herşeyin mutlak sahibinin Allah olduğunu ve ondan başka mülk sahibinin olmadığını kabul etmektir. İşte bu mertebeye fenâfillah mertebesi denir.

Nitekim Şeyh Attar hazretleri şöyle buyurmuştur.

Yedincisi fakr ve fena vadisidir.
Artık bundan sonra gidecek yerin olmaz.
Cezbeye kapılınca, tarz, gidiş sana az gelir.
Bir damla olsa, sana bir ırmak gelir.

"iki âlemde de yüzü karadır" dedikleri bu mertebedir. Kara kelimesi, fenadan kinayedir. Bu ise, dünyayı ve uhrâyı kendinde bir vücut olarak görmeye denir. Yapmış olduğu amellerin cümlesini Allah'tan bilmeye, denir. Yaptığı amelleri kendisinden bilmek, kendi varlığını tanımak veya öne çıkarmak olur ki, en büyük günahlardan biri de budur. Fakr bir cevherdir. Şaibesı ise eksiklik, hastalıktır. Fakr bir şifâdır. Fakr'dan başka müstağnilik hastalıktır. Bütün âlem varlık mevzuunda kendilerini ayrı bir varlık olarak kabul ettikleri için fakr'a göre gururdurlar. Fakr bir sırdır. Ve bu âlemden ayrılmada kullanılan bir perdedir. Zira âlem ve âdem mümkünü'l-vücûd'dur. Mümkünü'l-vücûd ise, vâcibü'l-vücûdun yanında elbette fakirdir. Şeyh hazretleri Fütühât'ında şöyle diyor:

"Fakr, varlık anında gııyla aynıdır. Bunun böyle olduğunu bilersen varlığını mutlak varlık yanında yok kabul edersin. Zira Allah her şeyden müstağnidir."

10. DERECE: Gına

Müslim ve Ebu Davûd'da yer alan bir hadis-i şerifi Ebû Hureyret(ra) rivayet ederek şöyle dedi: Resûlullah(sav)şöyle buyurdular: Hakikî zenginlik mal çokluğundan dolayı olunan zenginlik değildir. Bilakis nefis zenginliğidir." Diğer bir sözde, "Hırs sahibi olan fakirdir. Hakikî zengin ise, kanaat sahibi olanlardır", denilmektedir. Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: "Kanaat bir hazinedir, zenginlik değil." Kanaatten kasıt ise, ilmin verdiği rûhâniyetle kalbin zevk almasıdır. Ve kişinin kemâle ermesidir. Bu aynı zamanda kalbin zenginleşmesidir. Allah'la olmak ise en büyük zenginliktir. Çünkü Allah (cc) zenginlerin en zenginidir. Allah'la olmak, eşya ve sebepleri aşmakla olur. Zira sebeplere muhtaç olan, sebeplerin fakîridir. Kendi gibi fakr sahibinin fakiri olmak, fakrın son sınırındır. Onun için ehl-i dünya haddizatında fakirlerdir. Hakikatteki zenginlik ise, esbâb (sebepleri) ve eşyayı aşıp Allah'la zengin olmaktır. Onun için meşâyih fakrı; "Hiçbir şeye ihtiyaç duymamak" şeklinde tarif etmişlerdir. Fakir ancak ve ancak Allah'a muhtaçdır. Ama burada bir soru hasıl olur. Ve çoğu meşâyih demişlerdir ki: "Fakir olan aslında, herşeye muhtaç olan kimse demektir." Şeyh hazretleri de Fütühât'ında, "Bizim katımızda fakir olan, herşeye muhtaç olan demektir" demiştir.

Şimdi, "Burada tezat var; onu nasıl izahedeceksin" dersin, ben de cevap olarak şunu söylerim: Allah'a fakir olan, herşeye fakir olur. Bu mertebede fakirlikle zenginlik aynı şeydir. Onun için Hz. Ali -kerremellahü veçhe- şöyle buyurmuştur: "Fakirlik ve zenginlik iki ayrı binektir. Hangisine binersen bin." Yani yeter ki bin demek istiyor. Onlar sana binmesin. Arif olanların katında ise fakr ve gına (zenginlik) birdir.

1. DERECE: İhsan

Altıncı bâbı sülûkun vadileri diye isimlendirmemizin sebebi, her dereceyi bir vadi olarak kabul ettiğimizdendir. Ve bu vadiler kutsal birer vadidirler. Bu vadilerin herbirini geçenler Allah'ın nuruyla nûrlanırlar. Bu vadede muhaliflerden çoğu helak olmuştur. Bu vadilerden birincisi ihsan vâdisidir. İhsan, lügatte iyilik ve güzel mânâsına gelir. Ama şeriatte ve târikatte, Allah'ı görüyormuşçasına yapılan ibâdete denir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de yer alan bir sahih hadiste, Ömer ibnü'l-Hattâb şöyle rivayet etmiştir. Bir gün Cibril I^{as} Sahâbî-den Bişr hazretlerinin suretine girerek Resûlullah'a geldi ve ihsan ve imanı sordu. Hz. Peygamberim cevaben şöyle buyurdular: "İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmendir. Çünkü sen onu görmesen bile o seni görüyor." Bu hadis-i şerifte, ihlasa müşahedeye ve muameleye işaret vardır. İhlası sağlamanın yolu, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmektir. İhsanın karşılığı ise, "İyiliğin karşılığı ancak iyilikledir" (Rahman, 60) âyeti kerimesinde olduğu gibi iyilikledir. Onun muktezası ise, Rahman'ın rızâsıdır.

Salike lazım olan yalnızca ibadette değil bütün herşeyde ihsan sahibi olmasıdır. Nitekim, Sahih-i Müslim'de geçen bir hadis ki, Şeddâd ibn-i Evs tarafından rivayet edilmiştir. Resûlullah(^{sav}) şöyle buyurmuştur: "Allah u Teâlâ herşeyde iyiliği (ihsanı) emretmiştir. Sizden biriniz öldürürken en güzel ve acısız şekliyle öldürsün. Veya bir hayvan boğazlarsa en güzel bir şekilde boğazlasın." Bundan anlaşılan o ki herşeyde ihsan sahibi olmak müstehaptır. Niyetin ihsanı hâlis olmasıdır. Vaktin ihsanı Allah için geçirilmesidir. Hâlin ihsanı Hakk'ın şer-i şerifini uygulamaktır. Ve daima Allah'ı müşahede etmektir. Herşeyin iyisini Allah bilir.

2. DERECE: İlim

Süfyan bin Uyeyne ve Ebû Hureyre(^{ra})den mervîdir ki, Resûlullah efendimizin(^{sav}) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki gizli olan şeylerin hey'eti (sureti) gibi bir ilim vardır. Onu ancak Allah'ı bilen âlimler bilir. Bu ilmi söylediğinizde, buna karşı çıkan ancak gafillerdir." Çünkü bu ilim aklın üzerindedir. İnsansa bilmediğinin cahilidir.

Ey kardeşim şunu iyi bil ki, ilmin neveleri çoktur. Ancak biz burada dört kısmını zikredeceğiz. Bunlardan birincisi şer'î ilim, ikincisi aklî ilim, üçüncüsü vicdanî ilim, dördüncüsü ise ledünnî ilimdir. Şer'î ilimlere misal, fıkıh, tefsir, ferâiz ve hadis... v.s. gibi ilimlerdir. Aklî ilimler ise, kelam, hendese, felsefe ve astronomi gibi kısımlara ayrılır. Aklî ilimler ise iki kısım üzeredir. Bu ilim ya zarûdîr veya istidlâlîdir. Delile dayanır. Zarurî olan, tefekkür ve delile dayanmayandır. Mesela, insanın açlığa ve susuzluğa olan bilgisi gibi. İstidlâlî olan ise, görüşler muvacehesinde delil ve burhanlardan hâsıl olan ilimdir. Vicdanî ilim ise, ahvâle ait bilgilerdir. Ve bu ilme akıl müdâhale edemez. Sadece delil ve burhanlarla bu ilmin idrâki mümkün olmaz. Nitekim, balın tadının, lezzetinin, bunun yanında sarhoşluğun aklî delillerle anlaşılacak bir yanı yoktur. Aşk, şevk, neş'e gibi mefhumlar da "tatmayanın bilemeyeceği" hususlardır. Dördüncü kısım ise, ledünnî ilimdir. Buna ayriyeten ilm-i esrâr'da denir. Onun için bu ilme ledünnî derler. Bu ilim Allah tarafından velî kullarına ilham edilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah u Teâlâ; "Biz katımızdan ona ilim verdik (öğrettik)" buyurmaktadır. Evliyâullah ilmi Allah'tan alır.

Şeyh hazretleri Fütuhâtın 54. babında şöyle buyuruyor: "Beyazîd hazretleri ulemâyı rusûme hitab ederek şöyle dedi: "Ey ulemâ-yı rusûm! Siz ilminizi ölümlerden (ölümlü olanlardan) aldınız. Biz ise ilmimizi hayyü lâ yemût olan (ebediyen diri olan) Allah'tan

aldık. O bizim ilmimizi kalbimize nakşederek verdi. Siz dersinizki, filanca filandan haber alıp bize bildirdi. Sizin ilim alma üslûbunuz budur. Ancak biz falanca filanca uğraşmayız, ilmimizi direkt olarak Allah'tan alırız." Bu şu demektir: Allah'ın katından alınmayan bir ilmin ilâhi lezzeti ve rûhâniyeti olmaz ve bu ilimler feyz vermez. Rabbânî kapıyı açacak olan ilim, aşk ve şevkle talep edilen bir ilimdir. Size şah damarınızdan daha yakın olan Allah'tan niçin ilim almazsınız? Ki bu ilim, ilm-i ledünnidir. Ledünni ilmi ancak, akl-ı selim olan eshâb-ı sülûk idrâk edebilir. Bu bir derecedir. Bu ilmi herkes idrâk edemez.

Aklın verâsını aşan bir ilm-i azîm var ki,

Onu ancak dakik olan akl-ı selîm anlar.

Bu ilmi ağyar olan idrâk edemez. Onun için bu ilmi esbabı anlar. Bu ilmi inkar ve izhâr eden (açığa vuran) kimsenin katli vaciptir. Nitekim bu mânâyâ muvafık olarak Mevlânâ hazretleri şöyle buyurmuştur:

Bu padişahların hepsi halktan cân korkusuna düştüler

Çünkü bu güruh kördür, padişahların da nişanı yok.

Yol azıtmış kavim, aptallıklarından

peygamberlere "Biz sizi şom bilmekteyiz.

Bize sizin yüzünüzden kötülük geliyor" dedi.

Hain kalpazandan, halis altınla kuyumcu daha fazla korkar.

Bu ilmi inkâr edenin recmedileceğine dair Ebû Hureyre^(ra)'nin şu sözü delildir. Ebû Hureyre^(ra) şöyle buyuruyor: "Ben Resûlullah^(sav)'dan iki ilim hıfzettim. Birini halka izhâr eyledim. Eğer diğerini de izhâr eyleseydim recmedilmem gerekirdi."

Hz. İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre bir gün, "Yedi göğü ve yerden de bir o kadar yaratan Allah'tır. Allah'ın herşeye kadir olduğunu ve ilminin herşeyi kuşattığını bilmeniz için, Allah'ın emirleri, göklerle yer arasında inip durmaktadır." âyet-i kerimesi okundu. Abbasi bu mevzua ilâveten şöyle diyor: "Eğer ben o an bu ayeti tefsir etseydim orada bulunanlar beni mutlaka ya recmederlerdi, ya da öldürürlerdi". Sâlike lazım olan bu ilmi başkalarından gizlemesidir. Ve insanların akılları nisbetinde anlatılmalıdır. Bu ilmi, ehil olmayanlardan saklamalıdır. Arâbîden birisi gelerek Resûlullah efendimize, ilm-i garâibi (gizli ilimleri) kendisine öğretmesini istedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz; "Sen ilmin başı olan bir ilmi öğrenmek istemez misin?' Ârâbî, " Nedir ilmin başı ya Resûlullah?" Resûlullah: "Mârifetullahtır" buyurdular. Diğer bir rivayette ise, Resulullah'ın "Git... Allah sana ilm-i garaibi öğretecektir." buyurduğu rivayet edilmiştir.

Bu hadis-i şeriften anlaşılın o ki, bu ilmi ehil olmayan kimselerden gizlemek lazımdır. Bu ilmi elde etmiş olan sâlikin yapması gereken en önemli şey ise, bu ilimle beraber Allah'ın hükmüne boyun eğerek O'na isyandan kaçınmasıdır. Ve bu mevzuda Hz. Musa^(as)'yı misâl almasıdır. Ki bu sayede, "Salih kul şöyle dedi: "İşte bu, seninle benim aramızın ayrılması demektir. Sabredemediğin şeylerin sana içyüzünü anlatacağım" (Kehf, 78) âyet-i kerimesinin muhatabı olmasın. Eğer sâlik, bu ilmi anlatacak ehil birini bulamaz ise, ilmiyle amel eder ve böylece ameliyle yapmış olduğu dirâset sayesinde Allaht^(cc) ona bir vâris nasibeder. Peygamberimiz bu hususta, "Kim bildiği ilmiyle amel ederse, Allah^(cc) ona bir vâris gönderir" buyurmuştur.

Ehlullah katında hakikî âlim olan kimseler, âlim billah (Allahı bilen) kimselerdir. Şayet öğrenilmesi lazım gelen meseleler varsa, bu nevi kimselere sorulmalıdır. Ve sohbet edilecekse bunlarla sohbet edilmelidir. Çünkü bunların sohbetlerinde çok faydalar vardır. Âlim-i billah, ilmini kemâliyle tamamlamış ve ilim erbâbiyle yeteri kadar oturup kalkmış ve istişare ve müzâkere etmiş kimsedir. Âlim-i billahın diğer bir hasleti de âlim-i biemrillah olmasıdır. Âlim-i billah olan kimsenin, Allah'ın emir ve nehiyelerine harfiyyen uyması lazımdır.

Allah erleriyle bir an bile sohbet etmek,

yüz yıl takvadan daha iyidir.

3. DERECE: Hikmet

Resulullah^(sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: "Bir kimse kırk sabah ihlasla amel ederse, onun dili vasıtasıyla kalbinde hikmet çeşmesi açılır." Hikmet mevzunda ulemânın ve meşâyihin sözü çoktur. Meselâ bazıları bu mevzuda şöyle demişlerdir: "Hikmet, amelde ve sözde isabet etmektir." Diğer bazıları ise şöyle demişlerdir: "Hikmet ilmin tahkik edilip, amele dökülmesidir." Bizce en güzel tarif şudur: "Hikmet, birşeyin gerektiği gibi, yerli yerince vaz'edilmesidir." Bu tarif daha şümulü olup, bütün tarifleri ihtiva eder mâhiyettedir. Zîra, birşeyi mevzuna (yerli yerine) vaz' etmek (koymak) ve bunu hükme bağlamak hakâyik-i eşyaya (eşyanın hakikatine) ilmin uyarlanmasını (tatbikini) işaret eder. Bir kimse, hakâyik-i eşyayı bilse ve muktezâsıyla amel etse ve hakkı yerine teslim etse, o kimse hakkiyle hikmet-i camia sahibidir. Hikmet erişen için büyük hayırlara vesiledir. Onun için Allah u Teâlâ âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: "Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verirse ona, çok hayır verilmiş olur. Bundan, ancak akıl sahipleri ibret alır." (Bakara, 269)

Hüküm sahibi olan kimse, herşeyin hakkını veren kimsedir. Ve asla hakka tecâvüz etmez. Birşeyi vakti gelmeden oldum olasıya aceleyle yapmaz. Bu zikrolunan hasletlerin zıddını yapan ise asla hüküm sahibi olamaz.

Hikmet, hüküm sahibinin indinde iki kısma ayrılır: Birincisi mantûk anhâ, ikincisi ise meskût-u anhâ'dır. Mantûk-u anhâ olan hikmete misal, ulûm-i şer'iyye ve mearif-i akliyye'dir. Meskût'u anhâ'ya misal, ulûm-ü ledünnî ve esrâr-ı hakikî'dir. Ve dahi Cenab-ı Hakk'ın bazı kullarına azap kılması ve bazılarının ise arasatta ağlayacak olması, bir kısmının cehenneme girmesi onun hikmetine yorulacak şeylerdir. Bu hususlarda sükût etmek evladır. Allah u Teâlâ bu sırları bazı küberâdan olan seçkin kullarına izhar eylemiştir. Fakat bu sırları ifşa etmeyip, gizli tutmuşlardır. Nitekim Hazret Mesnevî'sinde şöyle buyuruyor:

**İşin sırlarını kime öğretirlerse,
ağzını mühürlerler, dikerler.**

Bu sırlara vâkif olmayan kimsenin de yapması lâzım gelen şey, Allah'ın hükümlerine seksiz şüphesiz teslim olmaktır. Zira Allah^(cc) işlerinde hiçbir zaman abesle hüküm vermez. O herşeyi olması gerektiği şekliyle yapar. Allah kullarına asla zulmetmez. Faraza bir kimse ömür boyu ibâdet ettiği halde Allah u Teâlâ onu ebediyyen cehenneme koyabilir. Veya bunun tam tersi de olabilir. Böyle yapmasından dolayı Allah'a -hâşâ- zalim gözüyle bakılamaz. Zira onun her hükmünün bir hikmeti ve sebebi vardır. O kullarını en çok düşünen ve en çok koruyandır. Salih olan kimse, onun hükmüne teslim olur. Bu mevzuda Hz. Peygamber^(sav) şöyle buyuruyor: "Allah^(cc) kulunun hayrına olan şeyden başkasını ona takdir etmez." Zira, Allah u Teâlâ hakedenin, hakettiği şeyin zıddını musaid etmez. Vaz'ettiği hükümlerde şerri irâde yoktur. O yegâne imtihan edicidir. O herşeyin hayır yönünde tezahürünü ister.

4. DERECE: Basiret

Allah u Teâlâ^(cc) hazretleri şöyle buyuruyor: "Ey Muhammed deki: işte benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar, insanları, Allah'ın yoluna körü körüne değil, bilgiyle davet ederiz. Allah'ı layık olmadığı şeylerden tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim." (Yunus, 108)

Ehl-i tahkîk bu âyetin mânâsına atfen; dünyadaki insanlardan her biri Allah'ın isimlerinden her bir ismin mazharı ve mahkûmu olmuştur. Ve bu ilâhî isimler, her bir kulda tezahür ettiği şekliyle sessiz bir tebliğdir, davettir.

Şimdi basîretin ne demek olduğuna gelelim: Basîret demek, Allah'ın nûrunun vermiş

olduğu kudsî kudretle, insanın kalp gözünün açılması, ve aklın idrak mekanizmasının bu kudsî güç sayesinde üstün derecelere ulaşmasıdır. Bu kudsî kudret, basîret sahibi olan kimseyi şekk'ten şüpheden ve hayretten halâs eyler.

Şeyhü'l-islâm hazretleri bu mevzuda şöyle demiştir: "Basîret, seni hayretten halâs eden (arındıran) bir nurdur. Onun delile, açıklamaya ve isbata ihtiyacı yoktur. Yani basîret kudsî nurla münevver ve mükemmel olan akıldır. O akıl eşyanın hakikatini delilsiz olarak idrâk eder. Hakkı zahir, bâtı zail görür.

Basiret sahibi işlediği fiillerin akibetinden korkusuzdur. Ve o fiillerin neticesinden ona zarar gelmez. Meşâyih-i kiramın gönül gözü dedikleri nûr budur. Dide-i cân ve dil (gönül) ya vehbîdir veya kesbîdir. Bu ilim, marifeti kazanmakla ve insanın kalbinin kötülüklerden temizlenmesiyle kazanılır. Bunu kazanan kimseye ise; sahib-i basiret yani "basiret sahibi" denir."

5-6 DERECE: Feraset

"Mü'minin ferasetinden korkunuz. Zira o, Allah'ın nuruyla bakar." Bu hadîsin mânây-ı mefhumu cihetinden meşâyih-i kiram şöyle buyurmuşlardır: "Mü'min-i kâmil olanların feraseti hakikî mertebesini bulan bir ferasettir. Ve onların feraseti sizin kalbinizdeki sırları bilircesine görücüdür. Sizin akışlarınızdan, kalbinizdekini okurlar. Şayet bunlarla oturup kalkacaksanız, bu oturup kalkmanızda ciddi olunuz. Ve kalbinizi kötülüklerden arındırınız. Onların huzurlarındayken edepsizlik etmeyiniz. Bu minval üzere olursanız, onların meclislerindeki feyz ve bereketten istifade edersiniz."

Şeyh hazretleri Fütûhâtı'nda şöyle buyuruyorlar: "Feraset; saîd olanı (cennetliği), şakî olandan (cehennemlikten) ayırt edebilme kabiliyetine erişmektir. İnsandan sadır olan fiillerin, Allah katında ne derece rızâya şayan olup olmadığını da tefrik edebilme dakikliğidir. Bu feraset sahibi olan kimseler kalblerindeki nurun kuvvetiyle, geçmişte olanı da anlayabilirler. Mesela; bir kimse feraset sahibi olan bir velî zâtın huzuruna gelmeden önce bir kısım yanlış fiillerde bulunmuş ise, o velî zât ilk bakışta onun günah işlediğini fark edebilir". Bu mevzua en güzel misal şudur: Bir gün Hz. Osman'a^(ra) bir adam geldi. O adam Hz Osman'ın huzuruna çıkar çıkmaz, Hz. Osman şöyle buyurdu. "Subhânallah! Sana ne oluyor ki gözünü haramdan saklamıyorsun ve onun bunun muharremâtı olan kızlarına, hanımlarına bakıyorsun?...".Adam bu ikaz üzerine şaşırarak sordu: "Ya Osman, Resûlullahtan sonra vahiy var mıdır?" Hz. Osman cevaben; "Yoktur; ama feraset vardır. Sen Rasûlullah'ın "Mü'minin ferasetinden korkunuz. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar" sözünü işitmedin mi?"buyurdular.

Feraset bir nûr-u ilâhîdir ki, bu nûr sayesinde sâhib-i feraset gaybî idrâk eder. Şeyhu'l-islâm hazretleri bu mevzuda şöyle buyurmaktadır: "Feraset; gaybî hükümleri görmektir. Bu görmek fiili, hiç bir delile ihtiyaç duymadan gerçekleşir. Delilden kasıt; falcıların ve yıldıznâmecilerin gök cisimlerine bakarak elde edecekleri malûmatlardır. Hatta ferasette tecrübenin bile yardımına ihtiyaç duyulmaz. Feraset, direkt müşahededir."

Velilerin kerameti de bir nevi ferasettir. Ve bu nevi haller, Allah'ın ilhamıyla gerçekleşir, ilham; lügatte; birşeyi veya bir mânâyı kalbe üflemdir. Üflemden kasıt, kalbe yerleştirmek ve insanı beyin ve kalb olarak verilen ilhamlardan haberdar etmektir. Diğer bir tabirle ilham; ilâhî feyzle kalbe ve ruha koymaktır. Bazen vahiy kelimesi ilham mânâsına kullanılmıştır. Çünkü bu iki mefhum arasında mânâ yakınlığı ve şekil benzerliği (fiiliyet bakımından) vardır. Zira vahiy, lügatte işaret-i hafiye denir, ilham ise bu işaretlerin kalbe nakşedilmesidir. Allah u Teala bir çok ayet-i kerimesinde şöyle buyurmuşlardır: "Hatırla! Hani avâlilere: "Bana ve Peygamberime iman edin diye vahyetmişim. Onlar da; "iman ettik şahid ol ki; biz Müslümanız demişlerdi." Diğer bir ayeti kerime; "Biz Musa'nın annesine şöyle vahyetmiştik; çocuğunu emzir..." Başka bir ayette de şöyle buyruluyor. "Rabbin karıncaya vahyetti." Bu son ayetteki vahiy, ilham mânâsındadır. Yoksa Peygamberlere yapılan vahiy değildir. İşte bu mânâyı binâen; evliyaya da ilham edilebileceği hükmü çıkartılabilir. Yalnız bundan; ilhamın yalnızca velîlere has olduğu mânâsı çıkarılmamalıdır. Nitekim diğer bir

ayet-i kerîmede; "bir meselenin halini Süleyman'a ilham ettik. (Enbiya,79) buyrulmaktadır. Şeyhü'l-islâm hazretleri bu ayetteki Arapça "feh" kelimesinin ilhama işaret ettiğini söyledi. Mesela; Molla Cami bu mahalle münasip derki; (Allah'ın kuluna feyzinden ilham ettiği şey iki kısımdır. Birincisi, melekler vasıtasıyla olan ilhamdır. Bunun en güzel misâli Rasulullah'tır. Cebrâilin^(as) getirmiş olduğu ilâhî vahyi, bir değişikliğe uğratmadan alır. İkincisi ise; Allah'ın bizzat vasıtasız olarak, bütün kullarına feyzinin o ezeli ve ebedî olan mânâsında ilham etmesidir. Bu nevi, enbiyâya mahsus değildir. Evliya ve sâlih kulların üzerinde şâmindir. "

Mevlânâ hazretleri bu mânâyâ muvafık olarak şöyle buyurdular.

Bu ne yıldız bilgisidir, ne remil ne de rüya.

Allah doğrusunu daha iyi bilir ya; Allah vahyidir.

İşte bu vasıtasız olan feyze işaretler. Aracı ile gelen feyze, vahy-i celî ve vahy-i metlû da denir. Vasıtasız olan feyze ise vahy-i dîl (gönül vahyi) veya vahy-i gayr-i metlû denir. Nitekim Hazret Mesnevî'sinde şöyle buyuruyorlar:

Sûfiler bunu halktan gizlemek için

Gönül vahyi demişlerdir

Sen istersen onu gönül vahyi farzet

Gönül zaten onun nazargâhıdır

Gönül ona agâh olunca nasıl hata eder?

Tutalım ki bu peygambere gelen vahiy

Allah sırlarının hazinesi değil;

balansının gönlüne gelen vahiyden de aşağı değil ya!

"Allah bal arısına vahyetti" âyeti gelince

onun vahiy evi tatlılarla doldu.

O yüce ve ulu Allah'ın vahiy nuruyla

âlemi mum ve balla doldurdu.

Bir gönül şüpheden arındığı müddetçe ilâhî ilhamlara mesken olur. İlâhî ilhama mesken olan bir kalb "istefi kalbek" emri mucibince elbette ki hassas bir müfti olma hususiyetine kavuşacaktır. İşte bu mertebeye, nefis terbiye edildikten sonra ulaşır.

İlhamın dışında insana vâsıl olması ihtimâl dâhilinde olan dört hâtıra vardır. Birincisi, meleğin ilham ettiği (ulaştırdığı) ilhamlar, ikincisi ise, şeytanın ulaştırdığı ilhamlardır.

Rasûlullah efendimiz bir hâdis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır. "Benî Âdeme hem şeytan tarafından, hem de melaike tarafından yapılan lems'ler(nüzüller) vardır. Şeytani olan nüzuller daima şerri emreder. Hak tarafından olan melekî nüzuller ise, daima iyiliği ve güzelliği teşvîk eder." Nitekim Hazret bu mahalle münasip şöyle buyurmuştur:

Melekler de şeytanın inadına gönlüne feryatlar salar.

Bu suretle hayra olan ihtiyarını harekete getirmek ister.

Çünkü bu göstermeden önce sende şu iki huy da uykudadır:

Şu halde ihtiyar damarlarını harekete getirmek için melek de sana yapılacak şeyleri gösterir, şeytan da.

Şeytanla melek ; gayb perdesi kalktı mı seni hayra, şerre sevkedenlerin yüzlerini görürsün.

Kim ki kalbinde ilkâ-i melekîyi bulur, bilsin ki bu ilham Allah'tandır. Bu, kimsenin, Allah'a hamdetmesi lâzımdır. Şayet bir kimse de ilhamın nüzulünü şeytandan bulursa o kimse de Allah'a hamdeylesin.

Başta kısımlara ayırdığımız hâtıranın üçüncüsü de; hâtıra-i nefsidir. Bu hatıra, nefsin hoşlandığı şeyleri tahayül etmesidir.

Dördüncüsü ise, havâtır-ı melbûstur. En tehlikelisi de budur. Bu nevi hâtırada şeytan sûret-i Hakk'tan gözüküp bu maskenin arkasında insana kötü şeyler zerkederek kafayı ve beyni teşvîş etmeye, çalışır. Bu mânâyâ münasip olarak Hazret mesnevisinde şöyle buyurdular.

**Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile,
bu dilekte hile ve düzen vardır.**

Birinci cildin başlangıcına yakın bir yerde, ashabın bu meseleyi, Rasûlüllah efendimiz'le (sav) istişare ettiği rivayet edildi.

**Bunun için gizli hileyi anlamak müşkül olduğundan bazı ashab,
Peygamber'den azgın ve hilekâr nefsin hilesini sorarlar.**

**"Nefis, ibadetlere ve candan gelen ihlâsa gizli garezlerden ne karıştırır?"
derlerdi.**

Peygamberden ibadetin faziletini ve savabını arayıp sormazlar

"Apaçık ayıp hangisidir?" diye kötü huyları sorarlardır.

**Gülü kerevizden fark edercesine kıldan kıla,
zerreden zerreye nefis hilesini tanır, bilirlerdi.**

Salike lazım olan bu havâtırı birbirinden ayırt edebilme mertebesine gelmesidir. Zira sohbet ve ibadetin sıhhati buna bağlıdır.

Rasûlullah efendimiz(sav) bir hadîs-i şerîfnde şöyle buyurdu: "İlim talep etmek, her müslüman kadın ve erkeğin üzerine farzdır."

Bu hadisin mânâsına binâen Beyazîd hazretleri şöyle buyurdu: "Buradaki ilimden kasıt, diğer bir yönüyle havâtır ilmini bilmektir. Ve bunu bilmek farzdır. Zira her fiilin özü bunu bilmeye bağlıdır. Şeytanın teşviş ettiği bir ibadet, sahih bir ibadet değildir."

7. DERECE: Sekîne-i kalp (Kalp sükûneti)

Allah herşeyin en iyisini bilir. Allah u Teâlâ bir âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuştur: "imanına iman katmak için mü'minlerin kalplerine huzur ve sükûnet indiren O'dur. Gökların ve yerin askerleri Allah'ındır. Allah Hakîmdir. Alîmdir."

Sükûnet sâliklerin kalplerinde bir nurdur. Sâlik bu sükûnet ve nûr sayesinde, korku ve endişelerini yener. Üzüntüsünde ve sıkıntısında ise o huzurla tesellî bulur ve o nûr, bâtına da (tazyik mahiyetinde) zahire de akseden bir kuvvettir. Bu kuvvet ashâb-ı resûl'ün üzerinde çok bariz olarak görünürdü. Kendilerinden o kadar emindiler, vakarlarından, yürürken sanki başlarının üzerinde birkaç kişi oturuyormuşçasına dik ve sarsılmaz bir yapıya sahiptiler. Hz Mevlânâ bu mevzua münasip şöyle buyurmaktadır.

Nitekim Peygamber'in dostu da demiştir ki:

**Peygamber bize birşeyden haber verdi, birşey söyledi mi
o seçilmiş Peygamber bu incileri saçtığı sırada bizden
yüzlerce huzur, yüzlerce vakar isterdi.**

Hani başında bir kuş olur da uçmasın diye canın titrer.

Yerinden bile kıvıldamaz, o güzel kuş havalanmasın dersin.

Nefes almaz, öksürüğün bile gelse kendini sıkır,

o devlet kuşu uçar diye korkundan öksürmezsin bile.

Allah'ın aşkından sarhoş hale gelmiş kemâl ehlinin sükûneti, Allah'ın takdirine herşeyi ile teslim olup boyun eğmektir. Ve kemâl-i edeble çizgiyi aşan sözlerinden ve davranışlarından kaçınmaktır.

Şath demek; çizgiyi aşmak demektir. Diğer bir mânâyla; söylenen sözde hem zahiren ve hem de bâtinen kin ve adavetin ve cahilliğin hâkim olmasıdır. Mantığın tamamen faaliyet dışı olduğu fütursuz ve yönü belli olmayan konuşma şeklidir. Bu tarz konuşma ve fiiller,

şeriate mugayir olur. Meselâ "Cennete giren, Allah'la birdir" veya " Fakir olan kimsenin Allah'a ihtiyacı yoktur" Sözleri gibi... Bu sözlerin çoğu sekrin dört halinden ileri gelir velevki bu sözler, vahdetin tecellisinin sarhoşluğuyla sarfedilmiş olsa ve bu sözleri sarfeden zât, mühim bir mâkâma sahip olsa bile, söylediği sözler asla kabul edilemez. Nitekim Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor.

"Şath demek bir sâlikin, Allah'ın kendisine vermiş olduğu mertebeyi yine Allah'ın izni olmaksızın açığa vurmak ve onunla öğünürcesine sözler sarfetmektir. Şayet bu sarfedilen sözler Allah'ın emriyle oluyorsa, o zaman bu şatlı olmaz." Mesela; Rasûlullah^(sav) efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır. "Ben, benî Âdem'in Efendisiyim." Şeyh hazretleri, bu hadisteki ifadenin övünmek için olmadığını, bizzat Rasûlullah'ın Allah katındaki asıl değerini yine onun izniyle ümmetine bildirdiğini söylemiştir. Şeyh hazretleri sözüne şöyle devam etmiş ve; "Şath muhakkikten sâdır olmaz. Onun için muhakkik-i kâmil için Rabbinden başka şuhûd yoktur. Rabbine karşı iftihar etmek şöyle dursun, onun için aslolan kulluktur" demiştir. Büyük ulemânın ve meşâyihden çoğunun görüşleri bu meyandadır. Kâmil olan, Şathtan kaçıp Allah'a sığınarak sükûneti bulur. Allah her şeyin en iyisini bilir.

8. DERECE: Nefs-i mutmainne

Allah u Teâlâ^(cc) bir âyet-i kerîmesinde şöyle buyuruyor: "Huzur (mutmainne) içerisinde olan nefis, sen Rabbinden razı, Rabbin de senden razı olarak O'na dön." (Fecr 27-28)

Nefs-i mutmainne (itmi'nân bulmuş nefis) ancak zikrullah ile olur. Nitekim Allah u Teala^(cc) diğer bir âyette "Nefisler (kalpler) Allah'ı zikretmekle mutmain olur" buyurmuştur. Eğer itmi'nândan kasıt emniyet ve huzur ise, o zaman "Ey korku ve endişeden emin olan nefis..." demek olur. Nitekim Übeyye Bin Kâb'ın "Ey emniyet sahibi nefis..." şeklindeki kıraati bunu te'yid eder mahiyettedir. Yani kalbin korku ve huzurdan emin olmasıdır, işte zikrullah ile meşgul olan kimseye, Allah^(cc) çeşitli kayıplarından ötürü gelecek üzüntüyü, ona vaadettiği uhrevî güzelliklerle izâle eder. Ve fevt olan güzel amellerinden dolayı hüzn gelse, fazl-ı Rabbânî onu kuşatır. Böylece ona bir yakîn hâsıl olur ki, ona şekk ve şüphe asla ızdırıp veremez. Bütün şüphe ve tereddütlerinden emin olur. Ondandır ki bütün mümkinât her halde, vâcib-i bizzâta muhtaçtır. Bu müşahede hâsıl olduktan sonra bütün mâsiva ondan izâle olur. Ve bu mertebeye karar kılar ve dünyanın dağdağasından itmi'nân bulur, itminan makamı, sükûnet makamının bir üstüdür. Nitekim Şeyhu'l-islâm hazretleri, **Menazilu's-Sairîn'de** şöyle buyurmuştur: " Mutmain olmak, emin olmanın verdiği bir rahatlıktır".

9. DERECE: Himmet

Peygamberimiz^(sav) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "Kişinin himmeti, kıymet verdiği şeye göredir". Yani, kişinin himmeti mideye ise, kıymet verdiği şey mideden çıkan kazurattan başka birşey değildir. Eğer dünyaya himmet ederse, dünyaya kıymet vermiş olur. Yok şayet himmeti Mevlâ'ya ise onun himmeti de, Mevla'nın kıymetine ki yasen olur. Sülûkta insanın şekline ve şemâline itibar edilmez. İtibar edilen tek şey, kişinin himmetinin ve kıymetinin ne yönde olduğudur. Kişinin himmeti hangi şeye ise; o kimseye o şeye nisbeten kıymet verilir.

Bir âşık hayra, şerre bulanabilir.

Sen onun hayrına, şerrine bakma.

Himmetine bak.

Doğan, isterse beyaz ve eşsiz olsun, fare avladıktan sonra bayağıdır.

Fakat baykuşun meyli padişaha olsa, doğan sayılır; külahına bakma.

Nekr-i himmet; lügatte kast demektir. Istılâhda ise; kalbin bütün kuvvetiyle Hakk'a yönelmesi mânâsına gelir. Himmet; sâlik için Hakk'a ulaşacağı yegâne destektir.

Sâlikin hakikî mânâda himmet sahibi olabilmesi için fenâfillâha ermesi lazımdır. Hakikat namına ermiş olduğu her dereceyi aşıp tâ matlub-u maksûduna ermesi gerekir.

Kuş, yuvasına kanatla uçar.

Ey insanlar! İnsanın kanadı, himmettir.

Şeyhu'l-islâm hazretleri bu mahalle münâsib şöyle buyurmuştur: "Rasûlullah^(sav) Allah u Teâlâ'ya yöneldiklerinde ,bütün himmetini bir noktada toplayarak öylece yöneldi. Ve masivâdan gözünü çekerek ona asla iltifat etmedi. Nitekim Allah u Teâlâ Peygamberimizin bu şerefli tavrına binaen şöyle buyurdu: "Muhammedin gözü oradan ne kaydı, ne de onu aştı." (Necm,17) Yani Rasûlullah dünyayı ve mâsivâyı terk ederek, tıpkı bir ok gibi dosdoğru olarak Hakk'a yöneldi.

Nitekim bu hususa münâsib Allah^(cc) şöyle buyuruyor: "O'ndan başka herşey yok olacaktır." (Kasas,88) Yani Allah'tan başka herşey geçicidir. Ebedî olan Allah'tır.

Sâlike lazım olan dünyayı, mâsivâyı ve hatta dünya ve ahirete ait ne kadar mümkinât varsa Hakk'a yönelerek hepsini terketmelidir. Çünkü her şey Allah'a nisbetle fânîdir. Hasis ve geçici olan şeyler elbette alçaklıktır.

Kuşeyrî hazretleri bu mevzuda şöyle buyurdu: "imanı sahih ve kâmil olan bir kimse, yönünü döndürüp te dünyaya ve ondaki şeylere bakmaz. Zira hasis olan şeylere himmet, ma'rifet yokluğundandır." Onun için Hz. Peygamber^(sav) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: "Hâlis olan himmet imandandır." Yani, imandan murad kamil imandır. Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurdular: "Allah^(cc) âhireti bırakıp, dünya işlerine rağbet edenleri sevmez."

Şeyhu'l islâm hazretleri şöyle buyuruyor: "Himmet-i âlî, kalbi fâni olan şeylere yönelmekten korur. Ve sahibini bakî olan ulvi şeylere yöneltir. Baki olan ise Hakk'tır. O'ndan başkası geçicidir. Bâkî olanı istemek ise, insanı sonsuz bir iç huzura kavuşturur. O'nun eksiklerinden ve lüzumsuz şeylerden korur, muhafaza eder. Ve bu sayede o kimse kurb-u ilahîyeye ererek mukarrebînden olur.

10. DERECE: Kurbeti hak

Allah^(cc), bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Şüphesiz insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne fısıldadığını da biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız."(Kâf,16) bu âyeti kerîmede Allah u Teâlâ ^(cc) kuluna ne kadar yakın olduğunu işaret etmektedir. Diğer bir âyet-i kerime "Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve O'nun huzurunda toplanacaksınız." (Enfal,24) Yani O, hikmet ve dalâlet mevzuunda yegâne hüküm sahibidir. Kişinin kalbini ister hidâyete çevirir isterse dalâlete kalbeder.

Bu mânâların hepsinde, Allah'ın kuluna ne kadar yakın olduğunu ortaya koyar. O'nun yakınlığının mâhiyeti başka hiçbir yakınlığa benzemez, insan yakın olmayı hayalinde ne türlü canlandırıp şekil verirse versin, asla Allah'ın yakın olma hâlini tasavvur edemez. O hem şekil, hem de mâhiyet itibariyle bütün şekillerden farklı ve münezzehtir. Mesafe yakınlığı itibariyle Allah'ın yakınlığı, bütün yakınlıklardan daha bir yakındır.

Netice olarak insan bedeni kabiliyetlerinin elverdiği oranda düşünmeye ve tahayyül etmeye mahkum olduğu için, hiçbir zaman belli bir çerçeveyi aşıp, hayalde sonsuzu yakalayamayacaktır. Allah ise sonsuzdur. Ezelî ve ebedîdir.

Ey kardeşim şunu iyi bil ki Allah^(cc), bütün insanlara aynı oranda yakındır. Her insan, Allah'ın kendisine yakın olduğunu bilmekle Allah'a yakın olmuş sayılmaz. Allah'a yakın

olanların da kendine has mertebeleri vardır. Bu yakınlıklardan birisi, kurb'ü âimme'dir. Yani avamın yakınlığıdır, ikincisi ise ariflerin kurbudur. Bu hususta Mevlânâ hazretleri şöyle buyuruyor:

**Allah yakınlığına eriştin de sanat,
sanatkârdan ayrı olmaz sanıyorsun ha!**

Şunu olsun görmez misin?

**Allah velîlerinin eriştikleri
yakınlıkta yüzlerce keramet,
yüzlerce iş güç var. ;**

**Mesela demir Davud'un elinde mum oluyor.
Halbuki senin elinde mum demir kesiliyor!
Yaratma ve rızık verme yakınlığında herkes müsavidir.
Bu sıfatlar herkeste var.**

Allah aşkının vahyi yakınlığına sahip olurlar.

Babacığım, yakınlık da çeşit çeşittir.

Güneş dağa da vurur, altına da.

**Fakat güneşin altına bir yakınlığı var ki
öğüdün bundan haberi bile yok.**

Kuru dal da güneşe yakındır, yaş dal da.

Güneş ikisinden de gizlenir mi hiç?

Fakat yaş, taze dalın yakınlığı nerde?

**O daldan olgun meyveler devşirmede,
olgun meyveler yemedesin.**

**Fakat bir de bak, kuru dal, güneşe yakınlığından
kuruluktan başka ne bulabilir?**

Ariflerin kurbu (Allah'a olan yakınlığı) iki nev'ide hâsıl olur. Birincisi nafîle ibadetlerle, ikincisi farz ibadetlerle. Kul nafîle ibadet sayesinde öyle mertebeye gelir ki artık o mertebede, Hakk'la yürür, Hakk'la konuşur, Hakk'la görür, Hakk'la işitir. Nitekim bir hadis-i kudside Allah^(cc) şöyle buyuruyor: "Bana daima nafîle ibadetle yaklaşan kulumu, ben severim. Hatta öyle severim ki; onun işiten kulağı olurum benimle işitir. O'nun gören gözü olurum, benimle görür. O'nun eli olurum benim kudretimle tutar. O'nun yürüyen ayağı olurum, benim irâdemle yürür."

Meşâyih-i kiram, bu mertebeye nafîle kurbiyeti derler. Çünkü bu derecelere nafîle ibâdetle erişilir. Diğer bir yakınlık çeşidi başta da izah ettiğimiz gibi, farzlarla sağlanan bir kurbiyettir. Bu kurbiyet, nafîle ibadetle elde edilen kurbiyetten daha evlâdır. Rasûlullah'ın [sav] Allah u Teâlâ'dan haber vermesine göre, Allah^(cc) şöyle buyurdular: "Bana, üzerlerine farz kıldığım ibadeti ifâ edenlerin ifâ etmeleri kadar sevimli birşey yoktur."

Nafîle ibadetlerin sağlamış olduğu kurbiyette Hak, kulun âleti mesabesindedir. Az önce yaptığımız izahlarda yer alan "...onun gözü olurum, benimle görür vs...." ifadesinde olduğu gibi farz ibadetlerde katedilen kurbiyet mertebesinde ise kul, Hakk'ın âleti durumundadır. Böylece Allah u Teâlâ'nın nice kudreti ve hikmeti o kulunda açığa çıkar, zahir olur. Şu an zikredeceğimiz âyet-i kerime buna işaret etmektedir. Allah u Teâlâ şöyle buyuruyor: "...Ey Muhammed! Kafirlerle attığın zaman, aslında sen atmadın. Fakat Allah attı..."(Enfal, 17) Ayetten anlaşılacağı üzere, atmak fiilinde Hz. Peygamber, Rabbine âlet mesabesindedir. Ve Allah'ın kuvvet ve kudreti onun şahsında tecellî etmiştir.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

1. DERECE: Muhabbet

Hâl: Lügatte; bir önceki durumundan değişerek, bir sonraki hale geçmeye denir. Nitekim; "Ne halde?" diye sorulan sorular dilimizde, en çok kullandığımız suallerdendir. Mesela; birşeyin rengini değiştirmesi de bu tarife girer. Fakat hâl kelimesini Meşâyih-i kiram, ıstılâhî manâsıyla şöyle tarif etmişlerdir: "Hâl, Allah'ın kendi inayetinden kuluna başılayacağı ihsanıdır. Kesb'le (çalışmayla) elde edilemez." Hazret de Fütûhât'ında aynı şekilde tarifte bulunmuştur ve bu hâl daimidir. Aşk, şevk, muhabbet, zevk, recâ, üzüntü, keder v.s. gibi duygular insan nefsinin sıfatlarındandır. Ve bu duygular açığa çıksalar bile bir müddet sonra tekrar geçer. Yani bir nevi gelip geçicidirler. Oysa ki Allah'ın bahsetmiş olduğu hâl devamlıdır ve o hâl, o kimseye mekan olur.

Hâl, güzel bir gelinin cilvesidir.

Makam ise o gelinle halvet olup vuslatına erişmektir.

Gelinin cilvesini padişah da görür, başkaları da.

Fakat onunla vuslat ancak aziz padişaha mahsustur.

Gelin, havassa da cilve eder, avama da.

Ama onunla halvete giren ancak padişaktır.

Sûfiler içinde hâl ehli çoktur.

Fakat aralarında makam sahibi nadirdir.

Muhabbet bazı kimselere hâl, bazılarına ise mekandır. Müttekellimînin ve muhakkikînin, muhabbet meselesinde söyledikleri bir hayli söz vardır. Ancak müttekellimînin bazı sözleri çok güzeldir. Onlardan bir tanesi de şudur: "Muhabbet; kalbin, birşeyde kamili idrak eylemesinden ötürü, o şeye meyletmesidir". Şayet bir kul, hakikî surette kemâle ermenin, Allah'ın rızasına uygun davranmakla mümkün olacağını ve kendisinde ve başkasında gördüğü kemâlin Allah'tan kaynaklanacağını bilirse, o kulun muhabbeti Allah içindir. Bu kul böyle düşünmekle aynı zamanda Allah'ın rızasında ve mücâhedesinde olmuş olur. Ve Allah'a karşı lazım olan itaatini yerine getirir. Bu mânâdan olmak üzere muhabbeti itaat olarak da tefsir edenler olmuştur. Ancak ariflerden bazıları şöyle demişlerdir: "Cenab-ı Hak(cc) mahbûb fî zâtihî'dir." Yani kendi zatında mahbûbdur. Hakikatte, mahbûb-u hakikî de budur. Zira gerçek manâsıyla cemâl, kemâl, hüsn ve letafet onundur ve ondan kaynaklanır. Eşyada olan güzellik ve mükemmellik kaynağını Allah'tan alır. Bir arifin müşahedeye erişmekteki gönül saflığı, hiç şüphesiz Allah'tan kaynaklanır. Bu saflık ise muhabbetin tezahürüdür. Allah'a olan muhabbet ise insanı müstesna bir vecd haline kavuşturur. Bu vecd ise şâir vecdlerden farklı olup, keşfe ve beyâna ihtiyacı yoktur. Zira onu tadan bilir.

Şeyh hazretleri, **Fütûhât'ında** şöyle buyurmuştu: "Muhabbet insan'ın Allah'a nisbet ettiği sevgidir. O ilimle idrâk edilemez. O ancak tatmakla ve zevk almakla anlaşılabilir." İşte hakiki muhabbet budur. **Gâyetu'l-Emânî** adlı eserinde Molla Gürânî şöyle der: "Muhabbet, bütün mevcudatta sâirdir.... Ve bütün mümkinât, icâd, onun üzerinedir. Muhabbet, Allah'ın zuhurundan ve müşahedesinden doğan, en önemli mefhumdur." Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "Gökteki melekler, Allah'tan kendileri için istediklerini onlar için de isterler." Yani Allah'ı sevenler için isterler manasınadır.

Eğer sevgin şâir değilse, âlem ve âdemin aramaktan başı dönmesi nedir?

Sana olan şevkinden dolayı bütün felekler ve yıldızların başı döndü.

Seni aramaktan su her köşede akmakta.

Zahid ve âbid seni Kabe'de ararsa,

puhâne ve kiliseden maksat nedir? Söyle.

Şeyh hazretleri **Fütûhât'ında** bazı mânâyâ muvafık olarak şu beyitleri serdetti:

Cümle âlem muhabbetten sâdır oldu

En makbul muhabbet bu muhabbettir

Ancak şu kadar var ki, bu muhabbete mazhar olmak herkesin kabiliyeti nisbetindedir. Ve herkes kapasitesi nisbetinde âşık olur. Ancak bazı kemâl sahibi olan kimseler vardır ki, gönüllerinde husule gelen aşk sayesinde ve bir mürşîdin irşadı sayesinde hakiki aşka erişebilir. Hatta bu Allah'ın yarattığı varlıklardaki yaratılış sırrını tefekkür etmekle de elde edilebilir.

Nikabla sevgilinin yüzünü farkedemeyen, güneşe tapar. Ondan el çek.

Bundan böyle denizi çörçöpün örtmemesi için senden bir göz isteyelim.

Âşık'a lazım olan, göze hor gözüксе bile, süslü ve tezyînâtlı olan geçici şeylerden kendini korumasıdır. Ve onlara meyi ve muhabbet etmemesidir. İbn-i Fariz hazretleri bu mânâyâ muvafık şöyle buyurdular:

Meyletme hayâl gibi cemâl-i surete

O zinet ki bir gölgedir hayâl gibi çekip gider

Bütün mesele mutlak cemâlden ayrılmamak, mukayyed (geçici) güzelliğe meyletmemektir. Onun için Suhreverdî hazretleri mukayyed cemâlden men ederek şöyle buyuruyor: "Bir kimse Allah'a muhabbet duyduğunu iddia ederek, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmaya devam ederse, o kezzâbdır (yalancıdır). Allah u Teâlâ harama meyletmeme hususunda şöyle buyurmuştur: "Ey Muhammed! Mü'min kadınlara söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını ve namuslarını korusunlar, görünmesi zaruri olanlar hâriç zînetlerini göstermesinler..." (Nur, 31)

"Ey Muhammedi.. Mü'min erkeklere söyle, gözlerini zinadan sakınsınlar, ırzlarını ve namuslarını korusunlar." (Nur, 30)

Muhabbet iki kısımdır. Birinci kısmı, bir kimsenin, nefsi neyi isterse ve neden haz alırsa Hakk'ı onun için sevmesidir. İkinci kısmı ise, bütün hazzedilen vesileleri bir kenara bırakıp, arada hiçbir illet ve sebep olmaksızın sevmek ve Hakk'a âşık olmaktır. Evliyanın yolunda makbul olan da budur.

Şu halde Allah'tan birşey umarak,

Allah'tan korkarak sevenler,

taklit defterinden ders çalışmaktadırlar.

Nerede Hakk'ı ancak Hak için seven,

garezlerden, maksatlardan sıyrılmış âşık?

Fakat ister öyle sevsin, ister böyle,

mademki Allah'ı diliyor, onu Hakk'a çeken yine Hak'tır.

Daima Allah'ın hayrına nail olayım diye

Allah'ı seven de, Allah'tan başkasına gönül vermekten

korkup ancak onu seven de,

her ikisinin bu sevgisi, bu arayıp taraması da o âlemdendir.

Bu gönül kaptırma, o dilberden,

o güzelin güzelliğinden ileri gelmektedir.

2. DERECE Aşk

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyurdu: "Aşk, sevginin, sevilen üzere hasredilmesi ve bu sevgiyi hasredenin bütün varlığında ve benliğinde sevginin hâkim unsur haline gelmesi demektir. "Kur'an-ı Kerim'de bu mânâyâ uygun olmak kabîlinden, hubb'a (aşka) yer verilmiştir. Nitekim bir âyet-i kerimede: "İnsanlardan bazıları, Allah'tan başka varlıkları O'na eşler koşarlar. Onları, Allah'ı sevdikleri gibi severler. Mü'minler ise, en çok Allah'ı severler..." (Bakara, 165) Kemâl-i aşk, âşıkını, bakî olan maşukta fânî eden aşktır. Öyleki âşık, aşkının ateşinden mahfolur ve maşukunda bekaya erer.

Aşk o yalımdır ki parladı mı sevgiliden başka ne varsa yakar.

Ey kardeşim! Allah'a ulaşmak için nice yollar vardır. Ancak bu yolların en kestirme olanı aşk yoludur. Ebü'l-Cenâb Necmüddin hazretleri şöyle buyurdular: "Bütün yolların usûlü üçtür: Birincisi, tarîk-i ahyâr, ikincisi, tarîk-i eb-râr; üçüncüsü ise, tarîk-i settâr'dır. Tarîk-i ahyârın usûlleri, namaz, oruç, hacc, zekât, cihâd gibi ibâdetleri yerine getirmektir. Bu Allah'a ulaşmanın uzun yolunda katedilen en küçük mesafelerden birincisidir. Ve bu yolda Allah'a ulaşanlar çok azdır. Tarîk-i ebrâr'a gelince bu usûlün îcâpları, bâtının (iç dünyanın) tasfiyesi ve övülmüş ahlakın kazanılmasıdır. Bu yolla da Hakk'a ulaşan binde birdir. Nitekim İbrahim Havvas'a ibn Mensur şöyle sordu: "Ey İbrahim! Nefsini, hangi makamda riyaziyede terbiye ettin ve fenâfillaha erdin?" İbrahim Havvas şöyle cevap verdi: "Tam otuz yıldır nefsimi tevekkül makamında riyazete verdim." İbn Mansûr bunun üzerine şöyle mukabelede bulundu: "Ömrünü, bâtınını imar etmek için feda ettin. Peki buna rağmen fenâfillahın hangi mertebesindesin?" Tarîk-i Settâr ise, Allah'a duyulan şiddetli aşk sayesinde mâsivâdan arınmak ve gönül aynasında yârin yüzünü (Allah'ı) müşahede etmektir.

Ey bizim sevdası güzel aşkımız!

Şâd ol! Ey bütün hastalıklarımızın hekimi!

Ey bizim kibir ve azametimizin ilâci!

Ey bizim Eflatunumuz!

Ey bizim Calinosumuz!

Âşkın bidayeti zühd, nihayeti ibadettir. Onlar havf ve recâ sahibidirler. Ve bunlar, cezbe-yi Hûda'yla seyreyleyip giderler. Bu mahalle münasip beyitlerde şöyle buyurulmuştur:

O halayık cân sevgisiyle koşmuştu;

bu korkusundan koşuyordu.

Aşk nerde, korku nerde?

Aralarında ne kadar fark var?

Arif her an padişahın tahtına kadar ulaşır.

Zâhidse yürür, yürür;

bir ayda tam bir günlük yol alır.

Aşkın beşyüz kanadı vardır.

Her kanadı arştan yeraltına kadar

bütün kainatı kapsar.

Korkak zâhid ayağıyla yürümeye çabalar.

Âşıklarsa şimşekten de hızlı uçarlar, yelden de.

Aşkın sıfatını anlatmaya koyulursam

yüz kıyamet kopar da yine noksan kalır.

Akıl, cezbe-yi Hûda'nın kanat çırptığı engin semâlarda pervâz edemez. O semânın tek hâkimi cezbe-i aşk-ı Hûda'dır.

Ne bâtil tasavvur, ne imkânsız hayal!

Aşk, insan fehminden yükseklerdedir

**Ne kavuşmaya benzer ne ayrılığa
Hayalden her ne suret çıkarsa
Aşk enginliğiyle gölgelendirir.**

3. DERECE: şevk

şevk ve iştiyak, lügatte nefsin birşeyi aşırı derecede istemesi ve onu arzu etmesidir. Istılahta ise, "kalbin gayeye doğru esmesidir." Estiği yön ise, gâibdeki sevgilidir.

Fahredden Râzi tefsirinde: "Mü'minler ise, en çok Allah'ı severler..." âyet-i kerimesini tefsir ederek şöyle buyurdu: "Birşeye iştiyak duyulması için, o şeyin tamamıyla olmasa bile, bazı yönleriyle idrâk ve müşahede edilmesi lazımdır. Zira insan müdrık olmadığı ve varlığını tesbit edemediği birşeye nasıl şevk duysun ki?" Çünkü bir kimsenin diğer bir kimseye iştiyak duyması için, onun sesini işitmesi ve şeklini görmesi îcabeder. Ki bu sayede iştiyak tasavvur olunabilsin. İşin diğer bir veçhesi de, birşeye bütününü müdrık olunuyorsa, onda iştiyak duyulmaz. Çünkü şevkin en önemli hazırlayıcısı olan sır ortadan kalkmış demektir. Maşuka şevk iki türlü gelir: Birincisi, bir kimseyi gördükten sonra, onun kaybolmasıyla beraber zihindeki ona ait hayâlin tutuşturup depreştirerek geliştirdiği bir şevk. ikincisi ise, bir kimsenin sadece yüzünü görüp, o yüzündeki güzelliğine binaen başka güzelliğlerini görmeden oluşan ve gelişen iştiyâktir.

Bu iki iştiyak tarzı da, Allah'a şevk duymada tasavvur edilebilmesi mümkün olan tarzlardır. Zira birincisini ele alacak olursak, biz insanlar dünyaya gelmeden önce elest bezminde Rabbimizle buluşmuş ve onun Rabbliğini ve hükümranlığını kabul etmiştik. Bu mülakat esnasında ruhlarımız O'nun cemâlini müşahede etmişti. Ancak ruhlarımız bilahere dünyada beşeriyet hicabıyla giydirildiği için, Allah'ı göremez olduk. Bu mahzunlukla beraber, O'nun hayalimizde kalan güzelliğleri, bizi kendisine âşık etti. İşte bu yolla Allah'a iştiyak duyanların izahı budur.

Ebrar'ın, Hakk'a kavuşmaya olan iştiyakları, müşahede ve rü'yet iştiyakıdır. Allah'ın bunlara olan iştiyakı ise, kendisini görsünler ve bundan lezzet alsınlar içindir.

İkinci kısım maşuklara gelince, bunlar da gönül aynalarında Hakk'ın tezahürünü görürler ve bu müşahedenen ötürü ona âşık olurlar. Gerçi Rabb'in tecellisi çok çeşitlidir. Ve ona nihayet yoktur.

Kemâliyle rü'yet ve vuslat insanın sahip olduğu hâl-i hâzırdaki bedeniyle mümkün değildir. Bunlar yani maşuklar, ancak Rabbin kendilerine tecelli ettiği kadarıyla ona iştiyaka memurdurlar.

Azizler şöyle demişlerdir: "şevk, gâib olanadır. Sevgili ne zaman kaybolursa âşığı ona iştiyak duymaya başlar." Bu söz bir yönüyle doğru değildir. Zira mahbûb-u hakikî, vahdaniyyeti cihetinden ve kemal-i kurbu hissiyatından dolayı âşıktan gaib olmaz. Ve onun zuhurunun namütenahi olması hasebiyle âşık onun zuhuruna müştak olur.

Meşayihden çoğu şu sözü sarfetmişlerdir:

"Müşahedenin şevki, gaybın şevkinden daha şiddetlidir. Zira gaybe şevk duymak, Allah'la buluşmayı arzulamaktır. Oysa müşahede bu likayı bir derecede gerçeşitirmek demektir."

Bu hususiyetleriyle mü'minler meleklere tercih edilir bir hâle gelirler. Zira meleklerde aşk ve şevk yoktur. Ve melekler, malûm olan makamlarında, zikir, tesbihât ve ibâdetle meşguldürler.

Necmeddin el-Kübra, Hasan Hırkânî'den naklederek şöyle diyor:

"Hasan Hırkânî bana şöyle dedi: "Ben tavaf ederken rûhaniyyetimle yükseldim ve Kabe'nin etrafını binlerce kere tavaf ettim. Etrafımda olanlar benim bu sür'atli tavafıma şaşırdılar. Bense onların tavafına şaşırmadım. Onlara dedim ki, "Siz kimsiniz? Ve bu tavafınız niçin bu kadar yavaştır." Onlar dediler ki, "Biz melekleriz ve nuruz, ama bundan

hızlı tavafa asla gücümüz yetmez." Onlar da bana sorarak, "Sen kimsin ve bu sūr'at de neyin nesi?"

Ben de onlara dedim ki, "Ben Ademiyim ve bende aşkın nuru vardır. Bu sūr'atin sebebi ise nūr-u şevktir." Raks ve devrân hâlinde de, fukaranın aşk ve şevkle dönüp dönmediği, o devranın hızlı dönüp dönmediğinden anlaşılır.

Allah şüphesiz herşeyin iyisini bilir.

4. DERECE: Vecd ve tevâcîd-i nūr

Şeyh hazretleri **Fütûhat'ında** şöyle buyuruyor:

"Ey tâlib! Şunu iyi bil ki vecd, sâlikin Allah'ı müşahedesinden dolayı kalbe gelen bir hâldir. Bu halin gelmesi, başlangıçta ani olmakla birlikte, geliş şekliyle tıpkı, peygamberlere gelen vahyin ilk tesiri gibidir. Ve bu tesir, Hak tarafından aniden sâlikin kalbine salınır. Kalbe ulaşan bu vecdin tesiri şayet Allah'ın cemâlinin tecellisinden ise, vecdin sahibinde bu cûde karşı ünsiyyet hâsıl olur. Yok şayet tecelli-i kemâliyyeden ise, ünsiyyetle beraber kalbe bir rahatlık ve sükûnet peyda olur. Ama bu vecd, Allah'ın celâlinin tecellîsinden hâsıl olmuş ise, vecd sahibine ızdırap ve sıkıntı verir. Aynı zamanda korku ve dehşete düşürür."

Netice olarak vecd, sâlikin, kalbini evvelki halinden çıkarıp, Hakk'ın yakınlığının cezbesine kaptırmasıdır. Bu mevzuda Zünnûn hazretleri şöyle buyuruyor: "Vecd, Hakk'ın huzurunda hazır olmanın vermiş olduğu bir hâldir. Ki bu hal, kalbin evvelki halinden bir üst dereceye (Allah'a yakınlaşmaya) terfi etmesidir."

Vecd, sahibine nasip olan müşahede ve hâllerin derecesine göre çeşitli kısımlara ayrılır. Bu hallerden birincisi, kalbin ve kafanın bazan tahammül dahi edemeyeceği mânâların keşfedilmesiyle beraber, vecd sahibi kimsenin vücudu zaptedilemeyecek derecede titremeye başlar ve alabildiğine sarsılır. Bunun sebebi, gaybî mânâların tecellisi ve keşfiyle beraber, kuvvetli bir tazyikle kalbe hücum etmesindedir. Bu sayede kalp değişir ve hatta bu keşifler, insanın beşeriyyetine de tesir eder. Bu tesir vecd sahibinde bir çok hâlin tezahürüne sebep olur. Bahsettiğimiz bu vecdin husule gelmesinde birtakım değişik sebepler vardır. Mesela, bir kimse işittiği sesler münâsebetiyle de vecde girebilir. En zahmetsiz ve en kolay vecde girme hâli budur. Mesela; Mevlânâ hazretleri, Zerkûb Konevî'nin vurmuş olduğu çekiç sesleri sebebiyle vecde girmiştir. Hatta ibn-i Fariz hazretleri Mısır yolculuğu esnasında çobanların okuduğu beyitler münasebetiyle vecde kapılmıştır. Kalbine hücum eden vecdin tesiriyle raksetmeye başlamış, etrafına toplanan halk onun bu vecdinden etkilenecek hep birlikte raksetmişlerdir. Çobanların okudukları beyitler ise şu mânâdadır.

Beyit

Ey Mevlamız! Gözlerimizi açıp sana ulaşmak isteriz

Hayalimizdeki bu temennimize müsaade et

İbn-i Fariz hazretleri yine bir gün Mısır sokaklarında gezerken bir kadının, ölen kocasına ağıt için söylediği âh-u eninleri duyar duymaz vecde kapılmış, günlerce rakederek çırılçıplak kalana kadar üzerindeki elbiseleri parçalayıp atmıştır. Bir zaman sonra kendine gelerek toparlanmıştır. Nitekim, sahâbîden olsun, meşâyih-i kiramdan olsun, Kur'an tilâvetini dinlerken vecde kapılanların sayısı bir hayli çoktur. İmam Gazâlî hazretleri İhyâ'sında şöyle buyuruyor:

"Sahabiden ve tabiînden bazıları, Kur'an okunduğu esnada kapıldıkları vecdle ağlamışlar, aşka gelmişler ve hatta bu vecd anında vefat edenler dahi olmuştur."

Tekellüfle olan vecde ise, tevâcîd denir. Tevâcîd; vecdin çekiciliği ve dairesi içine alma hâlidir. Bu daha ziyâde zikir meclislerinde olur. Şöyle ki; bir kimse bulunmuş olduğu meclisin hâlet-i rûhiyesine kapılarak, güzel nâmelerin ve zikirlerin sayesinde birdenbire

kendini o ritmin içinde buluverir. Meclistikilerin vecde girmesi, onunda vecde girmesini sağlar. Hatta bazı hususları ve incelikleri bilmese bile, vecd sahiplerinin yapmış olduğu ritmik hareketleri ve zikirleri onları takliden yapmaya çalışsa yine vecdin lezzetine ulaşabilir. Zira o hâlet-i ruhiyenin insan üzerinde büyük ve derin tesirleri vardır. Onun için Hz. Peygamberdi Kur'an-ı Kerim'i dinlerken, ağlamaklığı olmasa bile ağlar gibi hüzünlenmenin güzel olduğunu ifade buyurmuşlardır.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

5. DERECE: Berk ve zevk

Berk, velîlik yolunun başlangıcındaki nûr-u ilâhînin tıpkı bir şimşek gibi olan tecellisine denir. Nitekim Şeyhü'l-islâm hazretleri şöyle buyurmuştur: "Berk, kulun, velayete girmesindeki ilk nûr'un tecellisidir." Bu nurun tecellîsi kalbe doğar ve onu velayet yoluna dahil eder. Velayetin yolundan kasıt, "seyrun fil-lahtır" (Allah'ta seyirdir). Yoksa mutlak mânâda "es-seyrü ilallah" (Allah'a seyir) olan tarîk-i tasavvuf değildir. Zira, kalbe ilk evvel doğup da kulu Allah'a seyre götüren şey, yakazadır. Ki bunu sülûkun başlangıcında izah etmiştik.

Berk ile vecdin arasındaki fark şudur. Vecd, ahvalin nurundan doğan bir nurdur. Ve ahvalin terakkisinde (ilerlemesinde) bir davettir. Berk de, envâr-ı ahvâlden bir nurdur. Ancak velîlik mertebesine bir davettir. Vecd, ahvalde orta derecede (mutavassıt) olanlara zahir olur. Berk ise sâlikî Allah'ın kurbuna çeker. Ki böylece mahbûbun vechi (yüzü) ona aşîkar olur.

Bundan doğan zevki Şeyh hazretleri şöyle izah ediyor:

"Meşâyihe göre zevk, her tecellinin ibtidasıdır (başlangıcıdır). Her tecellinin mebdeine zevk itlak olunur."

Bu zevke uzun bir müddet sahip olmaya ise **şirb** denir. Şeyh hazretleri mevzua devamen şöyle buyurur:

"Zevk, sana tecelli ettiği miktarca ilim verir. Bu tecellinin ölçüsünü ve derecesini ölçebilirsen müstehak olduğun şey ile amel ve teeddüp edersin (edeplenir, terbiye olunursun)."

Zevk, tecellinin mahiyetine göre çeşitlilik arzeder. Şöyle ki; tecellî surette (görünüşte) olursa, zevk hayalîdir. Yok şayet esmay-ı ilâhîde olursa, zevk aklî ve ruhanîdir. Zevk-i hayalînin eseri, nefistedir. Zevk-i aklînin eseri (tesiri) ise kalptedir. Nefsin zevkinin tesirine hükmedecek şeyler, oruç, ibâdet, zikir, Kur'an-ı Kerim okumak vs. gibi ibadet ve taatlerdir. Aklın zevkinin tesirine hükmedecek yegâne unsur ise, güzel ahlaktır. Bu ahlakın gücü, sâlikî, ilahî sıfatlarla muttasıf olmaya aciktırır ve teşvik eder.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

6. DERECE: Ataş ve şirb

Ataş, şevkin aşırı derecede olması ve sahibini ateşli hale getirmesi hadisesidir. Şeyhü'l-İslâm bu mevzuda şu izahı yapmıştır: "Ataş, kişinin isteğindeki aşırılığın kinayedir." Lev' yani hararetle isteme, birşeye fazlasıyla hırslı olmayı ifade eder. Şeyh hazretleri bir diğer izahında: "Âşığın atası, maşukunun tecellisine olup, bu tecellinin ve aşk hararetinin tesiriyle beşeriyetten sıyrılması ve safi hale gelmesidir" demiştir. Allah aşkına susamış olan bir

kimse, O'nun her tecellisinde kendisinden geçer ve sarhoş olur. Bu sarhoşluk, aşk şarabını içmekle husule gelir. Aşk şarabını içen kendinden geçer. Nitekim bu mahalle münâsip olmak üzere Hazret şöyle buyurmuşlardır:

Şarap iç ki kadehi, sevgilinin yüzüdür.

Kadeh ayyaş sarhoşun gözüdür.

Bakî olan Allah'ın cemal kadehinden şarap iç.

Çünkü "Tanrı onlara tertemiz bir şarap içirecek" âyeti (İnsan sûresi, 21. âyet) onun sâkîsidir.

Temiz o kimsedir ki, sarhoşluk zamanı seni varlığın pisliğinden temizler.

Ne güzel içki, ne güzel lezzet ve ne güzel zevk!

Ne güzel devlet, ne güzel hayret ve ne güzel şevk!

Hazreti Şeyh Fütûhât'ında şöyle buyurdular:

"Sûret-i hamrın tecellisi, evliyanın güvenliği için bu dünyada hasıl olmaz. Velî olan kimseler bu hamrın lezzetini bâtınlarında yaşarlar. O hamrın tesiri ve hükmü bunların üzerinde zahir olmaz. Şayet bu hüküm onların üzerinde zahir olacak olsa ve onlar cennet ehli mizaçlı olmayıp bu ilme vâki olmayan bir kavmin içerisindeyse, o zaman büyük fitne çıkar. Zira bazı büyüklerin bu sarhoşluk münâsebetiyle keşf-ü esrara vasıl olmaları, istidadı ve kabiliyeti zayıf kimselerce yanlış anlaşılır ve fesada sebebiyyet verir:

Ey hârâbat rindlerinin hâlinden habersiz kimse!

Bu şaraptan tatmadan münâcâta başladın.

Bu şaraptan iste.

Çünkü Musa ondan içti de Mikat'ta öyle habersiz kalakaldı.

Bu şarapla sarhoş olmadıkça gönül erlerinin gönül sırlarını

şath ve saçma sapan sözlerden ayırdedemezsin.

Eğer bu şarapla sarhoş olursan,

her iki dünyayı da senin mahkumun yaparlar.

Ne de güzel lütuf ve inayet!

Eğer bu şarabın tecellîsi istidat ve akli gölgelemeyecek miktarda olursa, kemâliyle zevk bulur. Yok şayet aklına galebe çalarsa (aklı gölgelerse) dehşetten başka birşey olmaz.

7. DERECE: Dehşet

Şeyhü'l-İslâm hazretleri, dehşetin aniden gelen bir hayret olduğunu söylemişlerdir. Ve kulu çepeçevre kuşatarak, aklını kullanamaz hale getirir. Sabır, ilim, sebat gibi mefhumlar kontrolden çıkar. Yûsuf (as) 'un güzel yüzünü gören kadınların hali, dehşete güzel bir misaldir. Hatta o kadınlar, Yûsuf'(as) un güzelliği karşısında ne yapacaklarını şaşırılmışlar ve şaşkınlıktan ellerini kesmişlerdir. Zira, âyet-i kerimede şöyle geçiyor: "Ne zaman ki onu (Yusuf u) gördüler, onu yücelttiler ve şaşkınlıktan (ellerindeki bıçakla) kendi ellerini kestiler. Ve dediler ki, bu asla beşer olamaz. Bu olsa olsa bir kerim melektir."

Mevlânâ hazretleri bu mânâyâ münâsip olarak şöyle buyurmuştu:

Akıl ve zeka sana kibir ve gurur verir.

Aptal ol da gönlün doğru kalsın! .

Aptallık dediğim, halka iki kat maskara olan adamın ahmaklığı değildir.

Bu aptallık ona hayran olan adamın aptallığıdır.

Kendilerini unutup Yusuf un yüzünü görenler,

o güzelliğe dalıp kalanlar,

bu yüzden ellerini doğrayanlar yok mu?

İşte onlar aptaldır.

**Hayretle şu baştan akıl gitti mi başındaki her tel saç
bir baş, bir akıl kesilir.**

8. DERECE: Hayret ve heyemân

Hayret, kişinin, Allah'ın yaratmış olduğu şeylerin nizâm ve intizamındaki o eşsiz insicamın karşısında duymuş olduğu şaşkınlıktır. Bu noktada ilim ve akıl biter. Kişi sahip olduğu bilgilerin bu eşsiz nizâm karşısında ne kadar kifayetsiz ve kıt olduğunu gördüğü an, Allah'ın sanatına olan hayranlığından hayrete düşer. Bu Allah aşkının tecellisiyle olan bir durumdur. Kişi Allah'a olan aşkının lezzetinden akîl melekelerini kullanamaz olur ve bu noktada hayrete düşer. Nitekim Hz. Mevlânâ bu mânâyâ münâsip olarak şöyle buyurmuştur.

**Sahabenin ruhlarında Kur'ân'a karşı fevkalade bir iştihak vardı,
ama aralarında hafız pek azdı.**

**Sahabe arasında birisi Kur'ân'a dörtte birini ezberledi de
duyuldu mu, sahabe, bu bizim ulumuz derdi.**

**Böyle büyük bir mânâ ile sureti bir arada cemetmek,
hayretlere düşmüş, mest olmuş**

padişahdan başka kimseye mümkün değildir.

Böyle bir sarhoşluk âleminde

edeb kaidelerine riayet etmenin imkanı yoktur.

Bu imkan bulunsa bile şaşılacak şeydir doğrusu!

Ey kardeşim! Hayret iki kısımdır. Birincisi övülmüş olan hayret, ikincisi ise zemmedilmiş olan hayrettir. Hayret-i Memduh (övülmüş hayret) dinde olan ulvî müşahede ve nimetlerden zuhur eden, Allah'ın esma ve sıfatından hasıl olan hayrettir. Hayret-i mezmûme (yerilmiş hayret) ise, dünya ve ondaki olan mâsivâdan hoşlanarak, bu hoşlanmanın akabinde hayret etmektir. Bu hayret, nefsin hevâsından hasıl olur. Nitekim ibn Farız hazretleri her iki hayrete de işaret ederek şöyle buyuruyor:

Ey hayret, sende benim sevdiğim hayret varsa şayet.

Hiç tereddütsüz seni sevdim ve yolunu seçtim.

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (sav) "Allah'ım hayretimi arttır" buyurmuştur. Nitekim Hz. Mevlânâ, bu hayret-i mahmudeye binaen şöyle buyurdu:

**Kâh böyle gösterir kâh bunun aksini. Din işinin kühünü anlamaya imkan
yoktur. Ona ancak hayran olunur.**

**Fakat din işinde hayrete düşen, arkasını ona çevirmiş, ondan haberi olmayan
bir hayran değil, sevgiliye dalmış, onun yüzünden sarhoş olmuş, kendinden geçmiş
bir hayrandır.**

Eğer hayret, normal sınırları aşmışsa buna, heyemân denir. Heyemân lügatte, delicesine âşık olmayı ifade eder. Heyemân sahibi kimse, aklını hükmü altına alıp zabdetmeye gücü yetmeyen kimse demektir. Dehşetle heyemân arasındaki fark, dehşet aniden ve süratli bir biçimde gelir. Gidişi de o kadar süratlidir. Hayret ve heyemânın gelmesi de, gitmesi de uzun sürer. Hayretle heyemân arasındaki fark ise, hayrette îtidâlullah akla galip gelir. Heyemânda ise, aklın hâkimiyeti tamamen ortadan kalkar. Ve sahibini mecnûn kılar. Mest ve müstağrak olur.

9. DERECE: Kalk

Kalk lügatte, gönlün dışlanıp, sabırsız bir halde muzdarip olması demektir. İstilahta ise, sâlikin, Allah'tan başkasından kaçması ve onsuz bir yerde karar kılmamasıdır. Nitekim Şeyhü'l-islâm hazretleri şöyle buyurmuştur: "Kalk, şevkin sahibini, mahbûb-u Hakikî tarafına tahrik etmesidir. Hatta, halk, Allah ile kendisi arasında bir mânâda engel olduğu için, onlara karşı kızgınlık ve gazap göstermesidir. Bu mânâdan olmak üzere kalk sahibi olan bir kimse, ölümü arzular. Zira ölüm, sevgiliyle buluşmada bir merhaledir. Bu mânâyâ muvafık olarak Hz. Mevlânâ şöyle buyurdular:

Gazne'de bilgiler emen bir zâhid vardı.

Adı Muhammed'di. Künyesi Serrezî.

Her gece üzüm çotuğunun ucunu yer, onunla iftar ederdi.

Yedi yıl bu hâldeydi.

Varlık padişahından birçok şaşılacak şey gördü.

Fakat maksadı padişahın cemalini görmektir.

O kendine doymuş er bir dağ başına çıktı.

Dedi ki: Ya bana kendini göster, yahut kendimi bu dağdan atacağım.

Allah dedi ki: O ihsanın zamanı gelmedi.

Kendini atsan da ölmezsin, ben seni öldürmem.

Şeyh iştiağından kendisini o yüce dağdan derin bir suya attı.

O canına doymuş er ölmedi.

Ölümden kurtulduğuna feryat etmeye başladı.

Çünkü bu yaşayış ona ölüm gibi görünmedeydi.

İş, onca tersineydi.

O gayb âleminden ölüm istiyor

"Hayatım ölümümüdür" deyip duruyordu.

Nitekim Hz. Peygamber (sav) Hîra Mağarası'na çıktığında, bidayet hallerinde bu hâl zuhur etti ve kendini o dağdan aşağı atmak istedi. Ancak Cebrâil^(as) onu tutarak tekrar eski yerine götürdü. Bu bir rivayettir. Diğer bir rivayette ise birinci defa vâki olduğu ifade edilmiştir.

Mustafa'yı ayrılık derdi kapladı, daraldı mı, kendisini dağdan atmaya kalkardı.

Cebraîl "Sakin yapma! 'Kun' emrinde sana nice devletler takdir edilmiştir" deyince yatıştır, kendini atmaktan vazgeçerdi.

Sonra yine ayrılık derdi gelip çattı mı, yine gamdan, dertten bunaldı mı kendisini dağdan aşağı atmak isterdi.

Bu sefer Cebraîl görünür

"Ey eşi olmayan padişah! Yapma bunu" derdi.

Hicab keşfedilip de o inciyi koynunda buluncaya kadar bu hâldeydi.

Bazen bu halet öyle bir yüksek mertebeye gelir ki, sahibini, ağırlığından dolayı parça parça eder. Ve böylece o kimse kendisinden halas olur mahbûbunu bulur.

10. DERECE: Gayret

Ey talip! Şunu iyi bil ki, gayret, Allah'ın bir nimetidir. Nitekim sahih bir hadiste, Resûlullah efendimiz (sav) Sa'd hakkında şöyle buyurdu: "Muhakkak ki Sa'd kıskançtır. Ben

ondan da kıskancım. Allah da benden kıskanç. Onun için zahirî ve bâtinî kötü şeyleri haram kıldı." Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle buyurdular.

Hak, kıskançlıkta bütün âlemden ileri gittiği içindir ki bütün âlem kıskanç oldu.

Kıskançlıkların aslını Hak'tan bilin.

Hakk'ın kıskançlıkları şüphe yok ki Allah kıskançlığının fer'idir.

Padişah, birisi yüzünü gördükten sonra başkasına meylederse, kıskanır.

Gayret, gayrin müşâhedesiyle olur. Eğer gayrin müşâhedesi olmaz ise, gayret de olmaz.

Hakk'ın gayretinin zuhuru, kullarının kendisinden başkasını hükümrân olarak tanınamaları ile olur. Ve kendisinden başkasına kulluk etmemeleridir. Kendisinden gayri masivâyâ meylin ve hevesin olmaması yönünde gayret-i ilâhî tecelli eder. Kulun gayreti ise şu üç şeyden âri olursa gayret-i şeytanî olur. Bu üç şey şunlardır. Birincisi gayretlillah, ikincisi gayretfillah, üçüncüsü ise gayret alellahtır. Bunlardan ilk ikisi, mahbûbun rızâsı içindir. Mesela Süleyman (as) ikinci vakti geçtikten sonra, gayrete gelip, sâfinâtül ayâdi kırdığı gibi. Bu hadise âyette şöyle geçer: "Hani bir zaman akşam üstü Süleyman'a, cins ve rahvan atlar gösterilmişti. Süleyman: "Gerçekten ben at sevgisine, Rabbimin zikrinden dolayı düştüm" dedi. Nihayet atlar gözden kayboldular. Süleyman: "Onları bana getirin" dedi. Atlar gelince de bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sad, 31-32-33) Bu sevme işinden dolayı ikinci namazı fevt oldu. Bunun üzerine Hz. Süleyman bu duruma kızarak atların hepsini de boğazlattı.

Şeyh hazretleri Fütuhât'ında şöyle buyurdular: "El-gayretüfillah demek, kişinin, Allah'ın çizmiş olduğu hududlar içerisinde şer'i esaslara riâyet etmesi demektir. Ve bu riayeti sırf Allah rızâsı için yapması demektir. Şayet gayreti kendi nefsi için olursa, gayretinde isabet etmiş olmaz. El-gayretülillah ve el-gayretüfillah yalnız Allah'ın rızâsına mâtûfen yapılan gayretlerdir. Ancak el-gayretü alellahtır. Zira, mahbûb-u hakîki, mahbub-u mecazî gibi değildir. Mahbûb-u hakîkiye tahrik ve teşvik bir mânâda caiz olsa bile, evliyanın takdirince, bu nevi müşahedeyi zarurî kılan hâl ve hareketler mümkün olduğunca gizli tutulmalıdır. Zira evliya ve asfiya Cenab-ı mahbûbun esrarını kemâl-i gayretlerinde ötürü namahreme (ehli olmayanlara) ifşa ve izhâr eylemezler.

Keşke bütün cihan sevdiğimizi sevsen

Ve sözüme hemen kıssa-i cânân olsa

Cenab-ı Hak dahi kemâl-i gayretinden evliyayı avama izhâr eylemeyeceği hususunda şöyle buyuruyor: "Benim vekillerim kubbemin (muhafazamın) altındadır. Onları benden başkası bilemez" (Hadis-i Kudsî.)

Kuşeyrî Risalesi'nin "bâb-ı gayret" kısmında, "Şibli'ye ne zaman rahat ettiği soruldu. O'da, kendimi zikreder halde görmediğim zaman diye cevap verdi" denilmektedir. Çünkü kendini zikrediyor görmek Allah'a vuslatta bir perdedir. Zira, zâkir ve mezkûr birdir. Kendini zâkir olarak görmek, bir mânâda zikrettiği şeyden kendisini ayırmaktır. Ve başka biri olarak kabul etmektir. O halde zâkirin ve mezkûrun bir olmasının şartı, zâkirin kendi varlığını asmasıyla mümkündür. Şu hadîs-i şerif, bahsetmiş olduğumuz mânâyı te'yid eder mahiyettedir. Resûlüllah efendimiz (sav) şöyle buyuruyor: "Mü'min, kendi nefsi için istediğini kardeşi için de isteyendir." Bu hadîsin muktezâsınca bir mü'minin, diğer bir mü'mine zikir yapması hususunda ikâzi ve iştiyakı gayet tabii bir durum olup, bunun aksi ise mü'min olmayanlara mahsustur. Bir mü'min kendi yapmış olduğu zikrin rûhânî zevkine binaen, kardeşini de bu yola davet etmeli ve onun da bu rûhânî zevkten istifâdesini sağlamalıdır.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

1. DERECE: Velayet nedir? Velî kimdir?

Meşâyih-i Kiram, velayeti şöyle tarif etmişlerdir: "Velayet, kulun, kendi nefisinden fânî olup, Hakk'la kâim olması demektir." Bunun mânâsı Allah u Teâlânın, kulunun bütün işlerine bizatihi tevellî etmesidir. Bir mânâda kulun tasarrufu kalkar, bütün fiillerinde Allah'ın iradesi hâkim olur. Ve kul, vücud-u mevhubesinden (kendisine ihsan edilmiş vücudundan) halâs olur. Hatta Cenâb-ı Hakk onu en üstün makama çıkaracak, muhafazasıyla beraber, beşeriyetten arındırır ve böylece o Allah'ın sevgili kulu, Allah'la beraber bekaya erip bakî olur. Onun için "Velî, Allah'da fena bulup, Allah'la bekaya erendir" diye tarif edilmiştir. Bu sebeptendir ki Allah u Teala veli kullarını, göz açıp kapama miktarı bir zamanda bile kendi nefislerine bırakmaz. Şayet bunları göz açıp kapama süresince veya daha az bir zaman miktarınca kendi nefislerine terketse, o zaman onlar tıpkı peygamberimizin "Ey Allahım, Bir an olsun, beni nefsimi terketme. Rabbim! Küçük çocuğu nasıl gözetiyorsan beni de öyle gözet" buyurdıkları gibi, lisân-ı zâtıyla aynı ricada bulunurlar. Lisan-ı zât, Hakk'ın lisanıdır. Cenab-ı Hak ise bunların velîsidir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: "O öyle Allah'tır ki inananları zulûmâtta nûr'a çıkardı..." Yani Allah mü'minlerin her halükârda velîsidir. Onun için onları şüphenin karanlığından, yakînin aydınlığına çıkarmıştır. Veya diğer bir mânâyla, nefsin karanlığından, safâ-yı nûr-u rahmana çıkarmıştır. Kesretin karanlığından vahdetin müşahede-i nuruna çıkarmıştır. Nitekim bu mânâyı münâsîp şöyle buyurulmuştur:

Hakk'ı gören göz dosttan başkasını görmez.

O öz âleminden görür, kabuktan değil.

Başkaları kabuktan dolayı hicapta kalmış.

Halbuki o özün kenarına (dışına) bakmakta.

Çünkü Velî, Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Bu ismin mazharları, hiçbir zaman kesilmez.

Ahlâk-ı ilahî ile ahlaklanan ve sıfât-ı Hakk'ta fena bulan bir kimse, bu ismin mazharı olur. Ve o, evliyâullahtandır. Bu vasıftaki kimseler, her devirde bulunur ve asla eksilmez. Nitekim Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuştur:

Şu halde her devirde peygamber yerine bir velî vardır.

Bu sınaama kıyamete kadar daimîdir.

İşte diri ve faal imam o velîdir.

İster Ömer soyundan olsun, ister Ali soyundan.

Nübüvvetin yanında velayet verilen peygamber, Hz. Muhammed'dir. Zira âyet-i kerimede: "De ki ey Habibim! Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin" buyuruluyor. Bu âyet-i kerimeye göre velîlerin güneşi ve kaynağı Hz. Peygamberdir.

Nitekim **Gülşen-i Râz** sahibi şu beyitleri irad eylemiştir.

Peygamber güneş gibidir, velî ay gibi.

Bunlar "Benim bir zamanım olur ki

o vakit Allah'la beraber kalırım"

makamında birbiriyle karşı karşıya gelirler.

Bu suretle "Allah'ı seviyorsanız" makamından

"Bana uyun da Allah da sizi sevsin" makamına yol bulur.

Velî olan kimse, Resûlullah'a ne kadar tâbi olursa, o kadar kemâl bulur. Ve o kadar

nûrlanır, aydınlanır. Nitekim Hz. Nebi^(sav)] mahbûbiyyet makamına erişmiştir. Veli ise Resûlullah Hüsnü mutâbaatta bulunduğu zaman, makâm-ı muhabbetten, mertebe-i mahbûbiyyete yükselir. Tâbi olmak sebebiyle bu makam nebiden velîye sirayet eder. Nitekim bu hususta şu beyitler îrâd edilmiştir:

Muhabbetle o, Hakk'ın mahbûbu olur.

Gerçi tâlib idi ama Hakk'ın matlûbu oldu.

Muhabbetle ateş nûrlanır.

Dev, muhabbetle hûrî olur.

Şimdi önemli bir meseleye parmak basalım. Acaba velî, kendisinin velî olduğunu bilebilir mi? Ve halkın arasında bu hususiyetiyle meşhur olabilir mi! Veya olmaz mı? Hemen ifade edelim ki, meşayihin bu hususta ihtilafı vardır. Ebu-l Hasen Ali bin İsmail el-Eşâri şöyle der: "velînin, velîliğini bilmesi caiz değildir. Çünkü velînin, velî olduğunu bilmesi, âkibetine ait korkunun ondan kalkmasına sebep olur. Ve onun kendisini emin hissetmesini sağlar. Havf ve recâyı izâle eder (ortadan kaldırır). Bu ise ubûdiyyeti gereksiz kıldığı gibi ortadan kaldırır." Bu söz kuvvetli bir delil arz etmez. Her ne kadar makbul bir söz gibi gözükse bile bütün velîlere şâmil değildir. Bilakis doğru olan, Allah'ın ilham ettiği şeyi yapmaktır. Yani bulunduğu mertebenin muktezâsı ne ise onu yapmakla memurdur velî. Ubudiyyetin muktezasını icra kılmakla beraber, velî, velîliğini açığa vurdu diye ona emin olma hali mucip olmaz. Ve ubûdiyyeti de izale etmez. Onun için Ebu Ali Dekkak şöyle der: "Velî'nin velîliğini bilmesi caizdir."

Ancak halk içinde velîliğiyle şöhret bulma hususunu ifâde edecek olursak, bu şöhretin ve bilhassa kerametın açıkça halka izhâr edilmesi, kâmil bir velînin yapacağı bir şey değildir ve çok çirkin görülmekle beraber asla caiz görülmemiştir, imam Muhammed bin Ali şöyle buyuruyor:

"Kim ki velî olduğunu iddia ediyorsa, bu sadece bir iddiadan ibarettir. Eğer iddia ettiği gibi keramet izhar ediyorsa, o zaman onun iddiası doğru olup, onun velî olduğunu kabul etmek lazımdır."

Bir kimsenin velî olduğunu açığa vurması kendisi için tehlikelidir. Zira bu kişinin velayetini izhâr etmesi, halk arasında şöhret bulacağı için bu şöhret, Hak ve kendisinin arasında bir perde olacaktır. Ancak, velîliğin kendiliğinden ilan edilmeden zuhur etmesinde korkulacak bir tehlike yoktur. Zira bunda maslahata binaen hikmet vardır. Ve Cenâb-ı Hak onu her türlü şekk ve şüpheden muhafaza buyurur. Mevlânâ hazretleri bu mevzua münâsip şöyle buyurdular:

Şeyh "Yarabbi, hikmetini sen bilirsin.

Ben gizliyorum, sen aşikar ediyorsun" dedi.

Ona şöyle ilham geldi:

"Birkaç kişi senin elinin keskin olmasını kınadı, sana münkir oldular.

O her hâlde yolda yalancıydı ki

Allah onu bu taife arasında rüsva etti" dediler.

Ben onların kâfir olmasını, bu azgınlıkla, bu sapıklıkla, bu kötü şüphle geçip gitmelerini istemem.

Ben de şu kerameti aşikâr ettim.

İş işlediğin vakit sana iki el ihsan ettiğimi gösterdim.

Ki o biçareler hakkında kötü bir şüpheye düşüp de huzurumdan merdûd olmasınlar.

Muhakkikler ve bu tarikin kâmillerine göre, velîliğin izhârı asla caiz değildir. Ancak bu açığa vurma fiili velî olduğunu isbat edecek doğruluktaysa ona söylenecek söz yoktur. Zira Nebîler bile, peygamberlik iddiasında bulduklarında bunu isbat için mucizeler gösterirler. Ve onlara lazım olan da budur.

Vilayetin, velîde örtülü kalması gerekir.

Ancak peygamberler bunu aşikar ederler.

Şeyh hazretleri Fütûhat'ında şöyle buyurdular:

"Muhakkiklere göre, kerametın setri (gizlenmesi) vaciptir. Peygamberlerde ise mucizelerin açığa vurulması farzdır. Bunun böyle olmasının sebebi, hem velînin hem de Peygamberlerin, halk arasında rezil rüsvâ durumuna düşmemeleri içindir."

Çünkü peygamberler Hak olan dâvalarını, mucizelerle beraber halka tebliğ etmeye çalışırlar. Oysa velilikte bu nevi bir tebliğ yoktur. Sadece normal vaaz ve nasihatla Hak yoluna devet vardır. Zira ulemâ, velîliği ulvî bir mânevîlik olarak görmüşler, fakat âhirete ait meselelerde korkutma veya ümit verme vesilesi olarak görmemişlerdir. Zira, velâyet-i surî (gösterişteki velîlik) her zaman istidrâca açıktır. Bu da halkın şer yolunda kandırılmasında ve uyutulmasında önemli bir tehlike kapısının aralanması demektir, işte buna binaen Şeyh hazretleri kerameti iki kısma ayırarak şöyle buyurmuştur: "Esasen keramet iki kısma ayrılır. Birincisi, halk arasındaki tarifiyle, su üzerinde yürümek, gözden kaybolmak, istediği zamanda istediği mekâna erişebilmek v.s. gibi birtakım ameliyelerdir. Halbuki asıl kerametın tarifi bu değildir. Bizce asıl keramet, Allah'ın çizmiş olduğu şeriat dairesinden dışarı çıkmamak ve Muhammedî ahlakla ahlaklanmaktır. Kötülüklerden kaçınmaktır. Hayırda yarışmak ve farz ve vacip olan ibâdetleri zamanında edâ etmektir. Kalbi mâsivâdan temizlemektir. Allah'ın çizdiği sınırlar doğrultusunda haddi aşmamaktır". İşte Allah'ın ve Resulü'nün öngördüğü asıl keramet budur. Diğer yapılan şeyler ise, istidrac ve göz boyamacılığından başka birşey değildir.

İlim talep etmek ve ilmiyle Hak yolunda amel etmek en büyük keramettir.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

2. DERECE: Sır nedir ve erbâb-ı sır kimdir?

Muhakkiklere göre sırrın tarifi şudur: Sır, şuurda gizli olan mânâyâ denir. Diğer yandan havastan olan kimselerin inzivaya çekilip kendilerini tecrîd ederek safâ-yı kalbe ulaşmalarına da sır denir. Zira kalp, bu durumda sırma mahal olmuştur. Ve hâlin ismini mecazî olarak ifade eden mekan mahiyetinde olduğundan, bu isimle isimlendirilmiştir.

Şeyh hazretleri Fütûhat'ında, Abdullah Tüsterî'den naklederek şöyle buyuruyor:

"Sehl bin Abdullah et-Tüsterî şöyle dedi: Muhakkak ki rubûbiyyet bir sırdır. Eğer açığa çıksaydı nübüvvet ortadan kalkardı. Nübüvvet bir sırdır. Eğer açığa çıksaydı ilim ortadan kalkardı, ilim bir sırdır. Eğer açığa çıksaydı ahkâm ortadan kalkardı."

Ey kardeşim! Cenab-ı Hak, bir hadîs-i kudsîsinde şöyle buyuruyor: "İnsan, benim sırlarımdan bir sırdır."

Rububiyyetin sırrını bilenler, Hakk'ın sırrı olanlardır. Bunun izhârı aynen setretmek gibidir. Onun için "Rubûbiyyetin izharı (açığa vurulması) küfürdür, yani kapatmak, setretmektir gerekir" demişlerdir. Bir kimse bu sırrı öğrenmek ve bu sırma ulaşmak isterse, talib-i hâzinedar-ı esrâr-ı Hak olan bir mürşide varması icâbeder. Şimdi bu bâbdan olmak üzere sâhib-i esrar (sırların sahipleri) kimlerdir ve hususiyetleri nelerdir; ona gelelim: Şu hâdis-i şerif, sır sahibi olan kimselerin hakkında vârid olmuştur. Resûlullah efendimiz^(sav) şöyle buyurdular: "Allah'a en sevgili olan kullar, Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerini insanlardan gizlediği kimselerdir. Onlar var olduklarında bilinmezler. Ortadan kaybolduklarında ise anılmazlar."

Ahfiyâ (gizli olan sevgili kullar) iki kısımdır: Birinci kısım, insanlar arasında şöhret bulmayıp isimleri ve kerametleri duyulmayan kimselerdir. Ki bu hususta Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuştur:

Bir de velîlerden öylelerini tanırım ki ağızları yumulmuştur, hiç dua etmezler.

Peygamberlerden bir başka taife daha vardır ki bunlar pek gizlidirler.

Bu zahir halkına nereden meşhur olacaklar?

Bunca kerametleri vardır da yine de ululuklarını kimsenin gözü görmez.

Hem uludurlar, kerametleri vardır, hem Allah haremindedir gizlenmişlerdir.

Onların adlarını abdal bile işitmemiştir.

Şayet bunlardan birisi çıkıp da "ben velîyim" derse halk ona deli gözüyle bakar. Ve velîliği ona asla reva görmezler. Bu kimseleri ancak hâlden anlayabilen fazilet sahibi kimseler bilir.

Bizi, bizden olan bilir.

Başkaları küfür sayar.

İkinci kısım ise; ismi ve şöhreti halk arasında yayılmış olan kimselerdir. Bunların en önemli hususiyetleri; "İnsanların akılları miktarınca konuşunuz" hadîsinin mânâsına binaen, insanlarla akıllarının erdiği miktarda konuşmalarıdır. Bu sayede, herkesin kendilerini anlamasını sağlamışlardır. Fakat onlar bütün mertebeleri geçmişlerdir. Şaşılacak şey bunlar her şeyiyle açık iken, gayret-i Hak bunları serbestleştirmektedir. Güneş gibi apaçıklarken, kemal-i zuhurları bunları perdeleyebilmiştir.

Nitekim Mevlânâ hazretleri bunların hakkında şöyle buyurmuştur:

Asıl şaşılacak şeye gelince:

O ovalardan, o çöllerden yüzbinlerce adam geçiyor, gölgelik için can veriyorlar.

Başlarını kilimlerle örtüyorlardı da onların gölgesini bile görmüyorlardı.

İyi görmeyen çakmaklaşmış gözlere yüzlerce kere tuh!

Allah'ın kahır, gözleri bağlamış, yoksa gözleri bağlı adam,

Ay'ı görmez de Süha'yi görür.

Halk çürük meyveleri toplamakta, pisboğaz ve doymaz adamlar bu porsumuş meyveleri yağma etmek için

birbirlerine girmektedir.

O dallar, meyveler, yapraklarsa an be an

"Keşke kavmimiz bizi bilseydi, ne olurdu!" diyorlardı.

Her ağaçtan "A bahtsız kişiler!

Bize gelin, bize" diye ses geliyordu.

Fakat Allah'tan da ağaçlara "Onların gözlerini bağladık; onlara sığınacak yer yok" sesi gelmekteydi.

Beyazîd hazretleri şöyle buyuruyor: "Velîler, Allah'ın gelinleri gibidir. O gelinleri muharremâttan olan kimseler görmezler."

Kapımdan içeri namahrem girince harem halkı perde arkasına girer, gizlenir.

Zararsız ve mahrem birisi gelince de o kendilerini gizleyen mahremler yüzlerindeki peçeleri açarlar.

Allah u Teâlâ kemal-i gayretiyle bunları, sahip oldukları mertebenin dışında olanlardan setreder.

Zahir ehlinin idrâk ederek anladıkları evliya ancak ve ancak kerâmet-i sûri (gösteriş icabı keramet) sahibi kimselerdir. Bunlar (yâni halk) evliyâ-yı manevîyi anlayamazlar; idrâk edemezler. Rûy-i yarı göstermeyen, evliyâ-yı manevîyi göremez. Zira bunları bilmek Allah'ı bilmekten daha zordur. Nitekim ib-nul Atâ hazretleri bu hususta şöyle buyuruyor, "Şeyh ibn-i Abbâs'tan işittiğime göre o, şöyle dedi: "Evliyâ-yı manevîyi bilmek, Allah'ı bilmekten daha zordur. Zira Allah u Teâlâ, kemâl ve cemâliyle müşahede edilebilir. Ancak velî olan kimse, herkes gibi beşeriyyete sahiptir. Yer, içer, oturur ve kalkar v.s. Onun için bunları normal insanlardan ayırt edip velî olduklarını anlamak çok zordur."

Netice itibariyle, Allah u Teâlâ bazı kullarını kerâmet-i sûri ile izhâr eyledi, bazılarını ise, kerâmet-i maneviyye ile gizledi. Bu gizlenenleri avam hiç bir zaman göremedi. Onları ancak hâvâs görebildi. Bazısını bidayetinde zahir, nihâyetinde setreyledi. Bazı velîleri ne avam görebildi ne havas. Bazılarını ise; Hakk'ı irşad eylesin diye, hususiyetle izhâr eyledi. Netice şu ki; bu tip mevzuların çoğu sır olarak kaldı ve öyle de kalmaya devam edecektir.

Allah herşeyin en iyisini bilir.

3. DERECE: Garip ne demektir? Garipler kimlerdir?

Amr İbnu'l-As'ın rivayet ettiğine göre bir hadîs-i şerifte Resûlullah^(sav) efendimiz şöyle buyurdular: "Allah'a en sevgili kullar, gariplerdir. Sahâbî dedi ki; Kimdir garipler ya Resûlallah? Resûlullah^(sav) şöyle buyurdular:"Dîni için (dinini yaşamak için) halktan kaçan kimselerdir. Ki bunlar kiyâmet günü Hz.İsa ile haşrolunacaklardır." "Kim garip olarak ölürse, Şehid'dir" hakikati üzere bu kimseler öldüklerinde şehiddirler. Bunlar, halkça meşhur olan ve bilinen gariplerdir. Ancak evliyaya göre garibin tarifi başkadır. Evliyaya göre asıl garib; ya hâl itibariyle veya örf itibariyle olan gariplerdir.

Şeyhu'l-İslâm hazretleri bunları ayrı ayrı şöyle tarif ediyor:"Hâlen garip olan kimseler, fâsîd olan ve günahların bolca işlendiği bir zamanda sâlih olan kimselerdir, ilmen garip olan kimseler; cehaletin diz boyu olduğu zamanda, âlim olan kimselerdir. Veya münafık bir kavim içerisinde, dosdoğru olan kimselerdir. İşte kendilerine "müjdeler olsun" ifadesinin ve müjdesinin sunulduğu kimseler bunlardır."

Nitekim Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlallah^(sav) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: Muhakkak ki bu din garip başlamıştır ve nihâyetinde garip olacaktır. Gariblere müjdeler olsun, Gariblere müjdeler olsun. Gariblere müjdeler olsun, İbn-i Melek hazretleri şöyle buyuruyor: "Din ehli; insanların arasında başlangıçta garibtiler. İnsanlar onları yalanlıyor ve hakir gösteriyordu. Onlar en yakınları olan akrabaları arasında bile garip yaşadılar, işte dînin (islâmı'n) âhir zamanda da müntesipleri aynı garipliği yaşayacaklardır."

İlim ve irfanla garip olan kimseler; dîde-i bâtınlarından hicabın kalkmış olduğu kimselerdir. Bunlar bu haliyle kemâl mertebesine ermişlerdir. Ve gaybî sırlara vâkıf olmuşlardır. Bunlar ulema ve ukelâ (akıl ehli olanlar) nezdinde gariplerdir. Sefihler nezdinde değil.

Bunların hallerinden ehl-i süver anlamazlar. Bunlar ancak akılların erdiği miktarca kendilerini deşifre ederler, geri kalan durumlarda da gizlerler.

Benim hâlim sana karşı kapalıdır.

Doğrusunu açıklamıyorum.

Hadisin işaretiyle söyleyeceğim.

Çünkü garibim, dil bilmiyorum.

Onun için Şeyhu'l-İslâm hazretleri "Arif olan garip, gariblerin de garibidir. Zira o hem dünyada hem de ahirette gariptir diyor." Mevlânâ hazretleri bu hususta şöyle buyuruyor:

Zaten cihanda güneş gibi misli bulunmaz birşey yoktur.

Bakî olan cân güneşi Öyle bir güneştir ki asla gurub etmez.

4. DERECE: İstiğrak

İstiğrak, velayet mertebesinden sonra hasıl olur. Velî kişi, Allah'ın kendisini sevgisiyle kuşatması neticesinde ona olan müşahedesi içerisinde boğulacak hale gelir. Cezbe-i Hûda'ya kapılarak, vahdet denizinde boğulur. Kendinden geçer. Artık herşey onun gözünde aynıdır. Ne zit olanların birbirinden farkı vardır, ne de uyumluların uyumu kendisini ilgilendirir. Tevhîd denizinde boğulan velî, kendisini bu denizle beraber görür. Artık bu haliyle halkı göremez olur. Mevlânâ bu mevzua münâsip şöyle buyurmuştur:

Sıfatlarla perdelenmiş olan kîşi ancak sıfat görür

Zâtı kaybeden kişidir ki sıfatlarda kalır

Oğul, Allah'a ulaşanlar, zâta garkolmuşlardır

Artık onlar sıfatlara nazar ederler mi?

Başın ırmağın dibinde oldukça renge bakabilir misin?

Meşâyh-i Kiram? istiğrakı üçe ayırmışlardır:

1-istiğrâku'l-ilm fi âyni'l hâl.

2-istiğrâku'l- işârâh fil'keşf.

3-İstiğraku'ş-Şevâhid fil'cem.

1-İstiğrâkû'l-ilm fi ayni'l hâl demek; ilmin şuur üzerine istilâsı halinden kinaye olarak ilim, halde istiğrakı ve ahkâmın amelde tükenmesinden ibarettir. Bu mertebede hüküm mevâcid-i hâliyye olur. Ve ahkâm-ı ameliyye ve akliyye tesirsiz hale gelir. Fakat bu halin sahibi sapıklıktan ve seri şerifin hilâfına olmaktan mâsundur. Bu hususta Kâşânî hazretleri şöyle buyuruyor: Bu nev'i istiğrak sahipleri istikâmet ve emânet sahibidirler. Dalâlet onlara asla isabet etmez. Onlar Allah'ın nurunu bir elbise gibi giymişlerdir. Ve mâsun olurlar. Onlardan şerîtin zıttına bir hareket asla sadir olmaz. Zira onlar mahfuzdurlar." Bu mertebede ruh, hakikî makamını bulur.Cümle isimler, işaretler (objeler)Allah'ın nurunda izale olur. Bu mertebede kul, lisân-ı işarette Allah'ı; Yâ Cemîl.Ya Celîl, Yâ Kakhâr, Ya Cebbar diye teşbih eder. Bu lisân-ı hâle sahip olanların hâli şu beyitleri terennüm eder:

Sen sıfat söyle; ben sıfatların dışındayım.

Ayetler ya da beyinâta vasıl olma hakkında söyle.

Bu mertebede kul, Hakk'la bakî olur. Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf olur. Ve ondan sudur eden Hakk'tan sudur eder.

5. DERECE: Gaybet

Velayetin derecelerinden biri de gaybettir. Gaybet demek; eşyadan gâib olup, Hakk'ta hâzır olmak demektir. Bu nev'î kimselere gayib ve hadâr diye isim verilir.

Kendinden gayib ve dostla hâzır.

Kendinden â'mâ, dostla bakmakta.

Bunların hasbihalleri "Bütün mâsivâdan kaybolmak; yüz çevirmektir." Sâlik'in gaybeti ilmin hudutlarından ve aklın çerçevesinden kurtulmasıdır. Zira; sâlike vecd hâkim olduğu zaman, bütün bunlardan halâs olur. Arifin gaybi ise; büsbütün ahvâlin gözünden bir nûr-u peyda gibi kaybolmasıdır. Yani ne halk onu görür, ne de o halkı görür. Hâlin hükmü, sâliki değiştirebilir ama arifi değiştiremez. Arif olan bunların hepsinden necat bulur.

6. DERECE: Vakit

Vakit dahi velayetin mertebelerinden birisidir. Onun için velîlere ait ebu'l-vakt veya ibnu'l-vakt tabirleri kullanılır. Bu hususta epeyce tarif yapılmıştır. Mesela bunlardan birisi de şudur.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyurdular: "Vakt, Cenâb-ı Hakk'ın kaza edip, senin üzerinde icra eylediği şeydir." Bazıları ise "Kişinin üzerinde hükmeden herşey vakittir." demişlerdir. **Avarif** sahibi ise şöyle tarif ediyor: "Vakitten murâd öyle bir hâldir ki, o hâl kişinin üzerine hükmetmeye başladığı an bir önceki hâdisenin hükmünü bıçak gibi keser ve

bazan kendi hükmünü icra eyler." Onun için vakit, kulun bazan hüznüne, bazan sevincine, bazan rahatlığına ve sıkıntısına yol açan sebep ve hükümlerin cümlesi olarak tarif edilmiştir.

Hülâsa edecek olursak, vakit, Allah'ın hükmünün, kulun üzerindeki tasarrufuna başladığı andır. Bu izahın sebebi, kulun, kendi isteğinin tahakkuk etmesinden daha önemli olan şeyin, Allah'ın isteğinin ve takdirinin tahakkuk etmesinin olduğudur. Kul bu şura ermişse, asıl mahiyetiyle beraber vaktin de şuuruna ermiş demektir. Ve bu şurla Hakk'ın vakit mevzuundaki hükmüne teslim olur. Bu şurdaki kimselere ibnu'l vakt denir.

Geçmiş ve gelecek zaman kaydını aşmış ve bu zaman dilimlerinin kendilerini asla değişikliğe uğralamadığı kimselere de ebu'l- vakt denir. Bunlar vücutlarından safî olmuşlardır. Ve mâsivâdan arınmışlardır. Nitekim Hz. Mevlânâ bu mânâyâ işaret için şu beyitleri irâd eylemiştir.

Sûfî misalde ibnû'l-vakt olur

Ama safî (saf olan) vakitten de hâlden de fariğ olmuştur.

7. DERECE: Safa

Safa da velayetin derecelerinden birisidir. Ve muhakkikler safâyı şöyle tarif etmişlerdir: "Safa; keduret-i beşeriyetten (beşerî endişe ve kederlerden) berî olmaktır. Sâlike lazım olan tefrikanın her türlü nakisinden ve masivânın her türlü cilvesinden, gönlünü arındırmasıdır.

Ne zamana kadar şu renklere bağlanıp kalacaksın?

Göz ne zamana kadar renkleri görmeye kapalı kalacak?

Eğer renksizlik tarafına koşarsan

bütün renklerden haberdar olursun.

Ayna pastan bîzar olduğu için her bir renk onda görünmede.

Safâ'nın üç mertebesi vardır:

- 1 - Safâ-yı ilm.
- 2- Safâ-yı hal.
- 3- Safâ-yı ittisal.

1- Safâ-yı ilm: Sâlikin Peygamberî sülûke girdiğinin idrakinde olarak, Hz. Peygamber'in edebiyetle edeplenmesidir. Sülûkun başlangıcında da sonunda da onun edebini ve ahlâkını tatbik etmesidir. Bundan dolayı Allah u Teâlâ bunlara nur-u basiret nasip eder. Ve sâlik bu sayede, nihâyet-i hakikatte olan sırları müşahede eder. Ve safâ-yı ilm ehli bu muslih ve müstakim kasıtlarıyla beraber himmetlerini kontrol edip, ehadiyyete, çeşitli mertebelerden geçerek vâsil olurlar.

2- Safâ-yı Hâl: Hâl safî olduğunda Allah'a ulaşmanın delilleri daha kolay müşahede edilir. Ve Cenab-ı Allah'la mükâlemenin zevki bu makamda elde edilir.

Bu söyleyişi vasfetmek imkansızdır.

Ancak hâl sahibi olan, bunun nasıl bir hâl olduğunu bilir.

3- Safâ-yı ittisal: ittisalin mebdei fenadır. Fenâ-yı abd, abdin fiilinin, Hakk'ın fiilinde, kulun sıfatının Hakk'ın sıfatında ve kulun zâtının Hakk'ın zâtında fena bulmasıdır. Bu fena sebebiyle şuhüd-ü Hakk müyesser olur.

Mademki o güneşin ışığını gördün, sen kalmadın artık.

Su suya kavuştu.

Bir katre idin. O sır denzinde kayboldun.

Bu damlayı şimdi bulamazsın artık.

**Gerçi burada kaybolmak herkesin işi değildir,
ama fenada benim gibi kaybolanlar çoktur.**

8. DERECE: Sürür

Safâ'dan sonra, aşıkâ sürûr-u hakikî hâsıl olur. Sürür demek; "Kulun zahirine ve bâtınına şamil olan şâdiliktir (rahatlık ve neş'edir). Akabinde hüznü ondan halâs olur. Batının sürür bulması, zahire de etki eder ve hemen kendisini gösterir. Nitekim bir âyet-i kerimede bu husus çok güzel resmedilmiştir, şöyle ki: "O gün parlayan, gülen ve sevinen yüzler vardır." (Abese, 38-39)

Bu eğreti âlemden kurtulmuş, gül bahçelerinde, akarsu kenarlarında yurt tutmuştur.

Oturduğu yer, yurt, vasıl olduğu makam ve rütbe, yüce himmetinin sır sedirinin üstüdür.

Orası öyle bir doğruluk makamıdır ki doğruların hepsi de orada lâtif, neşeli ve sevinçli yüzlerinden belli olarak yurt tutmuşlardır.

Sürûr-u uşşak-ı devlet, izzetle veya kerametle değildir. Bilakis Allah'ın kendi katından verdiği müşahede ve vuslattır. Zira Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: "Ey Muhammedi De ki: Allah'ın lütfü ve rahmeti sebebiyle, işte bunlarla sevininler, o, biriktirdiklerinden daha hayırlıdır." (Yunus, 58)

Âşıkların neşesi de odur, gamı da, hizmetlerine karşılık aldıkları ücret de.

Âşık, sevgiliden başkasını seyre dalarsa bu aşk değil, asla olmayan bir sevdadır.

Şeyh hazretlerine göre sürür üç mertebeye ayrılır: Birinci mertebedeki sürür, zevkin sürürüdür. Ki bir zevk üç türlü hüznü izale eder. Bu hüznülerden birincisi, Hakk'ın tarikinden kopma korkusunun verdiği hüznüdür. İkinci hüznü; cehaletin karanlığına batma korkusunu, tarikatın marifetiyle izale eder. Ve bu korkunun verdiği hüznü yok eder. Yerine neş'e ve sürür gelir. Üçüncü hüznü ise; tefrika korkusunun sebebiyet verdiği hüznüdür. Bunu da aşar ve sürura ulaşır.

İkinci mertebedeki sürür, ilm-i hicâb'ın keşfinden zuhur eder. Şuhûda ermenin sürürüdür. İnsanın kendi ilmi bile şuhuda bir perdedir.

Sâlik, bu mertebede kendi ilmini aşarak, Allah'ın ilminde fena bulur. Gaybî ilimlerden ona ilim hasıl olur. Ve zevk-i bâtinî bularak mesrur olur.

Bu hal gayb ilminden meydana gelir

Zevkten başka birşeyle o ilim işitilmez

Çalış çabala da kurtul kendinden

Eğer değer varsa, bu ameli yapman gerekir

Suret ilmi, su ile çamurun mesleğidir

Mânâ ilmi ise, cân ve gönlün rehberidir

Manevî ilim gizli bir hazinedir.

Kendinden kurtulursan bu hazine sana gelir.

Üçüncü mertebedeki sürür ise; müşahedeyi fethetmiş olmaktan hâsıl olan sürürdür. Müşahedeye erememe endişesinden kurtulup rahatlığa ve sürura ermeaktır.

9. DERECE: Telvin

Bu merteye velayet mertebesinden daha yüksektir. Şeyh hazretleri **Fütûhâ-t'**ında şöyle buyuruyor: "Telvin ekseriya cemaate göre, nakis bir makamdır. Bu telvin, kulun kendi ahvâl-i nefsânîyyesinde olan telvindir". Meşâyih-i Kiramdan bazıları şöyle diyorlar: "Telvin; sahibinin muhakkik ve kâmil olduğuna bir delildir." Ben şahsen bu görüşü kabul ediyorum. Ve benim mezhebim budur. Ve bence telvin, bir kimsenin imkanları nisbetinde kemâle erişmesini sağlar. Zira telvin, Cenâb-ı Allah'ın bir na'tı'dır. Yani övgüsüdür. Ve her na't-ı ilâhî bir kemâl derecesindedir. Hal böyleyken, Cenâb-ı Allah'a hiçbir noksanlık izafe edilemez. Zira kemâl sıfatı Allah'a ait bir sıfattır, insan, ancak ve ancak, na't-ı ilâhiyle (Allah'ın övgüsüyle) kemâle erer. Bu mevzuda bir âyet-i kerime vardır. Allah u Teâlâ kitab-ı mübininde şöyle buyuruyor: "... O, her an varlıklarda tasarrufta bulunur." (Rahman, 29)

Kamil olanlara göre bu âyet-i kerime telvine işaret eder. Ve bu nev'e, telvin-i memduh denir. Zira, Allah'ın esma ve sıfatından hâsil olur. Asıl mezmum (zemmedilmiş) olan telvin ise, bidayette heva ve hevesten kaynaklanan telvindir.

Bunlar nefsin ve hevânın rüzgarının önünde sürüklenen, saman çöplerine benzerler. Ancak memduh olan telvinin mümessilleri ise, hevâ ve heves rüzgârının önünde bir dağ gibidirler. O rüzgâr onları asla yerinden oynatamaz.

Rüzgar bir saman çöpünü çöle sürükler götürür

Rüzgar koskoca bir dağı nasıl götürebilir?

beyti bu mânâyâ işaret eder.

10. DERECE: Temkin

Temkin; ıstılahtaki manâsıyla, makam-ı yakîn mertebesinde daimi istikâmet sahibi olmak ve o makama tamamıyla yerleşmek demektir. Şeyhu'l-islâm bu mevzuda şöyle demiştir: "Temkin, makam-ı velayette ve istikâmette, daimi bir istikâmete ve kamil bir yerleşmeye denir." Nitekim Cenab-ı Hak bir âyet-i kerimesinde: "... Ey Muhammedi imanında samimi olmayanlar seni üzüntüye düşürmesin" (Rum, 60) buyurmaktadır.

Bu mânâ, temkine işarettir.

Şeyh Sühreverdî **Avârif** inde şöyle buyuruyor: "Temkinden murâd, kulun bulunduğu makamda değişime uğramaması demek değildir. Zira kul bir beşerdir. Kaldı ki, her bir ilahî isim ve sıfat, her bir değişikliği ifade eder. Ve hepsinin hükmü ayrı mevzularda tesir icra eder. Bizim temkinle kastımız, kulun ebediyyen mânâ âlemine ait keşfini ve müşahedesini devam ettirmesidir. Ve bu sayede nakışlıktan kurtulmasıdır. Daima terakkiye (ilerlemeye) açık olmasıdır. Ve nefsânî isteğin hicabından kurtulup saflaşmasıdır."

Şeyhu'l-islâm bu meseleye ait şu görüşleri serdetti: "Arifin temkini, makam-ı cemi'de hâzir ve müstekâr olmasıdır. Ve istek perdesini aşmasıdır. Zira, talep bile vücudun bekasıyla olur. Talip matluba eriştiğinde ise, talep biter. Sâlik bekayı Hakk'la bakî olur."

Kendilerinden kurtulan bu cemaat bîhodluk makamına bağlanmışlardır.

Kendilerinden fânî, dostla bakî olmuşlardır.

Hepsi de kabuktan çıkarak öze gelmişlerdir.

Onların gönlünde kabul görürsen, manevî mülk sana teslim edilir.

1. DERECE: Mükâşefe

Mükâşefe, perdelerin ötesindeki gaybî âleme ait mânâların keşfedilmesine denir. Mükâşefe iki kısma ayrılır: Birinci kısmı sûrî olan mükâşefe, ikinci kısmı ise manevî olan mükâşefedir. Sûrî olan mükâşefe, beş duyu organımızla farkına varabildiğimiz mânâlardır. Bu mükâşefeye misal, Resûlullah efendimizin zil sesi şeklinde gelen vahyi dinleyerek almasıdır. O vahyi almakla beraber mânâsına vakıf olmasıdır. Yine Yûsuf^(as)'un babası Hz. Ya'kub^(as)'un, onun kokusunu ta uzak mesafelerden hissetmesi buna misaldir. Ayrıca Beyazîd hazretlerinin, Ebu'l-Hasen Harkanî'nin kokusunu duyması gibi. **Mesnevi'de** bu mevzuya binâen şöyle buyrulmuştur:

Bayezid'in Ebu'l-Hasan'ın hâllerini daha önceden nasıl gördüğünü duymadın mı?

Bir gün o takva sultanı dervişleriyle sahradan geçerken ansızın ona Rey civarında Harakân tarafından bir kokudur geldi.

Orada iştiaklı bir feryad çekti, rüzgârdan koku aldı.

Bayezid'de sarhoşluk eseri görününce, bir müridi ona gelip sordu:

"Beş duyguyla altı cihetten dışarı olan şu hoş hâl nedir?"

Bayezid dedi ki: "Bu taraftan bir dostun kokusu gelmekte.

Bu köyden bir padişah geliyor."

Dediler ki: "Adı ne?" Bayezid "Ebu'l-Hasan" dedi.

Onun şeklini, kaşının, çenesinin ne şekilde olduğunu anlattı.

Bir hadis-i şerifte Resûlullah efendimiz^(sav) şöyle buyuruyorlar: "Ben Rabbimin katında içerim, yerim ve doyarım." Resûlullah efendimizin içtiği, şarab-ı Hûda ve yediği taam-ı Mevladır. Âşıklar ise gaybî âlemin mânâlarına açtırlar. Onlardan yer içerler ve onlarla lezzet bulurlar.

Bu nevi mükâşefenin her biri bir esma-i Hûda'dan hasıl olur. Mükâşefe-i sûrîden makbul olan, meşâyih'in indinde bunlardır. Ancak bunun yanında gelecekte haber veren ve kimin ne zaman öleceğine dair saçma sapan gaybî haberler verdiğini zanneden kimselerin sözleri, kemâl sahibi meşâyih-i kiram tarafından hiçbir zaman iltifat görmemiştir. Nitekim bazı rahipler bile çekilmiş oldukları riyazetler neticesinde bu nevi keşifleri yapabilir hâle gelmişlerdir. Ancak bu keşifler istidracdan öteye gidemezler.

Manevî keşfe gelecek olursak, Allah'ın hakîm ve alîm sıfatlarının tecellisinden hâsıl olan, hakâyik-i mücerrede ve mânâyı gaybiyyedir. Bunun da dereceleri vardır. Birincisi, zihnin tefekküre ait kuvvetinden doğan mükâşefedir. Bilgiyi kullanma ve kıyas, bu mükâşefede esas unsurlardır. İkincisi ise, tefekküre ait mânâyı aklıyenin, aklî melekenin kuvvetiyle münkeşif olmasıdır. Aklın bu mertebesine "nur-u kuds" denir. Ve hads bunun bir parça ışığıdır.

Üçüncüsü, kalbe, mânâ alemine ait gaybî bilgilerin doğmasından meydana gelen mükâşefedir.

Fakat kâmiller uzaktan adını duydular mı varlığının ta derinlerine kadar girerler.

Hatta sen doğmadan yıllarca evvelki hallerini bile görürler.

2. DERECE: Müşahede

Müşahede lügatte, bir nesneyi görmeye denir. İstılahta ise, perdelerin ortadan kalkması demektir.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Meşâyihe göre müşahede iki mânâya kullanılır. Birincisi, eşyayı Allah'ın birliğine delil kılmaktır, ikincisi ise, eşyada Hakk'ı görmektir.

Bu müşahede hakikate en yakın olanıdır. Cenab-ı Hak ahirette bazı kavme tevessül tarikiyle tecelli eder. O kavim Allah'ı bilmediklerinden inkâr edenlerdi. Oysa ki Allah u Teâlâ onlara yine onların anlayabileceği bir derecede tecelli eder. O zaman ikrar ederler, itirafta bulunmak durumunda kalırlar. Zira Allah'ı bile bile inkâr etmişlerdir. Ancak erbab-ı müşahedenin müşahedesini bunların müşahedesine benzemez. Aksine bu müşahede Hakk'a yakîn olan bir müşahededir."

Her ne kadar bir katrecik isek de denize garkolmuşuz

Gerçi bir zerreyiz ama hepimiz bir güneşiz

Şimdi, mükâşefe ile müşahedenin arasındaki farka gelelim. Şeyh hazretlerine göre, mükâşefenin taalluk ettiği mânâlar, müşahedenin mütealliki ise zevattır. Yani, müşahede müsemma için, mükâşefe ise hükm-ü esma ve sıfat içindir demek olur. Müşahededen murad ise ru'yet değildir. Zira, ru'yet ile müşahedenin de farkı vardır. Müşahede kalbîdir. Ru'yet ise sadece göze ait bir fiildir. Nitekim, Musa^(as)'nın Allah'ı görmek isteyip de onu çıplak gözle görememesi gibi.

Herşeyin en iyisini Allah bilir.

3. DERECE: Tecelli

Tecelli, gaybî nurların kalbe doğmasına denir. Ve Allah'ın zâtının ve sıfatıyla beraber efalinin kalpte açığa çıkmasına denir. Tecelli üçe ayrılır. Birincisi, tecelli-i zât; ikincisi, tecelli-i sıfat; üçüncüsü ise, tecelli-i ef'aldir. Mesela bir kimseye, zât-ı ilâhî tecelli etse, tıpkı Allah'ın dağa tecelli etmesiyle beraber dağın paramparça olup yanması gibi, o kimse de Allah'da fena bulur. Ancak tecelli-i sıfat, tecelli olunan kimseyi fenaya erdirmez. Ancak, Allah'ın sıfatı onda zuhur eder. Zira Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurdu: "iznimle, çamurdan kuş şeklinde birşey yapmış ve ona üflemiştin de o da iznimle kuş olmuştu." (Maide, 110) İşte bu âyet-i kerimede Allah u Teâlâ Hayy ismiyle tecelli etmiştir. Hz. Meryem'e ise razıkıyyet sıfatıyla tecelli etmiştir. Âlem-i gaybden ona rızık indirdi. Hz. Eyyûb'a Sabur ismiyle tecelli eyledi. İbn-i Mansur hazretlerine vahdet-i mutlakla tecelli eyledi ve onun "ene'l-hakk" demesine sebep oldu.

Erbâb-ı Kemâl bilir ki, Allah u Teâlâ evliya ve enbiyâya her an ve her lahza başka başka tecelli eylemiştir. Gah fena, gâh kabz, gâh mahv ve gâh vahdet sıfatlarıyla zuhur etmiştir.

Allah bütün varlığın aynasında tecelli etmiştir.

Âlemi ayna yaptı ve kendini gösterdi.

Gizli ve açık olan herşey onun cemâlinin aksidir.

Onun hüsnü cihan nakşında tecellî edince, var olan bütün bu âlemi zahir etti.

4. DERECE: Hayat

Allah u Teâlâ (cc) bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Ölü iken hidayetle diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nûr verdiğimiz kimse, karanlık içinde kalıp, ondan çıkmayan kimse gibi midir? İşte kafirlere, yaptıkları, böyle süslü gösterilir." (En'am, 122)

Şeyhu'l-islâm hazretleri hayatı üç kısma ayırmıştır. Birinci derece, kalbin cehaletten kurtulup ilimle hayat bulmasıdır. Ve cehaletten halâs olmasıdır. Hz. Ali (ra) ilimle kalbin hayat bulup harekete geçmesini şu beyitlerle açıklıyor.

İlim kalbe hayattır, zenginleştirir onu

Kalbin ölümü ise cehalettir. Ondan yüz çevirin.

İkinci derecesi ise, kalbin tefrika ölümünden hayat bulmasıdır. Ve şekk ve şüpheden zail olmasıdır. Kalbin bütün masivadan arınıp tevhide raptolmasıdır. Meşayih'e göre hayat-ı ebediyye budur. Üçüncü derecesi ise, hayat-ı vücuddur. Diğer bir ifadeyle kişinin kendi vücudunda zail olup Hakk'ta hayat bulması demektir. Ölü olan herşeyde diriltmenin Allah'a mahsus olduğunu müşahede etmek demektir. Herşeyde Allah'ın Hayy sıfatını görmektir. Zira âyet-i kerimede; "Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir" buyurulmaktadır. Bu mahiyet, mukârenet demek değildir. Zira, Hakikat ehlinin katında mukârenet (bitişiklik) mümkün olamaz. Zaten vücud-u hakikîye kıyasen, Allah'tan başka mâsivânın vücudu aslen yoktur. Bu kainat Allah'ın sıfatlarının tebarüz eylediği bir gölgeden ibarettir. Ondan başka hiçbir şey mevcut değildir.

Arif olanın daima hayat bulması için bu vücud-u hakikîyi müşahede etmesi lazımdır.

5. DERECE: Kabz

Allah u Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyuruyor: "Rızıkı daraltan da Allah'tır, bol veren de. Yine ona döndürüleceksiniz." (Bakara, 245) Allah u Teâlâ daima bu iki sıfatla âlemde tecelli eyler. Hz. Şeyh Sadreddin Konevî buyurdu ki: "Bütün eşya Allah'ın kabzasındadır. Birşeyi daraltmak istediği an, o şeyde takat nâmına hiçbir şey bırakmaz, birşeyi de genişletmek istedi mi, onun genişlemesi için başka hiçbir şeye hacet kalmaz. Bu iki hâl, pek şerefli bir hâl olup makam-ı muhabbete vasıl olan evliyada zahir olur."

İman makamında olanlara ise, darlık ve genişlik vuku buldu denmez. Bu iki mefhum bu derecede havf ve recâyla izah edilebilir. Mesela iman makamında olan bir kimse kendisinde bu halleri müşahede ettiğini söylese doğru değildir. Meşâyih'e göre bu olsa olsa nefsânî bir müşahededir. Ve nefisten südür eder. Şayet bir kimse, iman makamından yükselerek mertebeyi ikân'a gelse o zaman kabz ve bast onun için geçerlidir. Çoğu meşâyih, kabz (darlık) halini bastten (genişlikten) evla görmüşlerdir. Zira, bastten nefis haz alır, ferah ve sürur bulur. Ama kabz'dan nefis sıkılır haz alamaz, ibn-ül Âta'da aynı görüştedir. Şayet düşünülecek olsa, kabzın, vücud ile hareket-ı nefisten hâsil olduğu anlaşılır.

İçine kasavetten, gussadan ne gelirse,

korkusuzluktan ve küstahlıktan gelir.

Şayet sâlik vücud kaydından halâs olup, fenâfillaha erse, ona asla kabz hali isabet etmez. Hatta bast (genişlik) bile gelmezdi. Fenâfillahda bir zevk bulurdu ki, bu zevk herşeyin fevkindedir. İbnü'l-Fârız hazretleri, bu mânâyı muvafık olarak şöyle buyurdular: "Kabz ve bast vücudu var bilmek ve onun varlığını aşmamaktır. Oysa ki fena ve beka nefsi ve vücud kaydını aşmaktır. Allah herşeyin en iyisini bilir.

6. DERECE: Bast (Genişlik)

Şeyh hazretleri **Fütûhât**'ında şöyle buyurdu:

"Bazı taifeye göre bast, recâ halinden başka birşey değildir. Ve bu halde havf (korku) yoktur. Ancak bizim katımızda bast, eşyayı çepeçevre kuşatan ve sahibin kalbine yol vererek ona hükmeden bir haldir. Hatta bast halinin olduğu vakit, darlığın ve sıkıntının insan nefesine hükmedemeyeceği görüşündeyiz."

Meşâyih-i kibar, kabzın sebepli veya sebepsiz hasıl olabileceğini söylemiş olmakla beraber bastında bu minval üzere olduğunu buyurmuşlardır.

Kuşeyrî hazretleri bu hususta şöyle buyurmuşlardır: "Bast sebepler neticesinde husule gelir. Zira sâlik olan kimse, ilim öğrendiği zaman, keşf ve müşahedede bulunduğu zaman, rızki genişlediği zaman v.s. hep bir neş'e, sürür ve genişlik duyar. İşte bu genişlik bast'tır. Ve bir sebeple hâsil olmuştur."

Bazan ise bu genişlik sahibinin kalbine ansızın doğuverir. Ve bu hâlin sebebi bilinmez. Bu bir Hak vergisidir. Netice olarak her ne hâlde olursa olunsun, genişliğe ulaşmanın yolu, ibâdet ve taâtte bulunmak, iyi ahlâk üzere istikâmet kazanmaktır.

Nitekim ibn-i Farız hazretleri bu mevzua münasip olarak şöyle buyurdular:

"Her ne kadar ayık olsam ve aklım başımda da olsa, ben o yârın vasımı isterim halbuki ondan bana ne bast geldi ne de kabz."

Kabz sahvın olması için gereklidir. Zira, bir kimsenin nefsinin hakir görmesi için aklının başında olması lazımdır. Bu hakir görmenin neticesinde kabz ve haşyet husule gelir.

Sâlik, bastın sayesinde haşyetten ve dehşetten kurtulduğu vakit, amel ve ibadetlere karşı laubali olmamalı, bu hususta kamil olan büyüklerimizi düstur ittihaz etmelidir. Ve güzel ahlâki asla terketmemelidir.

7. DERECE: Sekr

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında, sekr halini överek, şu beyitleri irâd eyledi:

Sekr beni arşın ihata ettiği sedirlere oturttu

Ve kavmimi ilâhî şarab ile dolu olan kase, sarhoş kıldı

Benim sarhoşluğum hâlik-i mutlak olan Allah'tandır

Ayık olsam bile onun arzusuyla parça parça olurum.

Şairlerin içinde bulunduğu sekr (sarhoşluk) sekr-i tabîidir. Hz. Şeyhin buyurduğu sekr, sekr-i ilâhidir. Nitekim Hazret bu iki sekri şöyle ifade buyurmuşlardır:

"Sekr-i tabîiyle, nefsin almış olduğu lezzetler ve sürür ibtilasından vürud eden sekr halidir. Ve nefis en çok neyi arzu ediyorsa, ona eriştiğinde, erişmiş olmanın hazzıyla sarhoş olur. Ama arzusuna erişemez ise hüzünlenmesi mukadderdir. Sekr-i ilahîye gelince o, Allah'a olan hayranlıktan ve hayretten doğar. Zira Peygamberimiz (sav) "Ey Allah'ım, benim sana olan müşahedemde hayretimi artır" buyurmuştur. Buradaki 'hayretimi artır'dan murâd, sana olan sekrimi (sarhoşluğumu) artır demektir."

Eğer bir kimse sarhoş olduğunu ifade ediyor ve aynı zamanda, bast ve kabz halini taşıyor ve ilâhî sırlara vasıl olamıyorsa, o sarhoş değildir. Ve onun sekri asla ilâhî bir sekr atlamaz. Olsa olsa, ahval-i tarikatten bir hâl olur.

Şeyh hazretleri bu mevzuda şöyle buyururlar:

"İlâhî sekr, ilâhi kemâlin verdiği bir kendinden geçiş ve sürürdür. Allah'ın kemâliyle sarhoş olanların sekri, içkinin etkisiyle sarhoş olanların sekirleriyle asla kıyas edilemez. Zira,

içkiyle sarhoş olanlara, gam, üzüntü ve elem gibi duygular isabet eder. Oysa sekr-i ilâhîde sürur vardır. Vahdet denizine gark olmanın ilâhî zevki vardır."

Nitekim Şeyhu'l-islâm hazretleri bu mevzua münâsip şöyle buyurmaktadır:

"İlâhî sekirde, tarb-ı hakikîye karşı sabır ve dayanma göstermek vardır. Bu ancak ilâhî mânâda âşık olanlara mahsustur."

Hakâyık-ı fena, sekri kabul etmez. Zira fena makamı, muhabbetin fevkindedir. Sekirden dolayı husule gelen hayret, cehildir. Bu hayret, fenada olmaz. Zira fena, bilavücut, ayn-ı şühud mertebesidir. İlim mertebesinde olanlar bile bu mertebeye ulaşamazlar. Zira ilmin makamı muhabbetin altındadır. Ama ilim, şuhûda manî olmaz. Sekr ise ilmin sınırları içinde kalan ulemada olmaz. Bunun gibi, muhabbetin haddini aşan ve Hakk'a vasıl olan kamiller de olmaz. Zira onlar sahve (uyanıklığa) gelmişlerdir. Sekr, makam-ı muhabbette olan ilâhî âşıklarındır.

8. DERECE Sahv

Sahv, sarhoşluk halinin gidip, aklın normal haline erişmesi demektir.

Şeyh hazretleri de **Fütûhât**'ında aynı görüşü serdetmiştir. Sahv'ın makamı sekr'den daha yüksektir. Zira sekr, hayal âleminin tahakkümü demektir. Bu haldeki birisi hak ile bâtili net olarak ayıramaz. Edebe gereği gibi riâyet edemez. Hak ve hukuku layıkıyla gözetemez. Bundan dolayı söyledikleri dahi tamı tamına makbul değildir. Şayet doğru olsa bile, ilâhî makamın halifesi durumundaki insanın tam ifadesini bulmaz. Onun için şüpheli olan sözler, asla doğru kabul edilmezler. Bu sözleri söyleyen velî olsa bile durum aynıdır.

Ta ki, akli normal vaziyetine gelir. O zaman onun söyledikleriyle amel edilir veya sözü her ne mevzu üzere ise hüccet kabul edilir. Aksi takdirde keşf-ü kerametine itibar edilmez.

Şeyh hazretleri buyuruyor ki:

"Sekrden, sahve gelenin kelâmı makbuldür. Ve şahidliği muteberdir. Eğer, 'Allah aşkıyla sarhoş olmuşsa onun da sözü hak mıdır? diye soracak olursan, "evet haktır" derim. Ancak o mertebede olduğu müddetçe onun da şahitliği muteber değildir ve kabul edilmez. Çünkü bu mertebede nakistir. Yalnızca Hakk'a taallûk eden meselelerde değil diğer meselelerde dahi sözüne itibar olunmaz. Mesela; hakikatin sırlarını şeriatte icraya kalkışmak ve vahidiyyetin güftarını tarikatte edaya kalkışmak mütekeemmiline göre asla makbul değildir. Sekran (sarhoş) olan bu mertebeyi farketmez. Herşeyde Hakk'ı görüp, ahkâm-ı meriyyeyi (kişi haklarını) fark edemez. Bâtına ait sırları naehil olan kimselere söylese bu söyledikleri haktır. Ancak her doğru olan söz, Allah indinde makbuldür diye bir kaide de yoktur."

Şeyh hazretleri devamı şöyle buyuruyor:

"... Ey kardeşim! Sekr halinde tarikullahta sahv olmaz. Ancak sekrden önceki sahvede, sahv denmez. Sahvın olabilmesi için evvela sekr ve akabinde sahv olması lazımdır."

Yani sarhoşluğun tesiri dağıldığı an sahv başlar. Bir kimse sekri yaşamadan sahvi anlayamaz. Şeyh hazretleri sözlerine devam ederek şöyle dedi:

"Sonra şunu da bil ki, sâlikin sahvi sekri sebebiyledir. Sâlikin sekrdan hakikî surette kurtulup sahve erişebilmesi için, Allah katında bir ilme sahip olması lazımdır. Ve o ilmin sahih ölçülerde olması gerekir. Eğer bir kimse sekrdan sahve ilimsiz olarak geçtiğini iddia etse, bu doğru değildir. Ve o kimse hakkıyla sekre girmemiş demektir. Zira bu geçiş ilimsiz olmaz. Eğer bir kimsenin sekri haksı, zaten ona o sekrdan sahve erişmesi için ilim verilir. Sahve gelen bir kimse ise, açıklanacak sırları açıklar, açıklanmaya layık olan sırları da izhar etmez bilakis saklar. Ve herşeyin yerli yerinde olması için çalışır çabalar."

9. DERECE: Fasl

Faslın üç mertebesi vardır: Şeyhu'l-İslâm hazretlerine göre birincisi, dünya ve ahirete olan bakışı ve iltifatı birleştirmek ve bu sayede her ikisinden de sâf olup maksudun- biz-zata erişmektir. Fasl-ı ittisal, bu iki unsurdan (dünya ve ahiret sevgisinden) geçmeye imkânsızdır. Fasl-ı ittisal ise, az önce yukarıda tarifini yaptığımız birleştirmedir.

Zira Şiblî hazretlerine, "Kulun Hakk'a olan visaline ait mesafe ne kadardır?" diye sorulduğunda, o, "Çok uzun olmakla beraber, Allah'ın dışındaki bütün muradı terketmekle aşılabilir mahiyettedir" diye cevap vermiştir.

Dedim ki: Bizim bizliğimiz, bize senden örtüdür

Dedi ki: Sen bizde mahvol.

O zaman kendinin biz olduğunı gör.

İnfisalın ikinci derecesi, infisâl-i mezkûrun rü'yetinden infisaldır. Yani dünya ve ahireti bir görmek, bakiyye-i vücudu işaret eder. Ve gönlün şuhudundan dünya ve ahireti aziz sayar bir vaziyeti ortaya çıkarır. İşte bu durumdan da fânî olup, hâlis bir vaziyette, aklın bile erişemeyeceği bir cihetle ona yönelmektir. İşte bu mânâyâ erişen hakikî mütehakkik olur. Allah u Teâlânın hadis-i kudsîsinde işaret buyurduğu gibi: "Ben onların işiten kulağı, gören gözü olurum" hitabına muhatab olur.

İttisalin üçüncü derecesi ise, ittisalin zahmetinden kurtulup infisale (kurtuluşa, saflaşmaya) erdemektir. Ve ittisalden tamamıyla kurtulmaktır. Tefekkür edilecek karşılıklı mefhumların hepsinden fariğ olup, saf ve düşüncesiz olarak (harfsiz ve kelimesiz) Allah'a erişmektir.

10. DERECE: Vasıl

Sâlik, sülûkun bidayetinde kendisini Hazreti ehadiyyetten ayrı olarak düşünür. Zira beşeriyeti ona perdedir. Hz. İbrahim'in "Ben kaybolup gidenleri sevmem" dediği gibi; "Şüphesiz ki ben, Hakk'a eğilerek yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim" fehvasınca yönünü Hakk'a çevirmesi gibi yönünü Hakka çevirir. Ve Allah'ı müşahede ederek ona erişir, vuslata erer. İbnu'l Âtâ hazretleri şöyle buyuruyor:

"Allah u Teâlâ hiçbir şeye bitişmez ve hiçbir şeyden ayrılmaz. Ve birşeye ulaşmak için gayret sarfetmekten münezzehtir. O ezeli ve ebedîdir. Hiçbir şey ondan munfasıl olmaz. O herşeyle her an beraberdir. Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor: "Hak Teâlâ infisal ve vuslatını kabul etmez. Zira Hakk Teâlâ kevn (yaratılanlar) ile zaten vasıl halindedir. Ve bu ittisal daimidir. Zira her mümkünü'l-vücûdun kıyamı vacib'ül-vücud iledir. Eğer bir mevaid vacibü'l-vücudsuz düşünülürse bu yokluk demektir. Zira, Allah u Teâlâ, "Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir" buyuruyor. Yani her ne halde olursanız olun, başıboş değilsiniz. Ve biliniz ki sizinle beraber bir olan Allah vardır."

Cehil bahsine gelirsek, o, Allah'ın zindanıdır

İlim bahsine gelirsek, onun bağı ve sayvanı

Kızır, savaşırsak, bu, kahrının aksidir

Barışır, özür serdederek, muhabbetinin aksidir

Arifin şuhûdu, marufun emri üzerine ittisaldır. Ey kardeşim! vuslattan kasıt aşağıdaki beyitlerin mânâsı üzeredir:

Şeyhu'l-İslâm hazretleri şöyle buyuruyor: "İttisal-i vücud, kulun, vücud-u Hakk'ta fena bulmasıdır. Bu ittisalin kıymeti idrak olunamaz. Zira kıymetin takdiri övgüye bağlıdır. Makam-ı Vahdette övgüye muhtaç değildir. Bu ittisal, na'tla idrak olunmaz."

Bu mânânın keşfini istiyorsan,

gel de Allah'tan gayrının başına "lâ" kılıcını vur.
Halkı nefyettikten sonra Hakk'ı isbat et de
Hakk'ın zât denizi olasın.
Bu benlik, bizlik ortadan kalkınca şah da, zengin de
Hakk'ın huzurunda yoksul olur.
Ondan sana tevhîd âlemi görünür.
Dediğim şeylerin hepsine inanırsın.
Arifin sözü taklit ve zan değildir.
Bu söz tahkik ve yakînle söylenmiştir.
Allah doğruyu söyler ve hidayete eriştiren ancak odur.

1. DERECE: Marifet

Meşâyih-i Kiram, marifeti şöyle tarif etmişlerdir: Marifet, birşeyin hakikatini, sıfatıyla beraber idrak etmeye denir. Yalnız bu idrak sureta ve geçici olan bir idrak değil, ilimden kaynaklanan bir idraktır. Diğer bir tarifle, birşeyin hakikatine bütün levazımatıyla beraber müdrük olmaktır. Allah'ın zâtını ve sıfatını kemâliyle kendisinden başkası bilemez. Şeyh hazretleri bu mevzuda şöyle demiştir: "Allah'ı kendisinden başkası hakkıyla bilemez. Ariflerin idrak ve bilgilerinin çıkacağı en son nokta ise, Allah'ın bilinmezliği karşısındaki acziyettir."

Ebu Bekir es-Siddîk^(ra) bu hususta, "Acz, idraki idrak etmenin neticesidir" der. Nitekim Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle buyurur:

Akil eğer senden bir vücud sezerse de hiçbir zaman onun kühüne yol bulamaz.

Acz, o hemşireden marifet sahibi oldu ki o ne vasfa gelir, ne de sıfata.

Kimse onda alâmetsizlikten başka alâmet bulamadı.

Kimse can feda etmekten başka çare bulamadı.

İster nûr olsun, ister karanlık, o olmadıkça onu tamamıyla bilemezsin.

Şeyhu'l-Ekber hazretleri şöyle buyuruyor: "Bizden bir taife vardır ki, Allah'ı idrak etmekle hayret içerisine girdiler. İdrak ile acze düştüler"

"Kim Allah'ı bilirse, onun dili konuşmaz olur." Yani şuuru tutulur. Hayret âleminde donar ve bu donukluğuyla acze düşer. Bu noktada bütün kelimeler, harfler ve sesler iflas eder.

Arifin vücudu ve herşeyin vücudu, Allah'ın mevcudiyetine bağlıdır. Bir kimsenin vücudu olmadan marifeti ve ilmi de olmaz. İşte bu hakikatten yola çıkacak olursak, Hakk'ı bilmek, ancak Hakk'la mümkündür. Zira ondan başka gerçek olan hiçbir şey yoktur.

Eğer yakîn nuruyla görüyorsan,

Arifle marufu ondan başkası olarak gör.

Bir kimse, arz ve semâya nazar kılsa ve eşyaya baksa göremez. Zira herşeyin mazharı esma ve sıfatını, Allah'ın nuruna gark olmuş envar-ı vücud-u mutlak olanlar görür. Nitekim bir kimse çölde kaybolursa ve "Sadece güneşi görüyorum, başka birşey görmüyorum" dese doğrudur. Bu cihetten de yine arif ve ma'ruf bir olur.

Ondan başka maruf ve arif yoktur. Anla.

Ama güneşin parlaması için toprak gerek.

2. DERECE Fena

Fenanın tarifi meşâyih-i kirama göre çok çeşitlilik arzeder. Bazıları 'fenadan murad, fenaya muhalefettir' demişlerdir. Bunun levazımı ise tevbe-i nasuttur demişlerdir. Bazıları fenadan kasıt, dünyevî hazlardır ve levazımı ise makam-ı zühd'dür demişlerdir. Bazıları fenanın, dünya ve ahirete ait hazlar olduğunu, levazımının ise sıdk ve muhabbet olduğunu savunmuşlardır.

Netice-i kelam: **Avarif** sahibi bu hususta şöyle buyurmuşlardır: "Fena demek, Hakk'ın varlığının, kulun varlığına üstün gelmesi demektir. Fena, zahirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayrılır.

Zahirî fena: Cenab-ı Hakk'ın kuluna kendi efaliyle tecelli etmesidir. Ve kulundan iradeyi ve ihtiyarı selbetmesidir. Bu mertebede kul, nefsinin ve başkasının fiilini ve ihtiyarını görmez. Ancak ve ancak Allah'ın kendisi hakkında takdir ettiği fiile tâbidir. Bundan sonra, kulun her fiili Hakk'la beraber olur. Ve bu oluş oranında da ulvîleşir. Ve artık Hak Teâlâ onun gören gözüdür, işiten kulağıdır v.s. işte kemal mertebesi budur.

Kendinden kurtulan kimsenin nurunun ışığı âleme vurmuştur.

Dünyada Bayezid gibi olan kimse kendi elinden emniyette olur.

Kendi zannından kurtulur da dışarı çıkarsan,

içerde de dışarda da pek çok yâr görürsün.

İkincisi fenâ-yı bâtındır. Sıfat-ı Rabbanînin ve müşâhede-yi envarın, kula keşf olunmasıdır. Bu keşf sayesinde, kulun hevâ ve hevesi ve şekk-ü şübheleri hapsolunur. Beşeriyetten sıyrılır, ari olur. Ve bil-küllüyye evsaf-ı hakk'la mut-tasîf olur. Kendi benliğinden kurtulur, Hakk'a erer.

Nitekim, "Kul abdiyyetten münselib olup kurtulduğu zaman, Allah'ta bekaya erer" denmiştir. Hazret dahi bu mânâyâ muvafık şöyle buyurmuştur:

Birisi dedi ki: "Alemde derviş yok.

Olsa bile o derviş dervişlik makamına ermişse yok olmuş demektir."

Doğru, çünkü varlığı sureti bakımındandır.

Görünüşe göre vardır.

Fakat sıfatları Allah sıfatında yok olmuştur.

O, güneşe karşı yanmakta olan muma benzer.

Mumun alevi de var sayılır, ama güneşin önünde yoktur.

Sâhib-i **Keşf-i Mahcub** bu hususta şöyle der:

Fena şöyle olur: Ateş sultanına her ne düşse, onun sıfatı olur.

Çünkü ateş sultanı o şeyin vafını değiştirir.

Ama Hak tecellisinin sultanı ateş sultanından daha yücedir.

Ateşin bu tasarrufu ise demirin vafındandır. Ama demir hiçbir zaman ateş olmaz.

Nitekim Hz. Pir dahi şöyle buyurmuştur:

Demirin rengi ateşin renginde mahvolmuştur.

Sükût eder gibi görünmekle beraber

ateş olduğundan da dem vurmaktadır.

Madendeki altın gibi kızarıncı sözü,

ağızsız, dudaksız "Ben ateşim" sözüdür.

Ateşin rengiyle, ateşin tabiatıyla ululanmıştır da der ki:

Ben ateşim, ben ateş.

Keşfü'l-Mahcûb'da şöyle buyurulmaktadır:

"Zünnûn'un müridlerinden biri Ebû Yezîd'i ziyarete gitti.

Onun savma'asından kapısına gelip çaldı kapıyı.

Ebû Yezîd "Kimsin, ne istiyorsun?" dedi.

Kapıdaki "Ebu Yezid'i istiyorum" dedi.

Ebu Yezid de "Ebû Yezîd kim oluyor? Nerededir? Nedir? Ben bir süredir Ebû Yezîd'i aradım ve bulamadım" dedi.

Kapıda duran kimse geri dönüp durumu Zünnûn'a söyledi.

Zünnûn da "Ebû Yezîd gidenlerle birlikte Allah'a gitti ve fenâfillah oldu" dedi.

Dostu bulmak istiyorsan kendini kaybet. Çünkü onun için böyle kaybolmak fen sayesinde.

Cüneyd'in şöyle dediği nakledilir: Birkaç zamandır yer ve gök ehli benim hayretimde ağladılar. Yine zaman oldu, ben onların gaybetinde ağladım. Şimdi ise ne onlardan haberim var ne kendimden. O halde ben şimdi ben değilim.

Ben, ben veya o olduğumu bilmiyorum

Acayip bir haldeyim ben.

Ben değilim.

Aşığım, maşuğum ve aşkım.

Ben ben değilim.

Ben vahdet kadehinin sarhoşuyum.

Ben ben değilim.

Ben neyim? Adsız alâmetsiz bir ankâ kuşu.

Ben kurbetin kâfiyim; ben ben değilim.

Ben candan fânî, cananla bakîyim.

Ben rifatın en yücesiyim. Ben ben değilim.

Fena hakkında söylenecek söz çoktur. Asıl fena şudur: Mâsivâ hükmünde olan eşyadan sâlike önce ilmen sonra Hakken fena gelmesi ve Hakk'ın baki kalmasıdır. Şeyhu'l-islâm "Fena, mâsivânın önce ilmen sonra Hakken telâşi ve yok olmasıdır" der. Yani sâlik önce hakikatte Allah'tan başka mevcut olmadığını bilmelidir. Kul bu fenayı ilmen bildikten sonra hakikaten de kendini ve bütün eşyayı fânî görüp bakî olan Hakk'ı bulmalı, Hak'la kâim olmalı ve bekâbillah nedir, bilmelidir.

Şiir

Kendimizden fânî ve aynı zamanda onunla bakîyiz

Bütün mevcudatın vücûdu biziz

Sonsuz rahmet denizi olduğumuz için

ölü cihanı her an zinde kılarız.

3. DERECE: Beka

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor: "Ey talib şunu iyi bil ki, bazılarının göre beka, bekâyı taat ve muvafakattir. Nitekim fena bunların katında, fenâ-yı muhalefet idi. **Merğübü'l—Kulûb** adlı eserinde Hz. Şems, bu mânâyâ muvafik olarak şöyle buyurmuştur.

Heva hevesi terketmeye fena dediler.

Beka deyince de, bütün sıfatlarını saydılar.

Bazılarına göre ise beka, kulun herşeyini, Allah'la kaim görmesi ve bitmesidir. Abd (kul) Allah ile kaim olduğu için kendi fiilini görmez. Yani tevhid-i efalde fena bulup kendini ve fiilini Hakk'ta görmektir. Bu mertebeye münasip olarak Şems hazretleri şöyle buyurmuştur:

**Eğer tevhidde fânî olduysan, Hak'la hayat bekâsını bulursun.
Mademki o seninledir, sen de onunla ol Gönlünü dünyadan uzak tut**

Bazılarına göre ise beka, Allah'ın ezeli ve ebediliği ile, ebediyete ermektir. Ve sıfatlarıyla muttasıf olmaktır.

**Cümlede gördüğüm yokluk fenadır.
Beka içinde beka onunla dâimdir.
Evliya, saf kişiler ve takva sahiplerine
hiçbir zaman ölüm olmaz.**

Kaşani hazretleri, **Menazilü's-Sairin'de** şöyle der:

"Yani, kul, Allah'ın Hayy sıfatıyla hayat-ı bakî, âlim sıfatıyla ebedî ilim sahibi olur. Gönül aynasının paslarından temizlenir ve Allah'ı müşahedeye erer."

**Bizim bizliğimiz yok olunca kadem denizi dalgalandı
An be an zamanın Mansûr'uyum ve "Ene'l-Hak" derim**

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Ey talib! Şunu iyi bil ki, şu evliyada olan bekanın sâlike olan nisbeti bizim katımızda nisbet-i fenadan daha şereflidir. Zira fena; senin "şu şöyledir" dediğin şeyden fena kılar. Ve bekayı Hakk'a nisbet ve izafet eder. Ve fena senin kevne nisbetindedir. Zira sen, "Ben şu kevinden fani oldum" dersin, senin Hakk'a nisbetin, kevne nisbetinden daha şerefli ve daha yüksek olur. Bu tarik-i evliyada, kendisinden fânî olmayan bakî olamaz. Beşeriyetten sıyrılmayan fânî olamaz. Hâl-i beka, hâl-i fenadan üstündür."

4. DERECE: Tahkik

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyuruyor:

"Tahkik, hiçbir şüphenin kabul edilemeyeceği bir makamdır. Bu makam sahibine ise, muhakkik denir. Tahkik asıl manâsıyla, herşeyin vacip olanını, Hakk'ın idrakine erişinceye kadar yapmak ve bilmektir."

Muhakkik olmanın şartı, Hak Teâlâ bu yolda gayret sarfedenin işiten kulağı, söyleyen dili oluncaya kadar çalışması ve fenaya erişmesidir. Tasarruflarının bütünüyle Allah'a ait olmasıdır. Mahbub-u Hak olunmadan muhakkik olunmaz. Nafile ve farzları hakkıyla yerine getirmeden de bu mütehakkiklik sahih olmaz.

Şayet Hak Teâlâ bir kimsenin işiten kulağı olursa, söyleyen dili, tutan eli olursa, o kimse ne işittiğinden, ne söylediğinden, ne de tuttuğu şeyden şüpheye düşer. Şüphenin izalesi ancak ve ancak Hakk'ta fenaya ermekle mümkündür. İşte bu halde, onun işittiği hak, söylediği hak ve tuttuğu haktır. Ve bütün bunlara göre rahatlıkla amel eder. Böylece hatadan da emin olur.

Hz. Pir bu mevzuda şöyle buyurmuştur:

**Akıllı ona derler ki elinde meşalesi vardır.
Kafilenin önünde gider, onlara kılavuzluk eder.
O önde giden, kendi nuruna uymuş,
onun ardına düşmüştür.**

O kendinden geçmiş bir hâlde yola düşüp giden, kendisine tabidir.

O kendisine inanmıştır.

Siz de onun canının yayıldığı nura, o nûr alemine inanın.

**Yarım akıllı da kendisine bir akıllıyı göz etmiş,
göz diye bu akıllıyı bilmiş, tanımıştır.**

Körün kendisini yedene sarılması gibi ona el atmıştır.

Bu suretle onunla göz sahibi olmuş, çevikleşmiş, ululaşmıştır.

5. DERECE: Telbis

Telbis, elbise giymeye denir. Meşâyih-i Kirâm'a göre ise, müteceili, mütecelli fih ile elbisenip, mütecelli fih olan kulun, mütecellinin sıfatıyla, sıfatlanması demektir. Yani kulun Allah'ın tecelli elbisesini giyerek onun sıfatlarını temsile çalışmasıdır. Bu elbise Kur'an-ı azimüşşandır. Bu elbise sünnet-i Resuldür.

Kur'an ve sünnet elbisesini giydikten sonra, kulun bu elbiseye ait şartları yerine getirmesinden ibarettir. O zaman kul fiilinde ve kavlinde Hakk'a erişir.

Nitekim âyet-i kerimede Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyruldu: "Attığında sen atmadın, ancak ve ancak Allah attı", "O kafirleri öldürdüğünüzde siz öldürmediniz, onları ancak ve ancak Allah öldürdü".

Şeyhu'l-islâm hazretleri bu âyete istinaden şöyle buyurdu; "Muhakkak ki, Hz. Nebinin vücudu, Allah'ın varlığıyla kaimdir."

O zât "Attığın vakit sen atmadın, Allah attı" sırrına mazhar olmuştur.

Onun görüşü Allah görüşüdür.

O nur bu topraktan çıkıp parlarken artık ben ne diye başımı göğe kaldırayım?

İki deme, iki bilme, iki çağırma.

Kulu, efendisinde yok olmuş bil.

Bu mânâya muvafık olarak da Hz. Musa'ya nâr tecelli eyledi. Bu husus Kur'an'da şöyle anlatılır: "Ey Muhammedi Musa'nın kıssası sana ulaştı mı? O, bir zaman Medyen'den Mısır'a giderken bir ateş gördü. Ailesine "Siz burada durun, ben bir ateş gördüm, belki size ondan bir kor getiririm. Veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum" dedi. Ateşin yanına gelince şöyle nida edildi: "Ey Musa! Şüphesiz ki ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi, Tuvâ'dasın." (Tâhâ, 9-10-11-12) Bu ateşin Musa'ya tecelli etmesi, bila keyfiyet Hz. Musa'nın o libası giymesine işarettir.

Bir ağaçtan Ene'l-Hak reva oluyor da

iyi taliqli birinden nasıl reva olmuyor?

Bir kimse Hakk'ın libâsını giyerse, Allah onun gözü (bakışı) olur, o O'nunla görür. Onun kulağı olur Hakk'la işitir vs.. Bu mertebede olanın kendini sevmesi Hakk'ı sevmesi demektir. Ve böylesi kimseleri dost edinmek Hakk'ı dost edinmektir.

Ondan sonra kendisini severse o,

güneşi sevmektir civanım

Bu iki sevgide zaten fark yoktur

Her iki tarafta da doğu ışığından başka birşey yoktur ki.

6. DERECE: Cûd

Cûd; sıfat-ı beşeriyetten necat bulduktan sonra, sıfat-ı ilâhî ile mütelebbis olup vücud-u hakkaniyle mevcut olmaktır. Yani, mertebeyi hakikatte zafere erişmektir. Zira meşâyih cûdu, birşeyin hakikatine erişmek olarak tarif etmişlerdir.

Şeyhu'l-islâm'a göre, birşeyin hakikatine erişmek, mertebelerin en yükseğidir.

Kâşânî bu hususta şöyle der: "Cûd'un sahip olduğu derecenin kıymeti anlatılmakla bitmez. Ve onun asıl mânâsı, "la mevcûde illallahtır". Allah'tan başka, ilah yoktur. Ve yegâne varolan odur. Allah'ı Allah'tan başkası bilemez.

Vücûdun üç mânâsı vardır. Birincisi, vücud mertebesi olup Allah katında bilavasita hasıl olan ilmin vücududur. Ve bu ilim, istidlale muhtaç olan ilimlerle bir değildir. Onun için, delile muhtaç olan ilim, delillerin doğrultusunda gaib olanı bilmeye çalışmaktır. Bu ilim, ma'luma hicabedir. Ama keşfi ilim bunun zıddıdır. Zira ilm-i ledünninin delile ihtiyacı yoktur.

İkincisi ise, Hakk'ın vücududur. Ve işarete ihtiyacı olmayıp, işaretin kendisinden kesildiği vücuddur. Üçüncü derecesi ise, vücud-u mutlaktır. Herşey fânîdir. Ezelî ve ebedî olan mutlak varlık yani Allah'tır.

Sâlik olan, vücud-u mutlakı müşahedeyle kemâle erebilir. Ve ondan başka şuhûda itibar etmemesi lazımdır.

Arifin gönlü varlık sırrını bilir, mutlak varlığı görür.

Senin varlığın dikenden, çerden çöpten ibarettir.

Bunların tümünü at gönlünden.

O evden sen çıktın mı o gelir.

Sana yüzünü sensiz gösterir.

7. DERECE: Tecrid

Allah u Teala âyet-i kerimesinde Musa^(as)'a "ayakkabılarını çıkar" buyurdu. Ki o zaman Musa^(as) mukaddes vadi olan Tuvâ'daydı. Ve arkasından ona; "Ben senin Rabbinim" dendi. Kaşani hazretleri: "Hz. Musa^(as)'nın ayakkabısını çıkarması, tecrid-i hakikîden ibarettir" buyurmuştur. Yani, mertebe-i hakikat-i kevnîyyeden mücerred kılmaktır. Buradaki Musa'nın ^(as) iki ayakkabısından kasıt bizce, dünya ve ahirettir. Bu ikisinden de pak olup fenaya ermek tecrittir.

Ağyarın düşüncesinden mücerret olmadıkça

dostun haremde mahrem olamazsın.

Şeyhu'l-islâm hazretleri tecridi şöyle tarif eder: "Tecrid; hakikatin şuhûdundan başka sair şuhûddan arınmak ve ona yüz çevirmektir." Hakikati şahitsiz ve delilsiz, müşahede kılmaktır.

Şeyhu'l-İslâm sözlerine şöyle devam ediyor: "Tecridin üçüncü ve en kuvvetli derecesi, tecridin şuhûdundan tecrit olmaktır." Zira bir sâlik mevcudattan nazarını tecrid etse ve vahdet-i mutlakayı kendi kendine bulsa, kendi bakiyye-i vücuduyla müşahede kılmış olur. Sâlik olana lazım olan, mâsivâyı terkedip, makam-ı tefride ererek herşeyin vahdaniyyetten olduğunu bilmesidir.

Bu yolda er olana tevhîd kapısının açılması için

tecrîd ve tefrîd lazımdır.

Gönül erine önce tecrîd gerekir;

Kah'tan gönlüne tefrîd gerekir.

8. DERECE: Teferrüd

Ebu Hureyre (ra) rivayet ettiği bir hadiste, Resûlullah efendimiz(sav) şöyle buyurdular: "Şunu sır tutunuz ki, müferridûn olanlar sizi geçtiler. Sahabi sordu, 'Kimdir bu müferridûn ya Resulallah!' Resulallah, "Allah'ı çok zikreden zâkir ve zâkirelerdir."

Müferridûn, birşeyi ferd kılıcı (kabul edici) demektir. Yani Allah'ı birleyen demektir.

Şeyhu'l-islâm hazretleri bu mevzuda şöyle dediler: "Teferrüd, sâlikin maksudunu bir yöne tevcih etmesidir. Zira Cenab-ı Hak, "İnsan için bir kalp yarattığını ve iki kalp yaratmadığını ifade buyurmaktadır. Öyleyse sâlike lazım olan, bu tek olan kalbini onun vahdaniyetiyle yıkamasıdır."

Ey yüzü vefa kıblesine dönük olan kimse!

Kabuğun (dışın) niçin özüne perde oldu?

Gönlünü ona buma kaptırman senin için iyi değildir.

Tek gönüllü ol. Bir dost sana yeter.

Bundan sonra sâlike lazım olan, Allah'ın vahdaniyyetini müşahedeyle fenaya ermesidir.

Eğer Allah'ı istiyorsan kendinden geç.

Beka istiyorsan, kendinden fâni ol.

Gerçekten visal lazımsa sana, mahv ol.

Çünkü Allah en iyi bilendir.

9. DERECE: Cemi ve Cemü'l-Cemi nedir?

Cemiî; halkın vesilesiyle Hakk'tan perdelenmek demektir. Diğer bir görüşe göre bu alemi halk görüp, Hakk'ı perdelemeğe denir. Cem ise Hakk'ı halk olmasına rağmen müşahede edebilmektir. Cem'ül-cem de, halkı Hakk'la kaim bulmaya denir.

Şu beyitler bu mânâyı işaret ederler:

Fark nedir? Ayn'ı gayr tasavvur etmek.

Cem' ise gayriyi yok tasavvur etmek.

Ta'til sahibini fark ehli bil.

Çünkü o bu âlemde Hak'tan alamet görmedi.

Ondan başkası yoktur diyenin yakînde mescidle kilise birdir.

Cem sahibidir; önünde fark yoktur.

Onun canı vahdet denizine dalmıştır.

Cemiî sâlikin fenası mertebesidir. Cem-i cem ise, sâlikin beka billaha (Allah'ta bakî olmaya) ermesidir. Ve onun bekasıyla muttasıf olmasıdır. Ve cemi mahlukatta vahdeti müşahede etmesidir. Kesreti vahdette, vahdeti de kesrette müşahede etmesidir.

Hak, cân, cümle âlem de ten gibidir

Bu, kâinattaki güneş gibi aydınlıktır.

10. DERECE: Tevhid

Şeyhu'l-İslâm hazretleri şöyle buyuruyor: "Tevhid Allah'ı hâdis olandan tenzih etmektir." İlim ehli evvela Allah'ı tenzih için, hâdis olanın isbatına yönelirler. Oysa ki bizde hadisi isbat etmek tevhide mânidir. Ve aynı zamanda şuhud-u tevhide de mânidir.

Ariflere göre hadis, Allah'ın çeşitli aynalardan tecellisidir. Onun için hadisin var olduğunu isbat etmezler.

Tevhidin üç derecesi vardır:

1- Tevhid-i âimme; âvâmın tevhididir. Bu avamın, Allah'ın sanatına ve yaratıklarına bakarak onu birleme ve herşeyden münezze kılmasıdır. Bu birleme istidlale (delile) bağlı olan birlemedir. Buna tevhid-i imanî de denir. Bu tevhidin sahipleri ancak şirkten halâs olabilirler.

2- Tevhid-i hassa; bu, havasın tevhidi olup, bütün işlerde ve fiillerde Allah'ı görmektir. Bu mertebede olanlar, hayır ve şerri yalnız ve yalnız Allah'tan bilirler. Bu makamın tezahürlerinden birisi de tevekküldür. Diğer bir semeresi ise, halktan şikayeti terketmektir.

**Kadîm olan Allah'ın sıfatları tecelli edince
hadisin sıfatlarını yakar, mahveder.**

Bu mertebede olan kimse şirk-i hâfiden kurtulur ve tevhid denizinde müstağrak olur.

Bu taayyün dostun yüzüne perde oldu.

Taayyün ortadan kalkınca herşey O'dur.

Gece—gündüz aradığın şey, sende gizlidir.

Ey şaşkın! Gönlün şüpheden ve gururdan temizlenince

ben, sen perdesi ortadan kalkar.

Yüksek, alçak sureti yok olur ve

Hakk'ı olduğu gibi görürsün.

3- Tevhid-i ehassü'l-havas: Meşâyih-i kiram buna tevhid-i ilâhî demişlerdir. Ve bu tevhid Cenab-ı Hakk'ın kendine has kıldığı tevhididir. Ondan başkasının bu mertebeden nasibi yoktur. Zira bu tevhid, ceman halkın fenası ve Hakk'ın bekasıyla sabit olur. Fenâfillah'a erenler bile bunu müşahede etmeden ve görmeden acizdirler.

Biz gönül Tûr'unda Musa gibiyiz.

Tecellide bihuş olup düşmüşüz.

Ukbâda verilen vade ile burada bize cemâlini gösterdi.

Görünüşte her ne kadar yüzünü gösterdiyse de,

kör değilsen, yüzüne iyi bak.

Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyurmuşlardır: "Tevhid, hakikatte zahirin ve bâtının sükûtu demektir."

Yani Allah'ın olduğu yerde ve zamanda ve mekanda mevcudat yokluktan ve gölgelerden ibarettir.

